

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДОНЕЦЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО**

**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ, КОНТРОЛЬ,
ОПОДАТКУВАННЯ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

**Видавець Чернявський Д.О.
Кривий Ріг
ДонНУЕТ
2020**

УДК 657.6

Рецензенти:

О.М. Брадул - доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та адміністрування ДВНЗ “Криворізький національний університет”

Н.С. Іванова - доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри маркетингу, менеджменту та публічного адміністрування Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Я.В. Олійник - доктор економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і оподаткування ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Рекомендовано до друку Вченою радою Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (протокол № 19 від 24 червня 2020 р.).

Бухгалтерський облік, аналіз, контроль, оподаткування: актуальні проблеми та перспективи розвитку: монографія, Кривий Ріг. ДонНУЕТ, 2020. 140 с.

ISBN 978-617-7784-55-4

У монографії представлено всебічне дослідження сучасного стану та перспектив розвитку обліку, аналізу, контролю і оподаткування в умовах поглиблення євро інтеграційних процесів. Результати досліджень з питань теорії, методики та практики обліку, контролю, аналізу, оподаткування та фінансового менеджменту підприємств мають вагомий практичний цінність. Призначено для науковців, викладачів, аспірантів, студентів економічних спеціальностей закладів вищої освіти, фахівців-практиків, представників органів державної влади.

Матеріали колективної монографії подано в авторській редакції та друкуються мовою оригіналу. За додержання норм авторського права, достовірність наведених фактичних даних, посилань на джерела, імена та назви несе відповідальність автор матеріалів.

При повному або частковому відтворенні матеріалів даної монографії посилання на видання обов'язкове.

Представлені у виданні наукові доробки та висловлені думки належать авторам.

ISBN 978-617-7784-55-4

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1.

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ І ПУБЛІЧНОЇ ЗВІТНОСТІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Гейєр Е.С., Шендригоренко М.Т. Оперативний контроль виробничого процесу на підприємствах гірничо - металургійної галузі 4

Штик Ю.В., Лядська В.В. Особливості обліку людського капіталу та його оцінка 30

Штик Ю.В., Калініченко Д.Р., Лядська В.В. Характеристика умов формування людського капіталу України 44

РОЗДІЛ 2.

УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК ЯК ІНФОРМАЦІЙНА ПІДТРИМКА МЕНЕДЖМЕНТУ БІЗНЕС СТРУКТУР

 53

Шевченко Л.Я., Ємельянова О.А. Сутність та перспективи управлінського обліку в Україні 53

Юнацький М.О., Мирна Є.В. Розвиток управлінських засад організації страхового ринку в Україні та ЄС 76

РОЗДІЛ 3.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Волошина С.В., Костакова Л.Д. Дія природних факторів на собівартість виробництва залізорудної продукції: методики дослідження 94

РОЗДІЛ 5.

ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

I.F. Gudz Assessment of the regulatory impact of the tax on individual income on socio-economic development of ukraine 120

РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ І
ПУБЛІЧНОЇ ЗВІТНОСТІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ

**ОПЕРАТИВНИЙ КОНТРОЛЬ ВИРОБНИЧОГО ПРОЦЕСУ НА
ПІДПРИЄМСТВАХ ГІРНИЧО - МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ**

Е.С. ГЕЙЄР

доктор економічних наук, доцент, Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

М.Т. ШЕНДРИГОРЕНКО

кандидат економічних наук, доцент, Донецький національний університет
економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Реалії сучасного бізнес-середовища поглиблюють критичне ставлення до інформації, що створюється в системі «традиційного» бухгалтерського обліку.

За сучасних умов господарювання функціонування ефективної системи управління неможливе без оперативної інформації, а також її належного аналітичного опрацювання. Обліково-аналітичне забезпечення є складовою управління і спирається на дані оперативного обліку і контролю. Кінцеві результати такого процесу використовуються при формуванні рекомендацій для прийняття поточних управлінських рішень. Основу таких рекомендацій складають розроблені форми оперативної звітності, норми та методики проведення оперативного контролю, підлаштовані до особливостей та специфіки виробництва.

Значення оперативного обліку і контролю в сучасних умовах визнано як в науковому світі, так і в практичній діяльності. Проте, динамічний розвиток ринку потребує всебічного та повсякчасного удосконалення їх методик та прийомів здійснення.

Проведені дослідження діяльності підприємств гірничо-металургійного комплексу Криворіжжя дозволяють констатувати, що виробництво продукції та

інші господарські операції прямо залежать від зовнішніх факторів. Тому управління ними повинно здійснюватися оперативно з врахуванням постійного впливу різноманітних чинників. Можливість пристосування до змін ускладнюється також специфікою та особливостями як деяких галузей економіки, так і окремих суб'єктів ринкових відносин. Забезпечення ефективності та результативності господарських процесів можливе за умови своєчасного спостереження за процесом їх здійснення. Разом з тим зростає роль оперативного реагування на факти і причини виникнення відхилень від заданих параметрів. Внаслідок цього виникає необхідність оперативної перевірки отриманої інформації, визначенні та оцінці її доречності та якості. Таким чином, задоволення потреб користувачів й управлінців різних рівнів в своєчасних поточних даних забезпечується системою оперативного контролю.

На підприємствах оперативний контроль здійснюється з метою своєчасного попередження і виявлення відхилень фактичного стану об'єкта управління від нормативних, планових та інших його характеристик, відповідно до яких можливе його функціонування. Зокрема, науковець Н.Г. Виговська стверджує, що оперативний контроль попереджує можливі зловживання при одержанні та витрачанні коштів, сприяє дотриманню фінансової дисципліни, своєчасності фінансово-грошових розрахунків, а також має відповідати інтересам власника [1, с. 320]. В економічному словнику А.Г. Загороднього обґрунтовується здійснення оперативного контролю шляхом своєчасної оцінки правильності, законності та доцільності здійснених витрат, розрахунків підприємства [2, с.232].

Оперативний контроль характеризується здійсненням у незначні інтервали часу, протяжність яких залежить від тривалості окремих підконтрольних процесів. Разом з тим, такі процеси можуть містити інші явища, події та операцій, що також потребують перевірки під час їхнього здійснення. Саме така функціональна особливість забезпечує результативне та доречне проведення оперативного контролю відповідно до його мети.

Для дослідження предмету оперативного контролю необхідно оцінити його з боку внутрішніх користувачів інформації, зокрема управлінців різних рівнів.

Важливим є точне та неупереджене розуміння функціональної приналежності оперативного контролю до внутрішнього, як такого, що становить систему заходів, організованих керівництвом підприємства, що реалізуються з метою найефективнішого виконання всіма працівниками своїх обов'язків при здійсненні господарських операцій. Внутрішній контроль визначає законність таких операцій та їх економічну доцільність для підприємства. Роль оперативного контролю в цьому процесі полягає у постійній присутності, в ході виникнення окремих подій і явищ, а також своєчасній оцінці при появі відхилень чи інших недоліків господарювання.

Така особливість є позитивною характеристикою оперативного контролю і істотно впливає на визначення його предмета.

Групуючи погляди окремих авторів, які предметом оперативного контролю вважають діяльність підприємства відповідно до встановлених законів, норм, правил, рішень, доручень; процеси і явища, що розглядаються з погляду можливої їх невідповідності запланованим цілям, нормам, планам, управлінським рішенням; управлінські рішення, фінансові, господарські операції і процеси, що оцінюються з боку їх економічної ефективності, законності, доречності, достовірності, збереження власності [3, 4].

Відсутність єдиної думки про предмет оперативного контролю нівелює його можливість виділитись в окрему самостійну функцію управління. Тому, враховуючи існуючі реалії теорії і практики щодо обґрунтованої потреби в оперативному контролі в сучасних умовах та недостатньому його вивченні, можна визначити основні ознаки його предмета.

Отже, предмет оперативного контролю має містити:

характеристику визначеної частини дій, що створюють певний вплив на стан, форму і рівень використання ресурсів;

думку про те, що коло осіб, зайнятих у процесі перевірки господарських операцій, подій та явищ не є обмеженим і формується в залежності від організаційної структури та інших особливостей діяльності;

об'єкти, що відповідають критеріям оцінки з погляду доцільності і можливості їх оперативної перевірки;

рекомендації з вибору можливих методів, прийомів, та способів здійснення оперативного контролю, але чітко не визначати їх обов'язковість;

якісну характеристику інтервалів часу такої діяльності, враховуючи, що остання має відповідати тривалості підконтрольних господарських процесів і операцій [5].

Визначення предмета оперативного контролю дає змогу з'ясувати його місце серед інших систем управління.

Оперативний контроль як процес, що забезпечує виконання запланованих дій і процесів, відповідно до потреб, правил і нормативів здійснюється шляхом використання специфічних прийомів і способів, сукупність яких називається його методом. Виходячи з цього, метод та предмет формують систему оперативного контролю.

Визначення методу ґрунтується на його розкритті як економічної категорії. З погляду теорії, ним є спосіб дослідження процесів, явищ, систем, що створюються людиною. На думку професора Л.В. Нападовської, метод – це спосіб дослідження, який визначає підхід до об'єктів, що вивчаються, планомірний шлях наукового пізнання і встановлення істини [6, с.72].

Науковці розуміють під методом контролю комплексне вивчення економічної ефективності, законності, достовірності, ціленаправленості господарських і фінансових операцій на основі використання облікової, звітної, планової (нормативної) та іншої економічної інформації у взаємозв'язку з дослідженням фактичного стану об'єктів контролю. Разом з тим вони вказують, що специфічність методу контролю, здійснюваного в оперативному режимі, полягає в тому, що використання планової, нормативної і облікової інформації пов'язується з оперативною оцінкою фактичного стану економічних об'єктів [3,4].

Під методом оперативного контролю слід розуміти сукупність методичних прийомів і способів, що забезпечують реалізацію його мети, шляхом проведення своєчасної оцінки фактичного стану ресурсів в процесі їх формування і

використання. Разом з тим, науковці виділяють фактичні (інвентаризація, лабораторний аналіз, експертна оцінка, опитування) і документальні (читання документів, рахункова перевірка документів, порівняння документів, письмовий запит, економічний аналіз) прийоми і способи оперативного контролю [7].

Необхідно вказати, що при здійсненні оперативного контролю документальні способи і прийоми не можуть бути реалізовані повною мірою. Документи в системі бухгалтерського обліку складаються після завершення господарських операцій – тоді, коли результат від її здійснення вже відомий. Оперативний контроль проводиться в процесі виконання певних дій і перевіряє їх відповідність запланованим. Тобто, документ на той час ще не може бути складеним, оскільки на це немає юридичної підстави. Однак, необхідно зауважити, документальні прийоми і способи в оперативному контролі можуть бути використані на основі документів оперативного обліку та внутрішньої специфічної звітності.

Фактичні прийоми в оперативному контролі можуть використовуватись варіативно, відповідно до потреб і можливостей суб'єктів його здійснення. Також способи проведення оперативного контролю можуть бути і комбінованими.

У гірничо - збагачувальних комбінатах оперативний контроль пов'язаний з процесами, які необхідні підприємству для перетворення ресурсів у продукцію або послуги (рисунок 1).

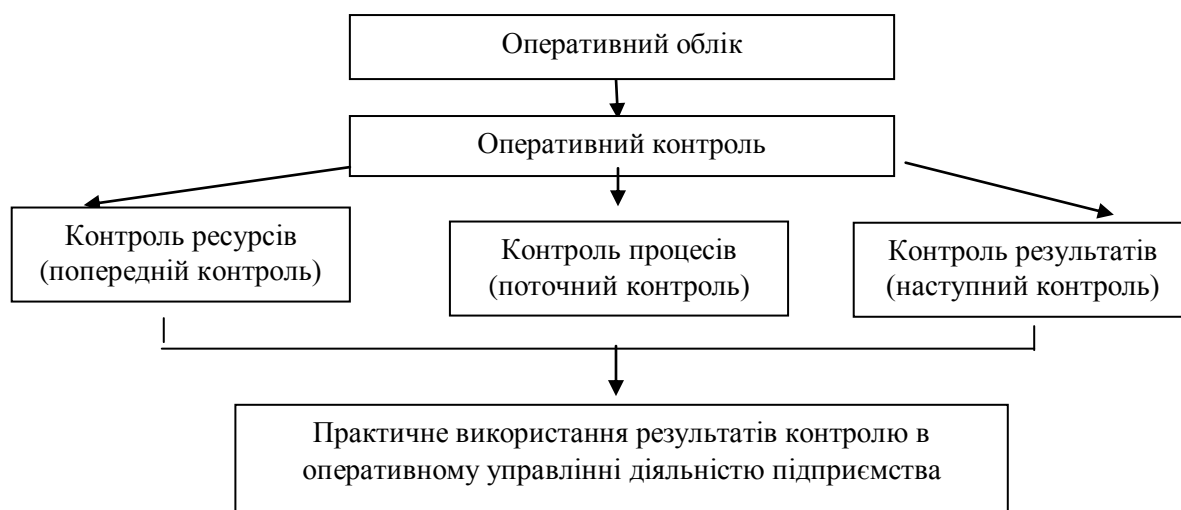

Рисунок 1 - Форми оперативного контролю в процесі перетворення ресурсів в готову продукцію

* Джерело: складено на основі узагальнення джерел [3,4]

Оперативний контроль на підприємстві виступає в наступних формах: попередній контроль; поточний і послідуєчий контроль.

Раціональна організація виконання управлінських рішень на основі даних систематичного контролю за дотриманням норм і їх якісного виконання є передумовою забезпечення ефективності всієї системи організації оперативного контролю.

Взагалі, організація оперативного контролю на підприємстві – це складний багатоступеневий процес, який вимагає детального вивчення теоретичних основ щодо сутності та ролі організації в системі управління, а також з'ясування впливу специфічних особливостей галузі на формування основних організаційних засад оперативного контролю.

При організації оперативного контролю повинно вирішуватися питання організації оперативного контролю за формуванням собівартості продукції по цехах, виробничим ділянкам і підприємству в цілому.

Оперативний контроль кожної складової собівартості сировини проводиться на рівні деталізації оперативного обліку – на рівні підрозділів, а всієї собівартості сировини – на рівні етапу виробничого процесу. Мінімальною одиницею оперативного контролю процесу виробництва виступає партія сировини. При цьому визначають перелік техніко-економічних показників роботи цехів, ділянок підприємства в цілому, по яких впливають дані про оперативний контроль.

На початку здійснення оперативного контролю необхідно:

- конкретизувати терміни контролю та затвердити склад перевіряючих;
- розробити засоби контролю і форми первинних документів, використовуваних для контролю;
- встановити порядок узагальнення результатів оперативного контролю.

При цьому об'єктами оперативного контролю є як саме підприємство, так і окремі аспекти його діяльності. Зокрема, об'єктом оперативного контролю виробничих витрат повинні бути витрати на виробництво за місцями виникнення та видами продукції. Контроль за витратами повинен вестися по цехах і виробничих ділянках, окремим видам продукції або групам однорідної продукції.

Необхідно дотримуватися правила, що кількість показників, контрольованих в оперативному порядку, повинна бути мінімальною, а самі показники повинні бути такими, щоб результати контролю характеризували стан інших техніко-економічних показників.

Досягнення кінцевих результатів діяльності підприємства залежить від спроможності управлінської ланки здійснювати вплив на відхилення в оперативному режимі. При цьому, головною задачею оперативного контролю є не лише пошук відхилень, але й їх усунення.

До оперативного контролю діяльності підприємства можуть залучатися фахівці з обліку, оподаткування, планування, технології виробництва тощо. У посадових робочих інструкціях і робочих графіках повинні бути зазначені контрольні обов'язки кожного робітника і терміни проведення контролю. Треба наголосити, що в оперативному контролі виробничих витрат також беруть участь провідні фахівці структурних підрозділів, матеріально-відповідальні особи, економісти, бухгалтери, майстри промислових та обслуговуючих виробництв. Саме тому доцільно буде визначити відповідні об'єкти оперативного контролю, центри відповідальності (таблиця 1).

Таблиця 1 - Система взаємозв'язку центрів відповідальності з об'єктами оперативного контролю на підприємстві

Центри відповідальності	Об'єкти діяльності	Об'єкти оперативного контролю
Начальник виробництва	Відхилення від заданих технологічних параметрів	Додаткова заробітна плата
Головний інженер	Оптимізація процесу використання основних засобів	Матеріалоємність продукції
		Трудомісткість
		Технологічні параметри
		Оптимізація витрат на підготовчі роботи

Технолог підприємства	Оптимізація технологічного процесу	Матеріалоємність продукції
		Трудомісткість
		Фондомісткість продукції
		Енергомісткість
		Оптимізація витрат на підготовчі роботи
Енергетик підприємства	Оптимізація витрат щодо енергозабезпечення	Втрати через простой за причини незабезпечення енергоресурсами
		Рівень витрат, що пов'язані з енергозабезпеченням підприємства
Керівництво цеху	Виробництво запланованої продукції	Обсяг продукції за номенклатурою
	Ритмічність виробництва	Відхилення від графіка виготовлення продукції
	Оптимізація ресурсоємності	Відповідність витрат ресурсів встановленим нормам відповідно до технологічних параметрів
	Забезпечення якості продукції	Виготовлення обсягу продукції відповідно до вимог замовників
Керівництво структурних підрозділів	Ступінь дотримання технологічного процесу у структурному підрозділі	Витрати матеріалів
		Витрати допоміжних матеріалів
		Витрати електроенергії на технологічні цілі
		Відходи
		Відхилення від норм робочого часу
Робоче місце	Ступінь дотримання технологічного процесу на робочому місці	Витрати матеріалів
		Витрати допоміжних матеріалів
		Витрати електроенергії на технологічні цілі
		Відхилення від норм робочого часу
		Відхилення від норм технологічного процесу

* Джерело: складено на основі узагальнення джерел [3,4]

Взаємозалежність між центрами відповідальності та об'єктами оперативного контролю має важливе значення, оскільки в процесі виконання функцій, які передбачені у внутрішніх документах, у відділах та службах розраховують окремі аналітичні показники, розкривається їх роль у формуванні зведеної інформації по підприємству, узагальнюється вихідна інформація для прийняття управлінських рішень.

Таким чином, для виконання функцій контролю необхідно мати чітко визначені центри відповідальності.

Для конкретизації процесу організації оперативного контролю виробництва продукції на підприємствах гірничо - металургійної галузі наголосимо на взаємозв'язку контролю з плануванням. Наразі одним із напрямів взаємозв'язку

планування і контролю є оперативний облік, на основі даних якого у міру встановлення цілей в процесі планування можливо розробляти обґрунтовані нормативи. Система контролю повинна бути достатньо гнучкою, щоб реагувати на зміни технології виробництва. Рішення, що приймаються на основі використання неточної і несвоєчасної інформації є неефективними і не приносять економічної вигоди. Однак, як показує практика, деякі керівники приймають рішення, засновані на неточній інформації, в результаті чого відбуваються втрати виробничих ресурсів, зменшення прибутку від основної діяльності підприємства. Система оперативного контролю повинна бути динамічною, щоб пристосовуватися до частих змін у технології виробництва, тощо.

Основні стадії процесу оперативного контролю наведено на рисунку 2.

Першою стадією процесу оперативного контролю є встановлення нормативів. Контрольний норматив - це плановий показник, з яким порівнюватимуться наступні показники. Встановлені нормативи повинні виражатися в прийнятній формі та узгоджуватися з завданнями підприємства. Нормативи також необхідні для визначення показників ефективності діяльності. Ці показники дають інформацію про те, наскільки добре контролюється діяльність.

Рисунок 2 - Основні етапи здійснення оперативного контролю процесу виробництва на підприємствах гірничо - металургійного комплексу Криворіжжя

* Джерело: складено на основі узагальнення джерел [3,4]

Другою стадією процесу оперативного контролю є визначення ефективності діяльності. Вимірювання ефективності діяльності є поточним завданням підприємства. Показники ефективності повинні бути обґрунтованими.

Третім етапом у процесі контролю є порівняння фактичних значень контрольованих показників з запланованим рівнем. Період, за який порівнюються заплановані та фактичні показники, залежить від багатьох факторів, включаючи важливість і складність діяльності, що піддається оперативному контролю.

На четвертій стадії процесу контролю визначається необхідність коригувальних дій. Рішення, що стосуються коригувальних дій, передбачають залучення аналітичних та діагностичних навичок керівника. Після того, як показники будуть зіставлені з нормативами, можливий вибір найбільш раціональних варіантів, спрямованих на отримання економічних вигод. У разі, коли фактичні показники в основному відповідають нормативам, необхідно

підтримувати цей стан справ, що можливо при здійсненні оперативного контролю. Проте, якщо існують деякі відхилення між фактичними даними і нормативними, варто визначити причини таких відхилень, а в разі потреби і винних осіб. Зміна встановленого нормативу може бути і за умови, що спочатку він був завищений або занижений. Однак коригування нормативів може проводитися при зміні умов у процесі виробництва.

На заключній стадії даного процесу результати оперативного контролю надаються керівникам, бухгалтерії, фінансовому відділу та іншим зацікавленими службами підприємства.

В процесі оперативного контролю повинні бути перевірені такі об'єкти (таблиця 2).

Таблиця 2 - Оперативний контроль витрат виробництва на підприємстві гірничо - металургійного комплексу

Об'єкт контролю	Посадова особа	Прийом (спосіб) контролю	Оформлення результатів контролю	Кому передаються результати контролю
Повнота відображення понесених витрат	Головний бухгалтер	Зіставлення облікових даних	Акт перевірки	Відділ з обліку витрат
Правильність віднесення і розподіл непрямих витрат	Головний бухгалтер	Арифметична перевірка	Акт перевірки	Відділ з обліку витрат
Понаднормові витрати	Бухгалтер обліку витрат	Арифметична перевірка	Акт перевірки	Відділ з обліку витрат
Втрати від браку	Майстер цеху	Фактична перевірка	Відомість забракованої продукції	Відділ з обліку витрат
Фактично понесені витрати	Головний бухгалтер	Порівняння	Акт інвентаризації	Відділ з обліку витрат
Своєчасна передача документів на обробку	Бухгалтер обліку витрат	Зіставлення даних	-	-

* Джерело: складено автором.

Ефективною системою оперативного контролю можна вважати при виконанні певних вимог. Зокрема, система оперативного контролю повинна бути: зрозумілою; інтегрованою з плануванням; ефективною за витратами; такою, що

піддається обліку; повною; повинна надавати інформацію не періодично, а систематично; динамічною, тощо.

Необхідно зазначити, що терміни контролю бувають різноманітні: зміна, доба, тиждень, декада. Основні витрати доцільно контролювати за зміну, а накладні витрати - за більш тривалі відрізки часу.

Розглядаючи оперативний контроль як елемент системи управління гірничо-збагачувального комбінату, доцільно розглянути особливості виробничого процесу та їх вплив на побудову обліку витрат та калькулювання собівартості продукції. Так, видобуток корисних копалин та їх підготовка для металургійного виробництва складається із декількох стадій: геологічна розвідка, гірничо-підготовчі роботи, видобуток і збагачення руди.

Витрати, які виникають на кожному етапі мають різне економічне значення, різні джерела фінансування та по-різному включаються до собівартості продукції. Неправильне включення всіх видів витрат до собівартості продукції, може здійснити істотний негативний вплив на визначення відпускної ціни, рентабельності.

У практиці діяльності підприємств використовується кілька методів обліку витрат і зв'язаного з ними контролю, які одержали загальне визнання в різних країнах світу (стандарт-кост, директ-костинг, нормативний метод).

Сутність нормативного методу полягає в контролі витрат, шляхом співставлення фактичних витрат із установленими по діючих нормах, кошторису, плану. Зокрема, застосування елементів нормативного методу калькулювання дасть можливість більш точно охарактеризувати виробничий процес, запровадити дієву систему контролю та сприятиме ефективній організації обліку як у структурних підрозділах, так і на самому підприємстві в цілому.

Особливістю калькулювання є поєднання якостей нормативної та планової калькуляції. Така калькуляція розробляється на всю продукцію згідно з діючими на початок звітного періоду нормама, і є основою для планування собівартості продукції, здійснення оперативного контролю і виконання планових завдань щодо зниження собівартості.

Основою складання нормативної (планової) калькуляції на підприємстві є технічно обгрунтовані норми витрачання матеріальних і трудових ресурсів, стандарти та технічні умови, встановлені для виробництва продукції. При цьому розробка стандартів (норм) у грошовому вимірі здійснюються економістами. Звичайно вони визначають і розробляють стандарти (норми) використання матеріалів. В процесі розробки стандартів матеріальних витрат використовуються відповідні інженерно-технічні розрахунки.

Планування витрат на основну заробітну плату здійснюється з урахуванням трудомісткості робіт і системи оплати праці, базується на нормативних ставках основної заробітної плати, виходячи з відрядних розцінок, тарифних ставок та посадових окладів і планового обсягу виробництва відповідних видів продукції.

Норми періодично переглядають для того, щоб вони відповідали сучасним і реальним умовам основної діяльності. В кінці кожного місяця економісти та бухгалтера виявляють відхилення від норм провівши аналіз відхилень від встановлених стандартів.

Розрахунок відхилень здійснюється для окремих статей витрат з вказівкою факторів, які визвали ці відхилення. Всі відхилення від стандартів детально аналізуються, якщо кількість відхилень надто велика, керівник після аналізу вживає певні заходи для скорочення цих витрат. Відхилення прямих матеріальних витрат звичайно мають місце за рахунок цін і за рахунок використання.

Відхилення за рахунок цін матеріалів - це різниця між нормативною і фактичною ціною, помножена на фактичну кількість матеріалів.

Відхилення за рахунок використання матеріалів - це різниця між нормами і фактичною кількістю використаних матеріалів, помножена на стандартну ціну.

Відхилення витрат на оплату праці найчастіше виникають за рахунок продуктивності праці. Причиною негативного відхилення може бути використання кваліфікованих робітників на операціях, що вимагають більш низької кваліфікації чи оплата позаурочних робіт.

Непрямі витрати також плануються і обліковуються в розрізі кожної статті витрат по розробленим кошторисам. Відхилення виявляються в кінці звітного

періоду, що послаблює поточний контроль за ними на протязі місяця. З метою посилення контролю доцільно кошториси витрат розробляти по окремим структурним підрозділам підприємства і визначати відповідальних осіб за дотримання кошторису [8].

Отже, відхилення від норм витрат матеріалів, палива аналізуються за причинами виникнення: зміни ціни; невідповідності якості фактично спожитих матеріалів встановленим нормам та інше.

Питання калькулювання виникають перед бухгалтером на всіх етапах діяльності підприємства. В найширшому сенсі калькулювання являє собою спосіб систематизації витрат та отримання інформації про собівартість виготовленої продукції для виявлення резервів підвищення ефективності виробництва та керування цим процесом.

Контроль за формуванням планової (нормативної) та фактичної собівартості, кошторисом адміністративно-управлінських витрат здійснюють планово-економічні служби і бухгалтерія гірничо-збагачувального підприємства. Окремі елементи витрат з метою підвищення відповідальності за зниження собівартості закріплені за різними економічними та технічними службами, які виконують функції управління і впливають на залежні від них статті витрат виробництва. Бухгалтерія здійснює систематичний контроль за формуванням фактичної собівартості, виникненням відхилень від встановлених норм витрат виробничих ресурсів.

Методична модель перевірки матеріальних витрат передбачає наявність наступних об'єктів:

витрачання матеріалів на виробництво основних видів продукції, робіт і послуг за номенклатурним переліком;

списання матеріалів у виробництво відповідно до норм їх витрачання.

Представимо у вигляді таблиці порядок порівняння фактичних витрат з нормативними (таблиця 3).

Таблиця 3 - Результати перевірки матеріальних витрат (сировини, енергії та матеріалів), що нормуються

Найменування	Одиниця виміру	Витрати за нормою (умовні дані)	Фактичні витрати (умовні дані)	Відхилення +,-
1.Вапняк	кг/т	64	64,5	+0,50
2.Концентрат залізорудний	кг/т	445	446	+1
3. Газ коксовий	м3/т	13	12,5	-0,5
4. Газ доменний	м3/т	7	6,8	-0,2

* Джерело: складено автором.

Провівши оперативний контроль матеріальних витрат, що нормуються з фактичними витратами, може бути визначено, що перевитрати матимуть обґрунтовані підстави, які документально підтверджуються. Так, наприклад: перевитрати по використаному вапняку можуть пояснюватися зростанням цін його придбання. У зв'язку з цим необхідно максимально застосовувати принципи нормативного обліку і калькулювання, тому що в системі обліку витрат виявляються відхилення від норм витрат. Встановлено, що за умов застосування нормативного методу значна частина первинних документів та облікових реєстрів, за якими здійснюється облік і контроль витрат, формується на попередній стадії (до початку процесу виробництва), що своєю чергою сприяє здійсненню попереднього контролю, а решта первинних документів оформляється в процесі виробництва та забезпечує проведення оперативного контролю у місцях здійснення операцій. При виборі засобів контролю потрібно орієнтуватися на прості засоби, доступні кожному робітнику, що потребують незначних витрат часу.

При перевірці правильності відображення витрат у бухгалтерії визначається, з кредиту яких рахунків списано витрати у дебет рахунків, своєчасність та законність їх відображення в облікових реєстрах. Перевіряються фактичні витрати по списанню матеріальних цінностей, правомірність списання на окремі види калькуляційної одиниці витрат, що не відносяться до матеріалів, використовуваних у виробництві та випадків списання на виробничі рахунки вартості ПДВ. Перевірці належать відходи, вартість яких виключається з вартості сировини та матеріалів. Зворотні відходи перевіряють згідно накладних на окремі види калькуляційної продукції згідно первинних документів по витрачанню матеріальних цінностей,

звітних документів структурних підрозділів та фактичних даних реєстрів бухгалтерського обліку. За даними облікових реєстрів перевіряється правильність визначення фактичної собівартості витрачених матеріалів та повнота відображення витрат у розрізі статей структурних підрозділів.

Ступінь узагальнення результатів контролю повинна відповідати вимогам споживача інформації. Так, для майстра ділянки цеху узагальнюються результати контролю тих показників, за які він відповідає, для начальника цеху більш широке коло показників, даних уже по цеху в цілому. Результати контролю краще узагальнювати в таблицях або у вигляді графіків. Даний контроль доцільно здійснювати по кожному виду продукції та в цілому по підприємству. На основі отриманих даних також має проводитися аналіз, який допоможе встановити причини відхилень та визначити напрями підвищення ефективності виробництва.

Необхідно вказати, що для дієвої організації контролю за результатами діяльності цехів і ділянок у наказі про облікову політику доцільно зазначити перелік показників, що плануються і контролюючі засоби бухгалтерського обліку (випуск продукції, фонд заробітної плати, собівартість продукції, брак виробництва), методику і техніку визначення результатів діяльності і порівняльної оцінки роботи цехів (служби і посадові особи, відповідальні за облік та контроль, терміни виявлення показників, порядок доведення результатів роботи цехів до керівників підприємства).

Таким чином, організація оперативного контролю процесу виробництва передбачає контроль витрат виробництва безпосередньо в цехах, дільницях, відділах, тобто там, де вони виникають. Для цього необхідно визначити перелік показників, які будуть контролюватися, встановити норми витрат на виробництво і порівнювати їх з фактичними даними. У випадку виявлення відхилень від норм встановлювати причини та винні особи.

Вважаємо, що доцільно наголосити на організації моніторингу результативності та дієвості в системі оперативного контролю. Наразі, проблемою підвищення якості виробництва є контроль і підтримка в заданих підрозділах характеристик і параметрів технологічних процесів виробництва, показників і

параметрів вихідних матеріалів та режимів роботи обладнання, оперативне виявлення і заміна недоброякісних матеріалів, прогнозування несправностей устаткування. Ці завдання вирішуються за допомогою застосування оперативного моніторингу станів об'єктів виробництва.

Моніторинг процесів, що відбуваються в керованому об'єкті щодо заданої програми його розвитку, допоможе розкривати причини виникаючих відхилень, невикористання резервів і можливостей підвищення ефективності виробництва. У свою чергу, оперативне виявлення відхилення від норми показників дозволить розробити відповідні профілактичні заходи.

На підприємстві саме налагоджена система моніторингу виробничого процесу є ефективним засобом, що дозволяє оперативно і адекватно оцінювати й аналізувати поточну ситуацію, приймати обґрунтовані та своєчасні управлінські рішення. Система надає менеджменту підприємства можливість перегляду в у оперативному режимі ключової інформації про поточний стан технологічного і виробничого процесів у підрозділах підприємства.

Поділяючи позицію науковців зазначимо, що основні функції моніторингу в системі оперативного контролю процесу виробництва - це [9, с.138]:

- візуалізація стану технологічного процесу в підрозділах підприємства;
- надання мнемосхем оперативного стану агрегатів;
- розрахунок ключових показників виробництва;
- оперативний перегляд основних показників виробництва, якості продукції;
- складання звітів з визначенням відхилень у процесі діяльності структурного підрозділу підприємства, причин їх виникнення та заходів для підвищення обсягів виробництва та якості продукції, тощо.

Виробничий процес може характеризуватися великою кількістю ділянок виготовлення продукції власного виробництва, а також використанням виробів, отриманих від постачальників. Тому на кожному робочому місці з виробництва необхідно організувати об'єктивний контроль якості виготовлення продукції, перевірки параметрів. Контроль якості продукції досягається за рахунок підтримки

і контролю в заданих межах технологічних, теплофізичних, механічних характеристик та інших параметрів виробничих процесів.

Від ефективності і дієвості моніторингу в системі оперативного контролю залежить і фінансовий стан гірничо-збагачувального підприємства, а також достовірність облікових даних та бухгалтерської звітності. При дієво організованій системі оперативного контролю підвищується надійність облікових і звітних даних, а також мінімізується вірогідність недочетів активів, нерационального використання ресурсів.

Якщо технологія оперативного контролю здійснюється ефективно, то результатом його дії є запобігання виникнення таких порушень, як:

необґрунтоване завищення (заниження) величини матеріальних витрат, незавершеного виробництва, сум з оплати праці;

неправильний розрахунок і відображення відхилень фактичної собівартості від вартості її за обліковими цінами;

оцінка готової продукції, яка не відповідає методу оцінки, встановленому обліковою політикою;

внесення витрат у собівартість без належного документального обґрунтування і виправдовуючих первинних документів;

внесення до витрат виробництва адміністративних витрат та витрат на збут, тощо.

Результати оперативного контролю мають забезпечувати високий рівень виконання процедур контролю й управління процесом виробництва. Низька якість управлінської інформації призводить до зниження результатів оперативного контролю, що значно погіршує можливості та уміння управляти виробничою діяльністю. В сучасних умовах господарювання це веде до скорочення забезпеченості оборотними коштами, зростання непродуктивних втрат і затрат.

Для того, щоб забезпечити дієвість механізму оперативного контролю виробництва продукції необхідно, щоб були створені такі умови:

забезпечення керівників достовірною інформацією;

вимірність економічних показників і прив'язка до певного часу;

відповідність даних показникам результативності;
правильне сприйняття інформації співробітниками.

Для того щоб бути ефективним, механізм оперативного контролю має відповідати контрольованому виду діяльності. Він повинен об'єктивно вимірювати і оцінювати те, що дійсно важливо в процесі виробництва.

З метою підвищення ефективності системи оперативного контролю якості продукції, що забезпечить оперативність виявлення, усунення та запобігання відхилень у виробництві необхідно здійснити такі профілактичні заходи:

підвищення оперативності обліку та перевірки його даних на підставі використання відповідної сучасної комп'ютерної програми;

підвищення точності та стабільності технологічних процесів, стану обладнання, якості оснащення та інструментів;

забезпечення ефективного прогнозування розміру виробничих витрат;

систематично у зазначений термін здійснювати проведення оперативного контролю з метою уникнення невідповідностей.

Застосування вказаних заходів дозволить здійснювати своєчасне виявлення відхилень від встановлених вимог, що намічаються, оперативне виявлення і усунення різних причин зниження якості продукції, запобігання можливості їх появи у майбутньому.

Процес управління і прийняття рішень має справу з величезними масштабами інформації, розмір якої постійно збільшується у міру нарощування обсягів випуску продукції. У цілому потік інформації збільшується майже пропорційно квадрату зростання обсягу виробництва. Ефективність управління виявляється все більш похідною від того, наскільки раціонально здійснюються процеси збору, переробки і передачі інформації. Наявність добре налагодженої автоматизованої інформаційної системи значно спрощує процес управління підприємством.

При цьому основна увага при удосконаленні процесу перевірки і обробки даних приділяється створенню комплексних інформаційних систем, які

забезпечують інтегрованість функцій управління та орієнтуються на оперативне формування альтернативних варіантів рішень для керівництва.

Інформаційна система є системою інформаційного обслуговування працівників управлінських відділів. Вона здійснює виконання технічних і технологічних функцій зберігання, обробки, накопичення і передачі інформації керівництву для прийняття вірного рішення, поліпшення механізму реалізації стратегії. Інформація групується, відкладається, формується і функціонує в порядку, визначеному методами і структурою управлінської діяльності, з урахуванням особливостей технології, прийнятої на підприємстві, реалізує цілі і завдання, що стоять перед ним.

На гірничо - збагачувальних підприємствах Криворіжжя практично вся робота з інформацією автоматизована. Зокрема, використовується для автоматизації обліку система SAP R/3.

Основним принципом SAP є введення інформації на місці її виникнення. Для того, щоб отримати оперативну та достовірну інформацію про виробничий процес та в цілому про діяльність підприємства, дані повинні вводитися негайно і тими особами, які за це відповідають. Це досягається за допомогою автоматизованих систем, а також ручного введення на тих ділянках, де виникають дані, які неможливо автоматично виміряти та зафіксувати.

Система SAP R/3 складається з набору прикладних модулів (рисунк 3).

Порядок впровадження модулів може змінюватися в залежності від тих проблем, які існують на підприємстві.

Але, як правило, першочерговість ведення фінансового модуля та модуля матеріальних потоків зберігається на всіх підприємствах.

На концептуальному рівні бізнес-процеси уже відтворені в системі, наявність інтегрованого сховища даних і засобів управління інформаційними потоками означає, що при впровадженні SAP R/3, як правило, не потрібно відтворювати бізнес-процеси «з нуля».

Досить настроїти систему під потреби конкретного користувача. До основних модулів можна віднести: фінанси (FI), управління бюджетом (FI-FM), контролінг

(CO), управління матеріальними потоками (MM), збут (SD), техобслуговування та ремонт обладнання (PM) [10]. Система SAP R/3 функціонує на серверах UNIX, AS/400, Windows NT, S/390 і з різними СУБД (Informix, Oracle, Microsoft SQL Server, DB2).

Користувачі можуть працювати в середовищі Windows, OSF/Motif, OS/2 або Macintosh [10].

Система SAP R/3 дозволяє виконувати контроль за наступними операціями: планування та облік витрат по окремих структурним одиницям підприємства; перерахунок витрат між окремими структурними одиницями; формування планової і фактичної собівартості окремих видів продукції; складання бізнес-плану підприємства та іншої управлінської звітності [10].

Обов'язки бухгалтерів в системі (SAP) чітко визначені і регламентовані.

В кінці кожного місяця бухгалтер подає звіт в електронній та паперовій формі до головної бухгалтерії [10].

В системі SAP закладені дані по кожному підрозділу та складу. Головний бухгалтер має доступ до кожного ПК головної бухгалтерії.

Вхід в систему і робота в ній персоніфіковані - для того, щоб увійти користувач називає себе і набирає свій особистий пароль, що йому присвоїли в модулі ТОРО.

Це модуль різних напрямлень, на всі види активів підприємства, що контролює надходження, вибуття та рух цінностей на підприємстві [10]. (MBB).

Наприклад, технологічній автоколоні № 51 ГТЦ-1 відповідає MBB 120111-44.

В цьому модулі розробляють спеціальні ідентифіковані номери кожному виду запасів чи інших активів, що допомагає визначити місце виникнення витрат (MBB).

Наприклад, технологічній автоколоні № 51 ГТЦ-1 відповідає MBB 120111-44.

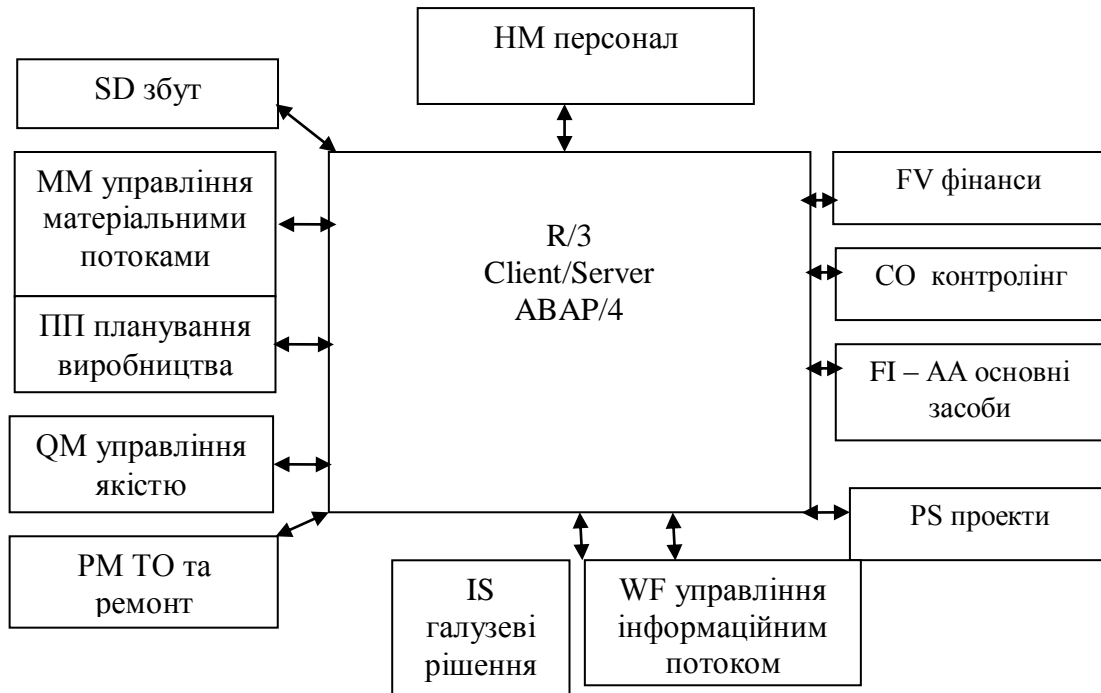

Рисунок 3 - Модульна побудова системи SAP R/3

* Джерело: складено на основі узагальнення джерел [3,10]

Тобто, якщо раніше планування витрат відбувалося по цеху в цілому, то на даний момент - планування переходить на рівень окремих ділянок, служб, видів діяльності.

Всі MBV в загальній кількості формують стандартну ієрархію, що є повним відображенням структури підприємства у сфері планування, обліку і контролю витрат.

При плануванні, контролі звітів потрібний код окремого MBV чи групи MBV, з якими будуть проведені якісь дії.

В системі SAP формуються модулі, що призначені для зберігання і роботи з всіма документами будь-якого вигляду, що існують в системі.

Складаються звіти, що призначені для отримання оперативних та різних узагальнених даних.

Виділяють оперативні та бухгалтерські звіти [10]. Бухгалтерські звіти: шахова відомість - це звіт, що складається з табличного уявлення оборотів між рахунками за деякий період часу; оборотно-сальдова відомість містить для

кожного рахунку залишки на початок та кінець періоду і обороти по дебету та кредиту за даний період.

Для рахунків за якими ведеться аналітичний облік, можна отримати інформацію по конкретному об'єкту аналітичного обліку [10]. Оперативні звіти: наприклад, якщо необхідно отримати інформацію щодо руху товарно-матеріальних цінностей можна сформулювати «Товарно-матеріальну відомість». Цей звіт містить інформацію про рух ТМЦ за обраний період: залишки на початок та кінець місяця, надходження та витрати в загальному та кількісному вираженні; звіт «Аналіз резервів» - призначений для формування резервного звіту про структуру ТМЦ під замовлення покупців за звітний період [10]. Пропонуємо програму автоматизованого оперативного контролю. Це сигнальна програма, яка при автоматизованому виявленні порушення вкаже перевіряючим (внутрішнім ревизорам, аудитором) на: вид порушення, дату здійснення, місце здійснення та винних осіб в їх здійсненні. Для впровадження цієї ідеї була розроблена методика здійснення загального контролю а також як приклад одного із блоків програми - поетапна побудова контрольно-облікового процесу руху виробничих запасів на підприємстві.

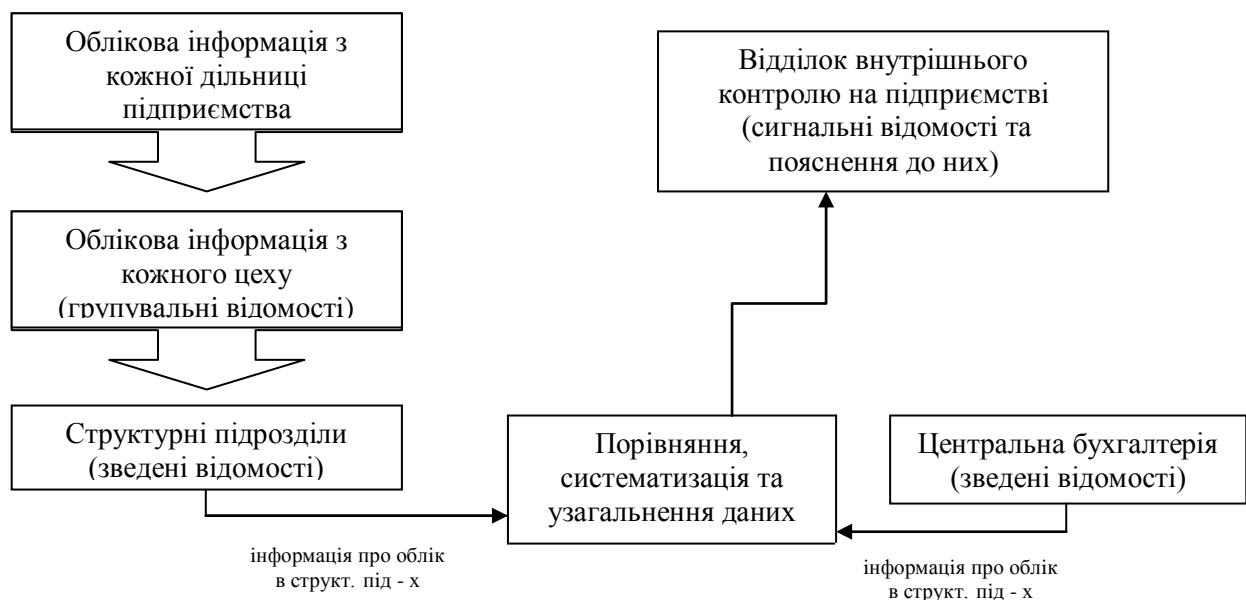

Рисунок 4 - Принцип роботи програми оперативного контролю господарських операцій

* Джерело: складено на основі узагальнення джерел [3,4]

Одним з таких пакетів програми, пропонуємо, виділити контроль надходження та руху виробничих запасів підприємства. Програмний пакет «Контроль надходження та руху виробничих запасів» повинен бути представленим у вигляді низки групувальних відомостей та порівняльних таблиць (таблиці 4 - 6). Зразок вказаних форм документів:

Таблиця 4 - Вибіркова перевірка повноти оприбуткування виробничих запасів у _____ за _____
(назва підприємства) (період)

Реквізити «Прибуткового документу»					Відображення в документах первинного та аналітичного обліку			Відхилення		
Дата, №, назва	Найменування запасів	Кількість	Ціна, грн.	Сума, грн.	Картка склад. обліку матеріалів ф. М- 12		Матеріальний звіт	Оборотно-сальдова відомість	Кількість	Сума, грн.
					Кількість	Сума, грн.				

* Джерело: складено автором.

Таблиця 5 - Результати звірки показників бухгалтерського обліку та інвентаризаційного опису у _____ за _____
(назва підприємства) (період)

Найменування виробничих запасів	Прийом перевірки	Суми у інвентаризаційному описі, тис. грн.	Суми, за даними бухгалтерського обліку, тис. грн.	Відхилення, тис. грн.	ПІБ матеріально - відповідальної особи
1.Сировина і матеріали	X	X	X	-	X
2.Паливо	X	X	X	-	X
3.Будівельні матеріали	X	X	X	-	X
4.Запасні частини	X	X	X	-	X
Разом	X	X	X	-	X

* Джерело: складено автором.

Таблиця 6 - Акт вибіркової перевірки матеріалів інвентаризації по виробничим запасам на складі у підзвіті _____ станом на _____

№ з/п	Найменування цінностей, які підлягають контрольній перевірці	Од. вим.	У інвентаризаційному описі			Фактично виявлено при контрольній перевірці			Результати перевірки			
			Кіл-сть	Ціна, грн.	Сума, грн.	Кіл-сть	Ціна, грн.	Сума, грн.	більше		менше	
									Кіл-сть	Ціна, грн.	Кіл-сть	Ціна, грн.

* Джерело: складено автором.

Отже, співробітники різних служб гірничо - збагачувальних підприємства мають можливість одержувати звіти й щодо порівняння планових і фактичних даних з використання відповідних активів..

Функціональні модулі забезпечують підтримку широкого спектру бізнес-процесів, що дозволяє об'єднати на підприємстві управління матеріальними потоками, збут, управління фінансами, оперативний облік та облік витрат в єдине ціле, що сприяє підвищенню ефективності виробництва. Однак, як свідчить практика роботи гірничо - збагачувальних підприємств раціональне функціонування системи SAP R/3 багато в чому залежить від правильності настройки її модулів і взаємозв'язків між ними. Необхідно враховувати всі особливості діяльності підприємства, що дозволить керівництву використовувати систему як ефективний економічний інструмент підвищення рівня керування.

Навіть самий короткий огляд функцій системи SAP R/3 показує її здатність вирішувати основні завдання, що стоять перед великими підприємствами.

Список літератури:

1. Виговська Н.Г. Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація. Житомир: ЖДТУ, 2008. 532 с.
2. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. 4-те вид., випр. та доп. Київ: «Знання», 2002. 566 с.
3. Бібліотека: BukLib.net. URL : [https:// buklib.net/books/27896](https://buklib.net/books/27896).
4. Електронний фонд Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського URL : <https://nbuv.gov.ua>.

5. Тарасюк Г. М. Контроль в системі управління плановою діяльністю підприємства. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*: Міжнар. зб. наук. праць Житомирського державного технологічного університету. Житомир, 2010. № 1(16). С. 284 – 299.
6. Нападовська Л. В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці: Монографія. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. 224 с.
7. Дерій В.А. Організація бухгалтерського обліку на підприємстві: Курс лекцій. Тернопіль: Джура, 2009. 92 с.
8. Цал-Цалко Ю.С. Витрати підприємства. Київ: ЦУЛ, 2002. 656 с.
9. Сопко В.В. Завгородній В.П. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу: підручник. Київ. КНЕУ, 2008. 411 с.
10. SAP R/3. URL:<http://erpeхpert.com.ua>.

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ТА ЙОГО ОЦІНКА

Ю.В. ШТИК

кандидат економічних наук, доцент, Донецький національний університет
економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

В.В. ЛЯДСЬКА

здобувач вищої освіти з спеціальності 071 «Облік і оподаткування», Донецький
національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Найефективнішим способом досягнення економічного зростання є активізація творчих можливостей людини, розвиток кваліфікації робочої сили. Людина виступає ключовою фігурою всіх змін, які відбуваються в суспільстві, бо зміцнення економіки, підвищення рівня соціально-економічного розвитку держави здійснюються на благо людини і завдяки людині, завдяки її праці, творчим

здібностям, бажанням тощо. Кожна економічна категорія має свою еволюцію розвитку. Різні поняття термінології та літератури є суб'єктивними ґрунтуються на багатовіковому досвіді.

На початку 60-х років в історії економічної думки ХХ ст. однією з найважливіших розробок було створення теорії людського капіталу. Людський капітал є економічною категорією, яку складно пояснити, через що виникають деякі труднощі і розбіжності у тлумаченні цього поняття між науковцями, котрі по-різному визначають важливість цієї категорії, що ще більше ускладнює процес її оцінки та обліку.

Розгляду цієї проблеми присвячені праці Ядранського Д. М., Давидюк Т.В., Королюка Н. М., Наумчук О. А. та низки інших. Однією з основних проблем теорії людського капіталу є оцінювання його вартості, проте до нього досі не вироблено єдиних підходів. Перші спроби оцінити людський капітал були зроблені В. Петті, така оцінка була побудована на двох основних складових – витратах на навчання, в тому числі пов'язаних з учнівством (інвестиції в людський капітал), а також вартості робочої сили на рівні її простого відтворення.

Вивчення процесу обліку людського капіталу та встановлення механізму його зв'язку із вартістю підприємства у цілому, а також дослідження явища людського капіталу з метою формулювання ознак категорії «людський капітал» та можливостей його оцінювання та відображення в обліку.

Людський капітал у широкому сенсі є ефективним чинником швидкого зростання економічного розвитку, розвитку суспільства та сім'ї, трудових ресурсів, знань, інтелектуальних та управлінських інструментів, життєвого та робочого середовища, а також ефективного розвитку людського капіталу.

Людина, у світлі сучасних теорій, є капіталом, який може бути ідентифікований не тільки як капітал, а й як капітал, що створює доходи підприємству внаслідок докладання власних фізичних й інтелектуальних здібностей до ресурсів підприємства та є основою зростання національного багатства держави загалом. Теорія людського капіталу пов'язана з розвитком концепції капіталу. Ще А. Сміт зазначав, що капітал суспільства складається не

лише з машин, споруд, землі, а й з набутих корисних здібностей членів суспільства, тобто до складу капіталу відносять саму людину та її здібності.

Щоб зрозуміти сутність людського капіталу, треба спочатку звернутися до розкриття сутності ключових компонентів цього поняття, що знаходиться на перехресті гуманітарних і економічних наук: людини та капіталу.

Людина, як фізична істота, водночас є соціальною істотою. Тому не можна зводити людину до економічних категорій. Людина — носій певних здібностей і природних індивідуальних талантів, які він віддав природі та розвиненому суспільству. Для розвитку своїх якостей і здібностей людина витрачає деякі фізичні, матеріальні та фінансові ресурси. Природні здібності та соціальні властивості, набуті в економічній ролі, схожі на природні ресурси та фізичний капітал [1].

Як і природні ресурси, особа у своїй країні походження не має економічного ефекту. Після реалізації певних витрат (освіта, навчання, вища освіта) створюються людські ресурси, які генерують дохід, подібний до фізичного капіталу.

Але категорії «людські ресурси» і «людський капітал» не ідентичні. Людські ресурси можуть стати капіталом, якщо вони приносять дохід і створюють багатство. Це означає, що людина буде займати певне місце в суспільному виробництві за допомогою самоорганізованої діяльності або продажу своєї роботи орендарю, використовуючи свої фізичні сили, здібності, знання, здібності, талант. Для того, щоб перетворити людські ресурси на активний капітал, необхідно з певними умовами забезпечити реалізацію людського потенціалу (ресурсів) у результатах бізнесу, що виражається в товарному та економічному ефекті.

Капітал фізично є категорією, на основі якої розуміються будівлі, машини, обладнання, що використовуються для виробництва товарів і послуг. Фізичний капітал у поєднанні з роботою стає фактором виробництва, який використовується для створення товарів і послуг, включаючи новий капітал. Виявляється, більша частина капіталу полягає в тому, що вона сама є продуктом виробництва.

Людський капітал як продукт виробництва — це знання, навички та компетенції, що набуваються людиною в процесі навчання та роботи, і які, як і будь-який інший тип капіталу, можуть накопичуватися.

Загалом, процес накопичення людського капіталу має довгостроковий характер, на відміну від процесу накопичення фізичного капіталу. Це процеси: навчання в школі, коледжі, робота, навчання, самонавчання, тобто безперервні процеси. Якщо накопичення фізичного капіталу зазвичай триває від 1 до 5 років, то процес накопичення в людському капіталі - 1220 років.

Збір наукового та освітнього потенціалу, що лежить в основі людського капіталу, що істотно відрізняється від накопичення матеріальних ресурсів. Спочатку функціонування людського капіталу внаслідок прогресивного накопичення виробничого досвіду має низьке значення, яке не зменшується, а накопичується (на відміну від фізичного капіталу). Процес підвищення вартості інтелектуального капіталу є зворотним процесом знецінення фізичного капіталу.

Механізм формування людського капіталу та інвестування в люди, які інвестиції в адекватних осіб у формі грошей чи інших форм внеску, вже кажуть, з одного боку, одна людина генерує дохід, з іншого — призводить до збільшення продуктивності. Витрати, що сприяють збільшенню продуктивності, можна вважати інвестиціями; залучений в операційних витратах з очікуванням, що прибутки будуть компенсовані багаторазово в майбутньому.

Отже, з усіх видів інвестицій в людському капіталі найбільш важливими є:

- 1) інвестиції в нереальні (у формі школи, студента, підвищення кваліфікації у виробництві);
- 2) витрати на охорону здоров'я, які забезпечують фізичне та психічне здоров'я індивіда (індикація захворювань, медична допомога);
- 3) поліпшення житлових умов допомагає відновити сили та підвищити розумову діяльність працівників;
- 4) правильне харчування.

Усі вищезазначені види інвестицій є умовами якісної зайнятості, які сприяють використанню людського капіталу.

Світова практика включає в себе принципи і підходи до оцінки і обліку людських ресурсів - це активна модель (собівартість) і корисна модель. Королук Н.М. зазначив, що в основі моделі активів (витрат) лежить проста система обліку, що враховує тільки характеристики людського капіталу [3]. Деякі рахунки в підготовленому списку враховують витрати на людські ресурси і вважаються довгостроковими інвестиціями, які збільшують або збільшують людський капітал, в залежності від мети. В результаті цих змін відбуваються зміни в управлінні розвитком людського капіталу. Це підкреслює важливість надання інформації про людський капітал в системі бухгалтерського обліку на основі однієї з найбільших дослідницьких завдань.

Внаслідок таких змін спостерігається перехід до управління розвитком людського капіталу. Це позначає необхідність та важливість відображати інформацію про людський капітал у системі бухгалтерського обліку на основі його вартісної оцінки, яка виступає однією з основних невирішених проблем у даному напрямі досліджень. Як вітчизняна, так і світова практика на сьогоднішній день не виробила на законодавчому рівні переліку типових документів, які відображали інформацію про складові людського капіталу в тій формі, якої вимагає облік.

Існують наступні рівні досліджень людського капіталу: особистісний; мікроекономічний; макроекономічний; глобально-планетарний [3]. Виходячи з цього, людський капітал визначається як економічна категорія, яка описує сукупність трудових і виробничих характеристик, особистісних характеристик і мотивації окремих осіб вносити вклад в зростання продукту.

Розрізняють три підходи до людського капіталу: 1) затратний, згідно з яким людський капітал формується за рахунок інвестицій у людей (навчання, професійна підготовка, охорона здоров'я тощо); 2) результативний, згідно з яким використання людського капіталу в економічній діяльності, здатність людей використовувати свої економічні знання, навички, здатності і здібності, а також здатність, визначену організацією, приносити дохід або капітал; 3) соціальний, який визначає людський капітал як здатності, здоров'я, знання, кваліфікацію, навички, здібності, досвід, мотивацію і ресурси людини. Більшість авторів

комбінують два або три підходи одночасно, щоб отримати визначення людського капіталу. Здебільшого застосовують затратний і результатний підходи, так як вони безпосередньо пов'язані з господарською діяльністю і визначенням капіталу і інвестицій.

Для відображення в обліку людського капіталу Н.М. Корольок запропонував включити створити в системі бухгалтерського обліку нову групу позабалансових рахунків - «Немонетарні Людські Активи», на яких будуть відображати інформацію про людський капітал підприємства та кожної окремої людини-працівника [3]. Для цього до Плану рахунків бухгалтерського обліку до групи позабалансових рахунків пропонується додати синтетичний рахунок код 010 «Людський капітал», з подальшою деталізацією на відповідних субрахунків, які прискорить процес обліку людського капіталу: 011 «Людський капітал адміністративного персоналу»; 012 «Людський капітал виробничого персоналу»; 013 «Людський капітал інших працівників». У бухгалтерському обліку відображення людського капіталу на рахунках слід здійснювати таким чином: Д 010 - К - відображено прийняття працівника на певну посаду. Д - К 010 - відображено звільнення працівника. На підприємствах, де не застосовується система обліку людських ресурсів, всі витрати, які пов'язані з людськими ресурсами, списуються в міру виникнення, майбутні вигоди, що витікають з них, не визначаються і вартість таких ресурсів не розраховується.

Впровадження систем обліку людських ресурсів на підприємстві забезпечує:

- 1) складання внутрішньої звітності, яка відображає стан обліку людського капіталу та його вплив на традиційні показники, що призводить до зростання прибутку підприємства;
- 2) ефективний розподіл людських ресурсів при наявності різних конкуруючих альтернатив;
- 3) можливість розрахунку вартості людського капіталу працівників та прийняття на цій основі відповідних управлінських рішень;
- 4) можливість розрахунку впливу плинності працівників на витрати підприємства;

5) можливість підрахунку необхідних інвестиційних вкладень в розвиток підприємства, які забезпечать приплив людей (відповідно людського капіталу), які готові прийняти на себе нову відповідальність чи освоїти нову технологію;

б) вирішення ряду конкретних практичних ситуацій, таких як, зокрема, підвищення управлінської ефективності в процесі підвищення кваліфікації і перенавчання співробітників; оцінка затрат з найму працівників тощо.

В Україні збереглися традиційні бухгалтерські методи оцінки, що базуються на залишковій бухгалтерській вартості чи собівартості. Саме тому вітчизняні науковці надають перевагу витратному підходу, що заснований на підсумовуванні сукупних витрат на освіту, професійну підготовку фахівців і інших витрат, що відносяться до витрат на людський капітал. Враховують первісну вартість, вартість придбання, вартість заміщення або альтернативні витрати на людський капітал. Цей підхід на сьогоднішній день є найбільш вивченим, повною мірою відповідає національній нормативно-правовій базі і національним та міжнародним стандартам бухгалтерського обліку і фінансової звітності. Розрахована за цим підходом вартість людського капіталу ототожнюється з величиною витрат на його формування, використання та відтворення.

Вартість людського капіталу є складовою частиною вартості самого бізнесу, тому серед методів оцінки вартості людського капіталу поширення також набувають такі підходи:

1. Прибутковий – припускає оцінку одержуваних працівниками доходів, що відображають віддачу на кошти, вкладені у відповідний освітній і кваліфікаційний рівні.

2. Ринковий – полягає в пошуку на ринку і навчання фахівця, що володіє схожими аналогічними характеристиками: рівнем підготовки, професійним досвідом, здоров'ям тощо. При цьому вартість співробітника підприємства визначається ціною, за яку можна найняти подібного працівника на ринку.

Основне призначення цих підходів – визначення внесків співробітників в діяльність компанії, перетворюючи в капітал витрати на формування, використання і відтворення людського капіталу. Вихідним при цьому є постулат про те, що

знання, вміння, навички людей на підприємствах відтворюють додану вартість, яку і необхідно вимірювати з метою визначення ефективності використання людського капіталу.

Традиційно класифікація підходів до оцінки проводиться відповідно до ознак, що характеризують взаємозв'язок людини і головних характеристик процесу її праці: витрати, результати (дохід, ефект) та сукупність результатів і витрат. Проте ці групи методів можуть бути виявлені і на основі тимчасової ознаки класифікації, тобто облікового періоду, який береться до уваги при оцінці людського капіталу:

1. Якщо враховується тільки минулий час, то раціональним є використання методів, згрупованих витратним підходом.

2. Якщо враховується тільки майбутній час, раціональним є використання методів, згрупованих прибутковим підходом.

3. Якщо враховується тільки теперішній час, то раціональним є використання методів, згрупованих ринковим підходом. Тим самим забезпечується можливість зіставлення трьох всеохоплюючих (в часі), внутрішньо взаємопов'язаних економічних підходів до оцінки людського капіталу, при цьому кожний з підходів відображає (по-різному сформульовані) загальні принципи оцінки. Аналіз змін в підходах до оцінки залежно від завдань щодо бухгалтерської звітності відповідно до інформаційних запитів її користувачів з урахуванням умов функціонування господарюючих суб'єктів в ринковій економіці свідчить про наступне:

1. Для цілей фінансового обліку (виходячи з принцип обліку за собівартістю) та визначення номінальної вартості людського капіталу є використання методів, згрупованих витратним підходом.

2. Для цілей управлінського обліку та визначення реальної вартості людського капіталу можуть використовуватись методи оцінки, згруповані прибутковим і ринковим підходами.

Як свідчить практика, неврахування людського капіталу означає для більшості українських підприємств неможливість його вартісного вимірювання, а

відповідно, неможливість відображення в обліку і забезпечення відповідних потреб управління. Вищенаведене передбачає необхідність внесення змін в існуючу систему бухгалтерського обліку в частині невідчутних активів:

- виділення окремого рахунка (рахунків) для відображення результатів розумової, творчої, інтелектуальної діяльності людини, оскільки саме вона є визначальним чинником формування вартості підприємства;

- удосконалення елементів методу бухгалтерського обліку, які забезпечуватимуть надання обліковою системою інформації про людський капітал: оцінки і калькулювання (що повинні забезпечити відображення реальної вартості людського капіталу в бухгалтерському обліку).

Для системного використання оціночних показників вартості людського капіталу важливим завданням є достовірність інформаційної бази, оскільки в будь якій методиці оцінки людського капіталу наявна складність формування інформаційної бази.

Необхідний рівень результативності застосування методології оцінки людського капіталу забезпечує правильність вибору методичних підходів. Слід підкреслити, що у вітчизняній практиці вироблено методичні підходи до оцінки людського капіталу, що спираються на міжнародні стандарти, законодавчу нормативну базу України, а також розробки відомих зарубіжних і вітчизняних учених, згідно яких людський капітал оцінюється за допомогою загальновідомих підходів: витратного, прибуткового, ринкового. Звичайно, можна спробувати провести поєднання вказаних методів оцінки і застосовувати їх в рамках конкретної компанії, проте на наш погляд, вказані недоліки таким чином можна мінімізувати, але не можна уникнути.

Людський капітал підприємства визначає здатність створити, зберегти та збільшити конкурентні переваги підприємства і реалізувати стратегію розвитку підприємства, через сукупність знань персоналу, професійність, ефективність менеджменту, здоров'я працівників підприємства, здатність персоналу до інновацій, інформаційне забезпечення тощо.

Людський капітал на рівні підприємства є головним фактором, від якого залежить ефективність інших складових розвитку підприємства.

Аналіз людського капіталу підприємства — це дослідження стану людського капіталу, встановлення відхилень від норми кількісних і якісних характеристик, виявлення причин відхилень з метою розробки напрямів розвитку людського капіталу підприємства.

Напрямами аналізу людського капіталу підприємства можуть бути: визначення стратегічних конкурентних переваг підприємства; визначення стану людського капіталу підприємства, як фактору інвестиційної привабливості підприємства; формування кадрового резерву; визначення об'єму витрат на людський капітал при реалізації інноваційних проектів тощо.

Основними цілями аналізу людського капіталу підприємства є:

- визначення рівня розвитку людського капіталу підприємства;
- визначення потенціалу людського капіталу для прогнозування майбутнього розвитку підприємства;
- обґрунтування інвестицій у людський капітал;
- визначення адекватності людського капіталу відповідно до витрат на його розвиток;
- застосування підходу до людського капіталу як до основного фактору виробництва та його облік при прогнозуванні доходів підприємства;
- визначення витрат на розвиток людського капіталу.

Існує велика кількість підходів визначення складу показників і характеристик оцінки людського капіталу підприємства. При цьому не існує конкретно визначеного набору характеристик і показників. Для вирішення цієї задачі необхідно застосовувати ситуаційний підхід. Для конкретного підприємства при аналізі людського капіталу набір показників і характеристик визначається залежно від цілей такого аналізу. Сформувавши ціль, напрями аналізу та умови реалізації людського капіталу підприємства можна визначити набір показників, що необхідні для дослідження людського капіталу.

Відомі сьогодні науці підходи до оцінки людського капіталу настільки різнопланові внаслідок використання широкого спектру індикаторів та підходів, що їх результати найчастіше значно різняться між собою. Але сам факт існування багатьох методик оцінки людського капіталу говорить про її можливість і гіпотетичну надійність отриманих результатів. Тобто можна припустити, що для відображення в обліку і звітності людський капітал все ж таки піддається оцінці.

Система показників оцінки людського капіталу, орієнтована на досягнення завдань підприємства, повинна: розглядатися як інформаційна база для системи управління підприємством; бути представленою у вигляді як абсолютних, так і відносних величин; відображати завдання підприємства, виражені в економічних показниках (прибуток, витрати, обсяг виробництва, додаткова вартість і ін.); ув'язуватися з показниками бухгалтерського обліку, перш за все, із витратами; бути деталізованою по підрозділах і формуватися з урахуванням розмірів підприємства, масштабів і видів діяльності.

Основне завдання оцінки вартості людського капіталу полягає в отриманні норм прибутку на інвестиції в людський капітал, що зумовлено, по-перше, необхідністю відстеження витрат на людський капітал, по-друге, відстеження вигоди, що підприємство отримало від понесених витрат

Сучасний бухгалтерський облік перебуває на тому етапі, коли об'єктивно виникла потреба у формуванні нової методології обліку. Вона повинна містити інструменти, що дозволяють об'єктивно оцінити та врахувати всі ресурси підприємства, які можуть бути використані з метою отримання прибутку. Відмова від такого обліку створює загрозу ефективному управлінню суб'єктами господарювання та позбавляють як менеджмент підприємства, так і потенційних інвесторів повноцінної інформації про діяльність підприємства, а відтак може призвести до прийняття помилкового управлінського рішення. У процесі управління людським капіталом з'являється можливість ухвалювати рішення про необхідність та розмір витрат на формування, використання і відтворення людського капіталу, виходячи з їх економічної доцільності.

Специфіку персоналу, як особливого ресурсу підприємства, безпосередньо пов'язаного із його залученням, використанням і розвитком розкриває розроблена класифікація витрат на людський капітал за стадіями життєвого циклу, а саме: фази процесів формування, використання та відтворення і характеризуватиме кількісне та якісне нарощення людського капіталу підприємства. З метою удосконалення облікового відображення витрат на формування, використання та відтворення наведено деталізацію за кожним їх видом, що розвиває систему аналітичних рахунків бухгалтерського обліку людського капіталу.

Досліджуючи проблеми теорії і методології оцінки людського капіталу та можливість її використання при відображенні людського капіталу в обліково-аналітичній системі підприємства зроблено висновки, що полягають в наступному:

1. Різниця у вартості майна між його бухгалтерською оцінкою та ринковою, зумовлена наявністю невідчутних активів, зокрема, людського капіталу, свідчить про те, що бухгалтерський облік не забезпечує користувачів точною інформацією та, відповідно, не дозволяє визначити реальний майновий стан підприємства. Систематизація теоретичних підходів до оцінки дозволила сформувати методологію оцінки вартості людського капіталу підприємства, що враховує якісні та кількісні показники та містить такі елементи: організаційні складові, методичні складові; інформаційно-комп'ютерне забезпечення процедур оцінки людського капіталу підприємства. Використання запропонованої методології дозволяє провести комплексну оцінку людського капіталу, а поєднання кількісних і якісних методів оцінки забезпечує її об'єктивність.

2. Складність бухгалтерської оцінки людського капіталу на підприємствах викликає потребу у створенні відповідних підходів і методик до його відображення в бухгалтерському обліку. Витратний підхід запропоновано доповнити якісними показниками людського капіталу, зокрема, коефіцієнтом професійної перспективності працівників, що, завдяки розрахунку гудвілу людського капіталу, забезпечує наближення бухгалтерської оцінки вартості підприємства до ринкової та виступає базою для розробки фінансових прогнозів стійкого розвитку підприємства.

На досягнення цілей підприємства в тій чи іншій мірі впливають наступні компоненти людського капіталу: освіта, досвід роботи, вік, професійність, продуктивність праці та багато інших. Ефективність роботи підприємства може змінюватись у позитивну або негативну сторону залежно від впливу кожного з компонентів. Своєчасне покращення в результаті аналізу будь-якого з цих компонентів людського капіталу у поєднанні з ефективним управлінням призводить до збільшення віддачі від кожного з них. Знаючи пріоритети та цілі підприємства необхідно звертати увагу на ті компоненти людського капіталу від яких залежить успіх у кожному конкретному випадку.

Зростання людського капіталу країни забезпечується через створення сприятливих умов. Такі умови перебувають у пропорційній залежності від рівня розвитку економіки країни загалом, від діяльності кожного підприємства зокрема, а успіх підприємства забезпечується рівнем розвитку людського капіталу як основного ресурсу. Сьогодні незаперечним фактом є необхідність оцінки людського капіталу, проте аналіз різних підходів щодо його оцінки загалом та окремих компонентів вказує на відсутність чіткої методики її визначення. Крім того, відсутній досвід оцінки людського капіталу на вітчизняних підприємствах. Описані методики оцінки людського капіталу на мікрорівні дадуть змогу мінімізувати питомі витрати для забезпечення найвищого з можливих рівнів людського капіталу підприємства. Подальші дослідження стосуватимуться методики відображення людського капіталу в обліку.

Список літератури:

1. Давидюк Т. В. Бухгалтерський облік людського капіталу як передумова капіталізації компанії Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнародний збірник наукових праць. Випуск 2 (17). Житомир : ЖДТУ, 2010. С. 70–76.

2. Давидюк Т. В. Методологічні аспекти бухгалтерського обліку людського капіталу: проблеми визнання та оцінки. Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського: науковий журнал. Серія: Економічні науки. 2009. № 4. С. 183–192.

3. Королук Н. М. Людський капітал як об'єкт бухгалтерської методології. Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал. 2009. № 7(97). С. 252–261.
4. Наумчук О. А. Проблеми обліку людського капіталу. Торгівля і ринок України: темат. зб. наук. пр. Вип. 29. Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. 540 с.
5. Ядранський Д.М. Облік людського капіталу: відповіді на виклики сучасності. Економічний часопис – XXI, 2012. № 1–2. С.21 – 23.
6. Гинда С.М. Актуальні проблеми та перспективи розвитку людського капіталу в Україні. Молодий вчений. 2015. № 7. Ч. 1. С. 100–104.
7. Іляш О.І. Оцінка розвитку людського капіталу України. Економіка і регіон. 2008. № 3 (18). С. 141–145.
8. Хромов М.І. Економічний розвиток в єдності процесів формування та використання людського капіталу. Економіка та держава. 2010. № 1. С. 57–61.
9. Гинда С.М. Людський капітал як соціально-економічна категорія Фінансова та соціально-економічна системи України в умовах децентралізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів. Львів: Львівська філія ПВНЗ «Європейський університет», 2016. С. 46–50.

ХАРАКТЕРИСТИКА УМОВ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ

Ю.В. ШТИК

кандидат економічних наук, доцент, Донецький національний університет
економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Д.Р. КАЛІНІЧЕНКО

асистент кафедри підприємництва і торгівлі, Донецький національний університет
економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

В.В. ЛЯДСЬКА

здобувач вищої освіти з спеціальності 071 «Облік і оподаткування», Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Відповідно останнім змінам стратегічних орієнтирів України та тенденціям розвитку світового ринку праці значної важливості набуває розвиток людського капіталу та його конкурентоспроможності на рівні країни. Велике значення у забезпеченні формування та розвитку цього показника мають чинники, що прямо або опосередковано на нього впливають. Дане дослідження спрямоване на аналіз динаміки таких чинників та їх впливу.

Великий внесок до розуміння факторів та чинників формування і розвитку людського капіталу, його конкурентоспроможності на різних рівнях та за різними ознаками зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені: О. А. Грішнова [1], В.П. Антонюк [2], О.І. Куревіна [3], Д.П. Богиня [4] та ін.

Актуальність дослідження полягає у необхідності здійснення аналізу умов, які склались історично в Україні та мають вплив на формування людського капіталу країни, їх динаміку та істотність впливу.

Сучасний етап розвитку України характеризується зміною пріоритетів зовнішньої політики, більш тісною співпрацею з новими економічними партнерами на світовому ринку.

Економічна асоціація з ЄС, пошук нових партнерів на світовому ринку призводить до посилення впливу глобалізаційних процесів на розвиток вітчизняної економіки.

З попередніх досліджень відомо, що конкурентні переваги в умовах глобалізації стримують країни, з високим ступенем інноваційної складової економіки. Така складова забезпечується значною увагою до формування, використання та розвитку людського капіталу.

Вбачаємо за необхідне провести аналіз чинників формування людського капіталу та його конкурентоспроможності, що запропоновано вітчизняними

вченими. Загалом можемо зазначити, що дослідники неоднозначно підходять до визначення і розподілу компонентів людського капіталу.

Слід зазначити, що Грішнова О.А. була однією з перших вітчизняних науковців, які запропонували класифікацію чинників формування людського капіталу (таблиця 1).

Таблиця 1 – Класифікація чинників формування людського капіталу (за ГрішнOVOЮ О.А.)

Класифікаційна ознака	Характеристика
За фазами відтворення	<ul style="list-style-type: none"> – чинники формування – чинники використання людського капіталу
За характером впливу у процесі відтворення	<ul style="list-style-type: none"> – інтенсивні, що збільшують людський капітал шляхом мобілізації внутрішніх резервів системи – екстенсивні, що збільшують людський капітал за рахунок збільшення кількісних параметрів
За рівнем впливу	<ul style="list-style-type: none"> – макроекономічні – мезоекономічні – мікроекономічні – особистісні
За характером впливу	<ul style="list-style-type: none"> – прями – непрямі (опосередковані)
За результатами впливу	<ul style="list-style-type: none"> – позитивні – негативні
За змістом	<ul style="list-style-type: none"> – демографічні – соціально-демографічні – соціальні – економічні – організаційно-економічні – екологічні

* Джерело: розроблено авторами на основі [1, с. 99]

Антонюк В.П. вважає, що розширене відтворення людського капіталу забезпечується низкою економічних, соціальних, інституціональних, екологічних чинників. Усі чинники, які обумовлюють формування, розвиток і використання людського капіталу, а отже, рівень його конкурентоспроможності, можна об'єднати у такі групи, як демографічні, соціально-економічні, виробничі, інституціональні, соціально-ментальні [2, с. 41].

І.О. Куревіна розглядає конкурентоспроможність людського капіталу як сукупність кількісних та якісних характеристик працівника, які відповідають вимогам економічних суб'єктів та задовольняють їх потреби у певному кваліфікаційному рівні найманого персоналу.

На її думку, існує системний взаємозв'язок чинників забезпечення конкурентоспроможності людського капіталу (рисунок 1).

Рисунок
Чинники

конкуренто-спроможності людського капіталу

* Джерело: розроблено авторами на основі [3, с.7]

Д. П. Богиня виділяє три головні групи чинників, що визначають конкурентоспроможність робочої сили на ринку праці:

1) загальнооб'єктивні чинники, що визначають рівень соціально-економічного стану суспільства, ступінь розвитку продуктивних сил країни та окремих її регіонів, статеві-віковий склад населення, кількісний і якісний склад ресурсів праці, розвиток інфраструктури ринку праці, соціально-побутової інфраструктури тощо;

2) чинники, що характеризують соціально-демографічний статус і загальний фізичний стан особи працівника: стать, вік, сімейний стан, його фізичне здоров'я, місце проживання, забезпеченість житлом, наявність особистого автотранспорту;

3) чинники, що характеризують соціально-психологічні якості особи: життєво-цільові установки, її схильності та звички, ступінь політичної зрілості, релігійність, комунікабельності, рівень інтелекту, самодисципліни, знання іноземних мов [4, с. 23].

Аналізуючи запропоновані науковцями класифікаційні ознаки можемо стверджувати, що формування людського капіталу на всіх рівнях здійснюється шляхом інвестування в людину за такими напрямками: інвестування в індивідуальний людський капітал, інвестування в людський капітал підприємств, інвестування в людський капітал регіонів, галузей та інвестування у людський капітал на рівні держави (освіта, професійні знання, здоров'я, професійні навички, патенти, програмне забезпечення, технології, бази даних та інше).

Можемо запропонувати наступні показники за напрямками формування людського капіталу, та провести дослідження їх динаміки за групами (таблиці 2; 3; 4; 5).

Оцінку динаміки соціально-демографічних показників наведемо в таблиці 2.

Таблиця 2 – Динаміка соціально-демографічних чинників формування людського капіталу в Україні, 2008-2017 рр.

Показники \ Роки	2008	2010	2013	2015	2017
Чисельність населення	46258,2	45870,7	45489,6	42844,9	42485,473
Економічно активне населення у віці 15-70	22 397,40	22 051,60	21980,6	18 097,90	17 854,40
Зайняте у віці 15-70	20 972,30	20 266,00	20404,1	16 443,20	16 156,40
Безробітне населення 15-70	1 425,10	1 785,60	1 576,50	1 654,70	1 698,00
Зайнятих за сферою "промисловість"	3 871,40	3 461,50	3 170,00	2 573,90	2 440,60
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис	11 390	10 758	10 164	8 065	7 679
Коефіцієнт обороту робочої	28,3	25,3	26,9	24	30,5

сили по прийому					
Коефіцієнт обороту робочої сили по звільненню	32,8	28,1	30,6	30,2	31,8
Середньомісячна заробітна плата, грн.	1 806	2 239	3 265	4 195	7 104
Середньомісячна заробітна плата, \$	343	282	409	192	271

* Джерело: розроблено авторами на основі [5]

Динаміка соціально демографічних показників формування людського капіталу України свідчить про їх динамічну зміну, здебільшого, в сторону зниження. Так знижуються в динаміці показники загальної чисельності населення з 46,25 млн. осіб до 42,48 млн. осіб. Економічно активне населення знижується з 22,39 млн. осіб до 17,85 млн. осіб. Кількість зайнятих знизилась з 20,97 млн. осіб до 16,15 млн. осіб. Чисельність безробітних зросла з 1,4 млн. до 1,69 млн. осіб. Така динаміка в соціальній компоненті свідчить про зростання міграційних потоків, що було доведено в попередніх дослідженнях, відтік населення з України, зменшення чисельності робочих місць. Негативною також є динаміка зміни середньомісячної заробітної плати. Якщо в гривневому еквіваленті можна спостерігати її зростання з 1806 грн. у 2008 р. до 7104 грн. у 2017 р. то динаміка цього показника переведена в долар США свідчить про іншу тенденцію – зниження середньомісячної зарплати з \$343 до \$271.

Оцінку динаміки освітніх показників наведемо в таблиці 3.

Таблиця 3 – Динаміка освітніх показників чинника формування людського капіталу в Україні, 2008-2017рр.

Показники \ Роки	2008	2010	2013	2015	2017
Кількість осіб, випущених із ЗВО, тис. осіб:					
коледжі, технікуми, училища	118,1	111	91,2	73,4	61,2
університети, академії, інститути	505,2	543,7	485,1	374	359,9
Кількість аспірантів, осіб	33344	34653	31482	28487	24786
Кількість докторантів, осіб	1476	1561	1831	1821	1646

* Джерело: розроблено авторами на основі [5]

Аналіз освітніх показників свідчить про зниження кількості випускників ЗВО протягом періоду аналізу. Так кількість випускників коледжів, технікумів, училищ знизилась з 118,1 тис. осіб у 2008 р. до 61,2 тис. осіб у 2017 р., що становить майже подвійне зниження. Кількість випускників університетів, академій, інститутів теж знижується з 505,2 тис. осіб у 2008р. до 359,9 тис. осіб у 2017р. Зниження зазнає кількість аспірантів, з 33344 особи у 2008р. до 24786 осіб у 2017 р. Кількість докторантів щороку коливається в межах 1400 – 1800 осіб з середнім значенням за період 2008 – 2017 рр. в 1680 осіб. Загальні тенденції зниження кількості осіб, що навчаються в ЗВО свідчить про погіршення освітньої компоненти в розвитку людського капіталу.

Оцінку динаміки показників здоров'я наведемо в таблиці 4.

Таблиця 4 – Динаміка показників, що характеризують компоненту здоров'я чинника формування людського капіталу в Україні, 2008-2017рр.

Показники \ Роки	2008	2010	2013	2015	2017
1	2	3	4	5	6
Загальна кількість медичних закладів, тис.	11,7	11,8	13	11,8	12,1

Продовження таблиці 4

1	2	3	4	5	6
Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань, тис. – усього	32467	33080	31024	26789	26615
Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 1 нас.	0,7019	0,7212	0,6820	0,6253	0,6264
Загальні витрати на охорону здоров'я, млн. грн.	63 072,70	84744,8	115756,98	155219,5	x
Загальні витрати на охорону здоров'я, млн. US \$	11 974,60	10679,1	14 487,70	7 107,10	x
Загальні витрати на охорону здоров'я на душу населення, грн.	1 368,20	1 850,30	2 548,20	3 630,00	x
Загальні витрати на охорону здоров'я на душу населення, US \$	259,8	233,20	318,92	166,21	x
Загальні витрати на охорону здоров'я як % від номінального ВВП	6,65	7,56	7,60	7,81	x

* Джерело: розроблено авторами на основі [5]

Аналіз компонентів системи здоров'я свідчить про зниження захворюваності (що можна пов'язати з загальним зниженням чисельності населення України). Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань знизилась з 32467 тис. у 2008 р. до 26615 тис. у 2017р. А динаміка цього показника на 1 населення теж свідчить про його питомих зниження.

Щодо вартісних показників витрат на медицину доцільно проводити їх порівняння в еквіваленті дол. США, оскільки протягом періоду аналізу відбулось значне знецінення національної валюти. Загальні витрати на охорону здоров'я знизились з 11 974,6 млн. US\$ у 2008р. до 7 107,1 млн. US\$ у 2015р. Показники за 2016-2017рр. наразі не відображені в системі Держкомстат. Можна спостерігати зростання загальних витрат на охорону здоров'я як % від номінального ВВП з 6,65% у 2008р. до 7,81% у 2015р. Така динаміка може свідчити про відносне зниження ВВП разом зі зростанням витрат на охорону здоров'я в гривневому еквіваленті. Тож необхідно провести зміну макроекономічних показників (табл. 5).

Таблиця 5 – Динаміка макроекономічних показників чинника формування людського капіталу в Україні, 2008-2017рр.

Показники \ Роки	2008	2010	2013	2015	2017
Валовий внутрішній продукт, млн. грн.	948 056	1 079 346	1 465 198	1 988 544	2 983 882
Валовий внутрішній продукт, млн. US \$	179992,16	136013,58	183378,56	91050,29	113671,70
Обсяг реалізованої промислової продукції	917035,5	1043110,8	1322408,4	1776603,7	2625862,7
Продуктивність праці у промисловості (тис.грн./ос.)	236,87	301,34	417,16	690,24	1075,91
Продуктивність праці у промисловості (тис.дол./ос.)	44,97	37,97	52,21	31,6	40,99

* Джерело: розроблено авторами на основі [5].

За даними таблиці 5 видно, що відбувається відносне зростання ВВП з 948056 млн. грн. у 2008 р. до 2984882 млн. грн. у 2017 р., проте слід також розглянути динаміку даного показника в іноземній валюті (долар США). Так показник ВВП знижується зі 179992,16 млн. US\$ до 113671,70 млн. US\$, що є негативним для розвитку національної економіки. Зростання відносного показника ефективності використання робочої сили – продуктивність праці у промисловості пояснюється здебільшого знеціненням національної валюти, оскільки значення цього показника в тис.дол./ос. знижується з 44,97 у 2008р. до 40,99 у 2017р.

За результатами проведеного дослідження можемо зробити наступні висновки:

1) система оцінки факторів впливу на формування та розвиток конкурентоспроможного людського капіталу країни включає низку макро- та мікроекономічних показників, які можна розподілити на такі основні групи: соціально-економічні показники, показники здоров'я населення та розвитку медичної системи, показники системи освіти, макроекономічні та міжнародні показники;

2) проведена оцінка динаміки наведених вище показників показала на їх погіршення протягом 2008-2017рр., що може впливати на зниження

конкурентоспроможності людського капіталу України та національної економіки загалом.

Тож уряду необхідно проводити ефективну політику, спрямовану на зростання економіки, освіти, медичної сфери, формувати сприятливі соціально-економічні умови в Україні, сприяти створенню нових робочих місць, розвитку корпоративних університетів.

Список літератури:

1. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносини: підручник. Київ: Знання, 2004. 535 с.
2. Антонюк В.П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку: Монографія. Донецьк: НАН України. Ін-т економіки промисловості, 2007. 348 с.
3. Куревіна І. О. Конкурентоспроможність людського капіталу України в умовах міжнародної трудової міграції : автореф. дис. канд. екон. наук ; НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. Київ: 2008. 20 с.
4. Богиня Д.П., Грішнова О.А. Основи економіки праці: навч. посібник. Київ: Знання-Прес, 2002. 313 с.
5. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> World Economic Forum. The Global Human Capital Report. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-human-capital-report-2017>

**РОЗДІЛ 2. УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК ЯК ІНФОРМАЦІЙНА ПІДТРИМКА
МЕНЕДЖМЕНТУ БІЗНЕС СТРУКТУР**

СУТНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В УКРАЇНІ

Л.Я. ШЕВЧЕНКО

кандидат економічних наук, доцент, Донецький національний університет
економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

О.А. ЄМЕЛЬЯНОВА

асистент кафедри обліку та аудиту, Донецький національний університет
економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Існуючі недоліки в системі бухгалтерського обліку, пов'язані з тим, що економічна ситуація значно змінилася в сучасний період, ускладнилися економічні зв'язки, з'явилися різноманітні форми власності і механізми ринкових відносин, нові інструменти ринку, методи і засоби управління виробничо-господарською діяльністю. Це викликало необхідність додаткової інформації, що покликана забезпечити успішне функціонування підприємства в цих умовах. Суттєві зміни відбулись також в організації, техніці та технології виробництва. В цих умовах одні підприємства банкрутують, оскільки не можуть протистояти тиску конкурентів і зміні умов ринку, інші припиняють свою діяльність через внутрішні протиріччя або недоліки керівництва. Основним обов'язком керівництва в цих умовах є пошук існуючих переваг та їх використання, а також координація і управління діяльністю найбільш ефективними способами.

Системи управління підприємством постійно розширюються, ускладнюються і в результаті стають некерованими. Фінансовий облік не в змозі оперативно реагувати на ці зміни і з цією метою була створена система управлінського обліку. Управлінський облік – «це галузь знань, котра необхідна кожному, хто займається підприємництвом. Менеджер несе відповідальність за виконання цілей, поставлених йому адміністрацією або засновниками підприємства. Результати діяльності менеджера багато в чому залежать від

інформації, котру він використовує для планування, контролю і регулювання управлінської діяльності і прийняття рішень» [1].

Ефективність макроекономічного механізму пов'язана, насамперед, з функціонуванням сфери, що обслуговує систему управління підприємством, до якої належить бухгалтерський облік.

На сьогоднішній день бухгалтерський облік, частково, не задовольняє потреб користувачів та не відповідає економічним відносинам, які складаються. Також, сучасна бухгалтерська система не дає змоги створити стабільну інформаційну базу для розвитку ринків капіталу, приватизації, збільшення інвестицій та оцінки ефективності функціонування приватного сектора; для використання ресурсів міжнародних фінансових ринків та розвитку міжнародних економічних відносин.

В своєму економічному розвитку та розвитку системи бухгалтерського обліку, Україна проходить власні етапи. На відміну від країн Америки та Західної Європи, в яких розвиток економічних відносин і системи бухгалтерського обліку проходили поступово та стабільно протягом декількох десятиріч та навіть сотень років, в Україні відбуваються прискорені темпи реформування в економіці, що тягне за собою відповідні зміни в реформуванні системи бухгалтерського обліку. Проблема також полягає в тому, що через тривалу відірваність від світових господарських процесів, система бухгалтерського обліку перебуває у найгіршій ситуації, від якої, з огляду на брак часу для здійснення економічних трансформацій та суспільно-господарських реформ, потрібно перейти безпосередньо до оптимальної.

Також система вітчизняного бухгалтерського обліку, яка формувалася протягом кількох десятиліть і повністю відповідала інтересам пануючої планової моделі господарювання та управління, виявилася неідеальною в сучасних умовах переходу до ринку і потребує реформування.

Ринкові відносини висувають вимоги щодо введення більш прогресивних форм організації процесів діяльності підприємств, внесення коректив в існуючу систему бухгалтерського обліку та визначення її впливу та ролі в загальній системі управління. З ціллю не допущення помилок в реформуванні системи

бухгалтерського обліку необхідно детально вивчити досвід світового історичного розвитку бухгалтерського обліку для досягнення вагомих результатів реформування. Концепція управлінського обліку на сучасному етапі займає провідне місце у практичній управлінській діяльності країн з розвитком ринковою економікою. Управлінський облік був створений інженерами і технологами ще у другій половині XIX століття у США. Мета управлінського обліку формувалася таким чином: надання інформаційної допомоги управлінцям, контроль і прогнозування витрат, вибір найбільш ефективних шляхів розвитку підприємства, прийняття оперативних управлінських рішень. Суть управлінського обліку полягає у забезпеченні інформації для управління.

На сучасному етапі розвитку бухгалтерський облік стає більш мобільним, оперативним та аналітичним. Більше уваги бухгалтерська служба надає обліку витрат, доходів та результатів діяльності, оцінці виконання планів не тільки всього підприємства, але і його окремих підрозділів. В ринкових умовах розвитку економіки, інтеграції капіталу, конкуренції, інфляції, росту виробничих та адміністративних витрат, створення та розширення корпорацій, існуючі методи бухгалтерського обліку не відповідають вимогам управління. Науковцями доцільно зазначено, що управлінський облік як підсистема бухгалтерського обліку має предмет, метод та об'єкти. Сутність та зміст предмету бухгалтерського управлінського обліку розкриваються, насамперед, через його об'єкти. Об'єкт — це явище або предмет, на який спрямована будь-яка діяльність.

Елементи методу бухгалтерського обліку є основою ведення управлінського обліку (рисунок 1).

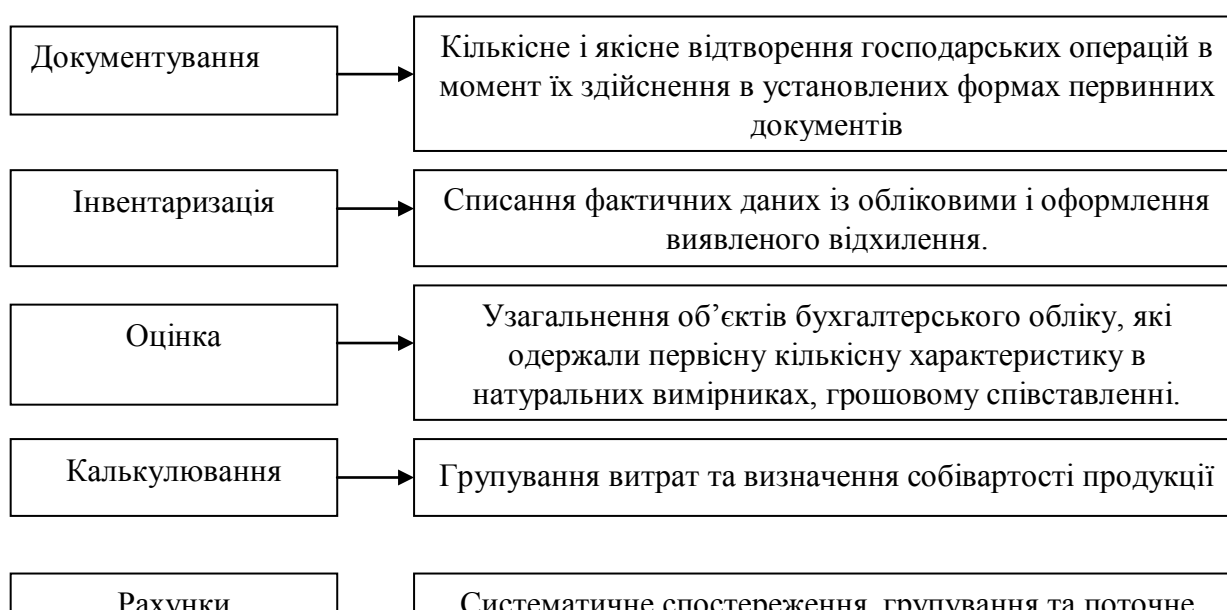

Рисунок 1 - Елементи методу бухгалтерського обліку, як основа ведення управлінського обліку

* Джерело: складено на основі узагальнення джерел [3,4]

Існує класифікація об'єктів управлінського обліку за змістом та призначенням:

1 група - оборотні та необоротні активи підприємства (що забезпечують діяльність підприємства);

2 група - господарські процеси та їх результати (що в сукупності складають господарську діяльність підприємства).

Управлінському обліку також притаманні свої методи. Під методом розуміють методологічний комплекс як сукупність конкретних прийомів і способів пізнання, перетворення або оцінки дійсності. Методом обліку в практичному розумінні є використання різних прийомів обробки отриманих даних, які зафіксовані документально (спостереження, вимірювання, систематизація та реєстраційне управління), сукупність прийомів способів, що дають змогу обліку виконувати контрольні, аналітичні і управлінські завдання.

В управлінському обліку також застосовують і інші методи:

1. Індексний метод (статистичний), який полягає в застосуванні індексів. Індекс — це відносна величина, що характеризує зміну рівня будь-якого суспільного явища в часі, просторі чи порівняно з планом, нормою, стандартом. Тобто, індекс показує в скільки разів, на скільки відсотків або на скільки одиниць змінився показник, який досліджується.

2. Прийоми економічного аналізу, зокрема, факторний аналіз — це методика комплексного і систематичного вивчення та вимірювання впливу факторів на величину результативних показників.

3. Математичні методи, зокрема, кореляційно - регресійний аналіз — це побудова та аналіз з економіко-математичної моделі у вигляді рівняння кореляційного зв'язку, що виражає залежність результативної ознаки від однієї або кількох ознак квадратів.

В управлінському обліку велике значення має економічна інформація, її своєчасність надходження та якість.

Економічна інформація представляє собою такий вид інформації, котра послідовно і повно відображає виробничо-господарську діяльність підприємства.

Економічна інформація класифікується на: планову, нормативно-довідкову і облікову.

Якщо розглядати окреме підприємство, це може бути різна інформація, але інформаційні потреби більшої частини підприємств однакові і їх можна узагальнити в такі групи (рисунок 2).

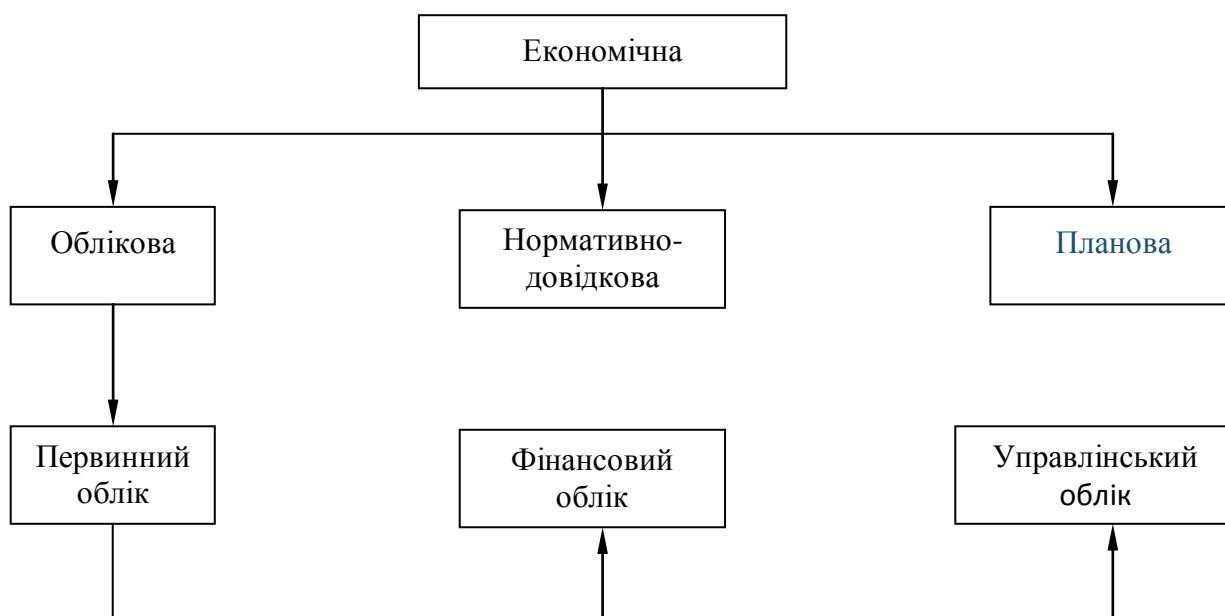

Рисунок 2 - Узагальнені види економічної інформації

* Джерело: складено на основі узагальнення джерел [2, 3]

Під плановою інформацією розуміють дані, які будуть використані в майбутньому для здійснення відповідних виробничих дій. В свою чергу планово-економічна інформація складається з техніко-економічного та оперативно-виробничого планування. Плануванню підлягають як підприємства в цілому так і окремі структурні підрозділи.

Основою техніко-економічного планування є складені кошториси (бюджети) на визначений період часу для підприємства в цілому.

Головна мета кошторису заключається в перевірці, спрямуванні та координації планів окремих структурних підрозділів з ціллю забезпечення їх взаємозв'язку та узгодженості.

Кінцевим результатом діяльності любого підприємства в цілому і його відокремлених структурних підрозділів є отримання прибутку в результаті виробництва та реалізації готової продукції або продукції різної ступені готовності або надання послуг, виконання робіт, тому взаємозв'язок та узгодженість бюджетів повинна здійснюватись через систему планування: витрати по виробництву, отриманий дохід та результат цього процесу, його ефективність.

Оперативно-виробниче планування містить планові роботи по уточненню, деталізації і конкретизації показників виробничої програми по підприємству, окремих підрозділах, робочих місцях на короткі періоди часу (від місяця до години). Характерною особливістю оперативно-виробничого планування як завершуючого етапу всієї системи планування є те, що воно поєднує детальну розробку плану з економічними нормативами підприємства і безпосередньо контролює збалансованість виконання виробничої програми.

Розробка планів не гарантує їх виконання. Кожний керівник підрозділу повинен приймати певні міри для цього. Кожний менеджер зобов'язаний

спостерігати за ходом виконання плану, втручатися при виявленні якихось відхилень, при необхідності міняти попередні плани, враховуючи нові умови.

Поняття того, що внутрішнє планування складається з двох частин, дає можливість стверджувати, що мета і завдання внутрішнього планування співпадають. Основу двох частин планування в межах одного підприємства повинні складати одні і ті ж економічні показники.

Зв'язуючою ланкою між іншими видами економічної інформації є нормативно-довідкова. Структура нормативно-довідкової інформації залежить від типу виробництва, номенклатури і складності виробничого процесу, технології виробництва, рівня праці, ступеню розвитку внутрішніх комунікацій. Ці вимоги також є основними при застосуванні методів техніко-економічного і оперативно-виробничого планування, обліку витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції.

Всі види економічної інформації тісно пов'язані між собою, вони мають загальну характеристику, об'єкти, методи.

Облікова інформаційна система має наступні стадії: збір, зміна первинних даних, реєстрація, передача в обчислювальні центри або апарат управління для обробки, обробка даних для оперативного управління, накопичення і групування даних по потоках і певних принципах, формування зведеної інформації і проведення розрахунків, які використовуються в аналітичному і синтетичному обліку, складання внутрішньої і зовнішньої звітності.

В процесі здійснення господарських процесів на підприємствах виникає безліч оперативної інформації. Інформація первинної ланки забезпечує відображення господарських операцій у фінансовому та управлінському обліках.

Фінансовий облік надає інформацію внутрішнім і зовнішнім користувачам, використовуючи при цьому загальні для всіх підприємств правила ведення обліку.

Велика кількість первинної інформації не дає можливості менеджерам на практиці згрупувати її, економічно осмислити, проаналізувати і використати в своїй діяльності. Менеджери використовують стисло узагальнену інформацію для виконання своїх обов'язків. Облікова інформація, спеціально підготовлена для

керівників різних рівнів управління, називається управлінською обліковою інформацією.

В управлінському обліку використовується первинна інформація незалежно від її обсягу та кількісного виміру. Однак більша частина первинної інформації не задовольняє запити керівників. Так, керівників вищого ешелону не цікавлять питання заробітної плати окремого робітника структурного підрозділу. Його цікавлять в підсумковій дані витрат на оплату праці цього підрозділу.

Отже, в роботі менеджери використовують як деталізовану, так і підсумкову інформацію.

Значним недоліком сучасної системи управління є розмежування різних служб – планового відділу, бухгалтерії, відділу праці та заробітної плати, маркетингу, виробничого відділу, тощо, які працюють незалежно один від одного і мають вузьку спеціалізацію. При цьому мета у них різна: у планового відділу – формування планових показників на перспективу, бухгалтерії – фотографування виробничого процесу та своєчасне складання форм звітності, відділу маркетингу – матеріально-технічне забезпечення діяльності, виробничого відділу – дотримання технології виробництва і забезпечення якості продукції та ін. І це – в той час, як єдиною і основною метою діяльності перелічених структурних підрозділів у сучасний період має бути забезпечення виживання підприємства і його економічне зростання.

На відміну від прийнятої у нас типової організаційної структури управління підприємством бухгалтерія у західних фірмах повністю бере на себе обов'язки планового відділу і аналітичних служб. Більше того, західні науковці стверджують, що управлінський облік дає змогу інтегрувати традиційний облік, планування і маркетинг у єдину систему управління підприємством.

Система — це сукупність множини взаємопов'язаних елементів, які утворюють певну цілісність. Вона обов'язково передбачає взаємодію елементів. Системою можна назвати лише такий комплекс складових, коли взаємовідносини між елементами, компонентами системи набувають характеру взаємодії і направлені на отримання корисного результату. Система обліку має розвинуту

структуру і внутрішні зв'язки. Вона нараховує велику кількість елементів. Зміни в одному з елементів системи призводять до змін в інших. З цієї причини, а також через велику кількість та багатоаспектність внутрішніх зв'язків між елементами, збереження певної стійкості в заданих межах під впливом зовнішніх факторів, бухгалтерський облік можна визначити як складну систему, тотожність якої проявляється при систематизації й створення інформації.

Системою бухгалтерського обліку можна назвати сукупність прийомів і методів, за допомогою яких узагальнюються процеси виробництва, постачання і реалізації продукції, вирішуються чітко визначені цілі й забезпечується управління підприємством на основі реалізації його тактичних і стратегічних завдань.

Залежно від змісту інформації, яка виступає вихідним продуктом обліку, у внутрішній структурі системи обліку традиційно виділяють фінансовий та управлінський облік, які можуть розглядатись як підсистеми загальної системи обліку, і як окремі системи. Фінансовий облік формує інформацію, яка призначена переважно для зовнішніх користувачів: акціонерів, інвесторів, кредиторів тощо, а управлінський облік покликаний забезпечити інформацією внутрішніх користувачів підприємства для прийняття правильних управлінських рішень.

В умовах перехідної економіки, розвитку та становлення різних форм власності, виникнення конкурентного середовища змінюються та ускладнюються (на якісному рівні) цілі та завдання бухгалтерського обліку, а отже, зростає роль бухгалтера. Вона полягає в обґрунтуванні, узагальненні систематизації та наданні необхідної інформації, підготовці рекомендацій відносно можливих наслідків обраного варіанту подій.

Для того, щоб головному бухгалтеру ефективно здійснювати нові якісні функції, в складі бухгалтерського підрозділу повинні бути бухгалтери, які б відігравали значну роль в процесі планування діяльності, при розробці стандартів витрат, при наданні інформації про минулі події та складанні розрахунків щодо можливих наслідків майбутніх дій. Функції бухгалтера, який обслуговує керівників окремих підрозділів підприємства, значно ширші, ніж бухгалтера, який реєструє господарські операції в системі рахунків бухгалтерського обліку. Тому бухгалтера,

який здійснює інформаційне забезпечення системи управління, називають бухгалтером-аналітиком.

Функціональні обов'язки ведення управлінського обліку покладаються, як правило, на бухгалтерів-аналітиків. Бухгалтер – аналітик — це працівник бухгалтерії, який готує інформацію для прийняття управлінських рішень.

Такий бухгалтер бере участь в процесі планування господарської діяльності, у складанні та узгодженні кошторисів і бюджетів, розробці нормативів та стандартів витрат, надає інформацію про минулі події та складає розрахунки про можливі наслідки майбутніх подій.

Функції бухгалтера-аналітика носять функціональний характер, адже підпорядкована йому бухгалтерська служба консультує, обслуговує і координує діяльність інших підрозділів підприємства. В процесі планування бухгалтер-аналітик приймає участь в розробці перспективних планів шляхом надання інформації, яка використовується для прийняття управлінських рішень з наступних питань: які товари продавати, на яких ринках і за якими цінами, як обрати найкращі пропозиції по капіталовкладеннях тощо. Для складання кошторису бухгалтер-аналітик надає короткострокові плани. Він відповідає за формування даних про результати минулого періоду, які можуть знадобитися при прогнозуванні показників, встановлює процедуру складання кошторису і графік роботи, координує розробку короткострокових планів всіма підрозділами підприємства і стежить за тим, щоб ці плани були тісно взаємопов'язані. Потім бухгалтер-аналітик зводить ці плани в загальній фінансовій кошторис, який подає для затвердження вищому керівництву. Для здійснення процесу контролю і регулювання використовуються дані управлінського обліку, що зводяться у звіті про досягнуті результати, в яких наводиться порівняльний аналіз фактичних результатів і запланованих показників для кожного центру відповідальності, що очолюється менеджером, котрий володіє делегованими повноваженнями і відповідає за результати роботи певного сегменту.

Бухгалтер-аналітик відіграє важливу роль в процесі контролю і регулювання, інформує менеджера про випадки відхилень окремих результатів виробництва від планових показників.

Управлінський облік сприяє здійсненню організаційної роботи шляхом створення і удосконалення ефективної системи обміну інформацією та звітності. Бухгалтерські звіти про використання кошторису надають керівнику важливу інформацію, з якої він може зробити висновки про те, наскільки вдало він здійснює керівництво і які питання вимагають детального розгляду за допомогою методу управління по відхиленнях.

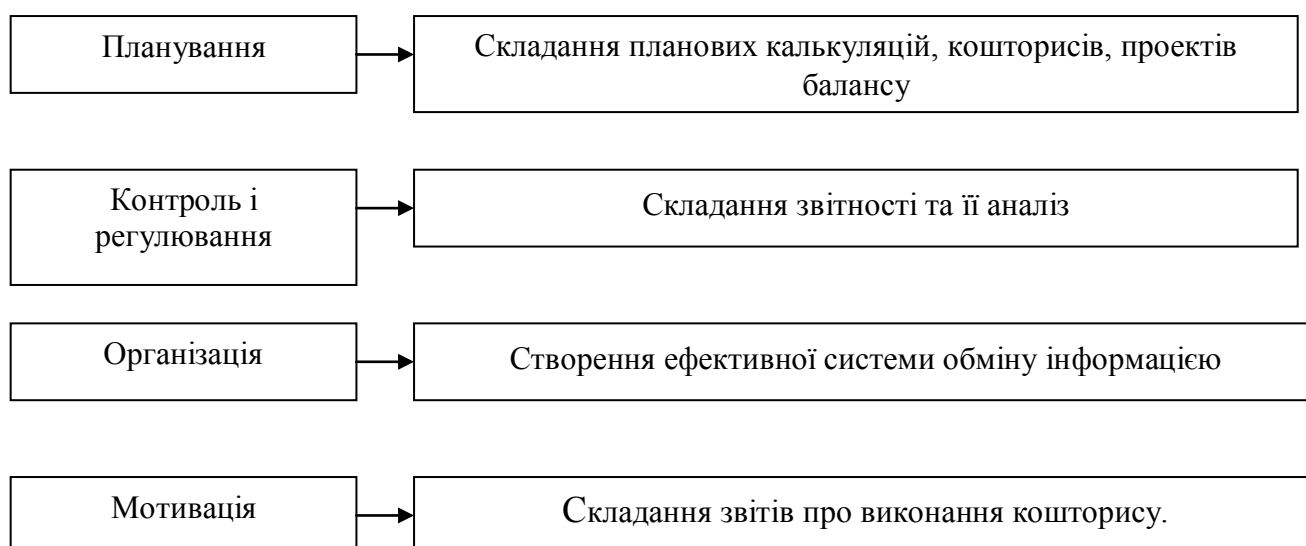

Рисунок 3 - Основні функції бухгалтера-аналітика на підприємстві

* Джерело: складено на основі узагальнення джерел [3,4]

Мотивація як одна із функцій бухгалтера-аналітика, полягає у складанні кошторисів і звітів про їх виконання, які відіграють важливу роль в стимулюванні діяльності працівників підприємства. Крім того, бухгалтер-аналітик сприяє стимулюванню діяльності працівників підприємства, надаючи допомогу у визначенні потенційних управлінських проблем і кола питань, які вимагають детального розгляду.

Обов'язки бухгалтерів-аналітиків повинні бути закріплені в посадових інструкціях.

Головний бухгалтер в структурі управління підприємством здійснює функціональне керівництво, хоча й теоретично, безпосередньо через директора, його рішення про облікові процедури беруть свій початок внизу лінійного ланцюга команд.

Головний бухгалтер – це «фінансовий керівник, який зазвичай координує діяльність як у сфері фінансового, так і управлінського обліку. До сфери управлінського обліку відноситься планування і контроль, звітність та її аналіз, оцінка і консалтинг. Посадовий рівень і обов'язки головного бухгалтера на різних підприємствах різні» [3]. На малих підприємствах його функції мало відрізняються від функцій рахівника, який поєднує факти переважно для складання балансу і звіту про фінансові результати. На великих підприємствах головний бухгалтер є ключовим адміністратором, який допомагає управлінню декількох сотень підрозділів. У більшості фірм статус головного бухгалтера – дещо середнє між двома описаними ситуаціями.

Отже, головний бухгалтер відіграє подвійну роль в організації. По-перше, він подає вищому апарату управління повні фінансові звіти по підрозділах, по-друге – надає допомогу менеджером в плануванні і контрольних операціях.

Для потреб управлінського обліку в структурі бухгалтерії доцільно виділити:

- відділ підготовки спеціальних даних для прийняття проблемно-орієнтовних рішень;

- відділ поточного планування і контролю, що включає групу аналізу.

В практиці підприємств, що працюють в умовах ринку, розрізняють наступні підходи до побудови аналітичних рахунків управлінського обліку:

- за місцями виникнення витрат;
- за центрами відповідальності;
- за центрами виникнення витрат.

Дуже важливим в управлінському обліку є організація обліку за центрами відповідальності і за витратами. Це проводиться з метою контролю за витратами за місцем їх виникнення для оцінки зусиль, прикладених для отримання прибутку як основної умови діяльності організації. При цьому, оскільки виробниче

підприємство – це динамічно функціонуюча система, тобто з часом пріоритети по напрямках діяльності можуть змінюватися, то й організація обліку за центрами відповідальності повинна бути орієнтована на відображення цього фактору розвитку і управління підприємством.

Побудова обліку витрат відповідно до організаційної структури дозволяє пов'язати діяльність кожного підрозділу з відповідальністю конкретних осіб (робітників, бригадирів, майстрів, керівників ділянок тощо), оцінити результати діяльності кожного підрозділу та визначити їх внесок у загальні результати діяльності підприємства.

Витрати, що виникають на будь-якому рівні управління, пов'язані з певним місцем виникнення витрат.

Місце виникнення витрат – це «сегмент діяльності підприємства, в якому виникають витрати. До місць виникнення витрат відносяться структурні підрозділи, які є об'єктами нормування, планування, обліку та контролю витрат виробництва з метою управління ними» [3].

Облік за місцями виникнення витрат відображає горизонтальну структуру підприємства, дозволяючи: контролювати формування витрат; встановлювати відповідальність за доцільність виробничих витрат; обґрунтовано розподіляти непрямі витрати за їх носіями; забезпечувати простоту та точність обліку витрат. Для контролю формування витрат місця їх виникнення повинні співпадати з центрами відповідальності за витрати. Ступінь деталізації місць виникнення витрат визначається підприємством самостійно, виходячи з економічної доцільності та потреб управління.

Місця виникнення витрат є об'єктами аналітичного обліку витрат на виробництво за елементами виробництва і статтями калькуляції.

Для кожного місця виникнення витрат потрібно встановити одиницю виміру, на які припадають витрати. Такі одиниці називають базами розподілу витрат. Вони необхідні для забезпечення точності обліку.

Місця виникнення витрат необхідно виділяти таким чином, щоб максимально спростити, а відповідно і облік різних видів витрат по цих місцях.

Витрати можуть виникати на лінійному або функціональному підрозділі, кожному робочому місці, де споживається сировина, матеріали, паливо і електроенергія, а також використовується праця конкретного робітника. Якщо місцем виникнення витрат розглядати цех основного виробництва, то тут виникають не тільки прямі витрати, але й накладні. Саме завдяки виділенню місць виникнення витрат без жодних зусиль можна віднести прямі витрати на виготовлену в цеху продукцію, а непрямі витрати через процедуру розподілу до цієї продукції. Аналітичний облік витрат може вестись по менш укрупнених місцях виникнення витрат, що отримали назву центрів виникнення витрат.

Центри виникнення витрат – це «окремі структурні підрозділи підприємства, в яких можна організувати нормування, планування та облік витрат виробництва з метою спостереження, контролю та управління витратами виробничих ресурсів, а також оцінки їх використання» [1].

Систему обліку, в якій передбачається складання звітів за даними порівняння кошторисних показників з фактичними, називають обліком за центрами відповідальності. Його метою є не тільки контроль, але й допомога адміністраторам в організації самоконтролю. Кожен підрозділ, що очолюється менеджером, є центром відповідальності. Центр відповідальності – це «сегмент діяльності підприємства в якому встановлено персональну відповідальність керівника за показники діяльності, які він повинен контролювати. Він представляє собою частину системи управління підприємством і як будь-яка система має свій вхід та вихід. На вході формується витрати сировини, матеріалів, напівфабрикатів, робочого часу та різних видів послуг» [4]. На виході формується продукція (роботи, послуги), яка переходить в інший центр відповідальності або реалізується на сторону. На сьогодні зростає потреба товаровиробників в інформації про витрати на виготовлення виробів та їх реалізацію, не викривлених в результаті розподілу непрямих витрат. Таку інформацію у вигляді даних про калькулювання собівартості продукції на основі змінних витрат надає система управлінського обліку директ-костинг. Це система обчислення собівартості тільки на основі прямих (змінних) виробничих витрат. Метод директ-костингу базується на тому,

що всі витрати поділяються на прямі і непрямі. Прямі витрати безпосередньо відносяться на той чи інший вид виробу. Непрямі витрати є накладними по відношенню до виробу (рисунок 4). Основні ознаки директ - костингу:

- собівартість калькулюється тільки на основі прямих змінних виробничих витрат; решта витрат – постійних виробничих і невиробничих покривається за рахунок загального доходу фірми;

- управлінський і фінансовий облік інтегровані;

- в процесі калькулювання визначається маржинальний дохід.

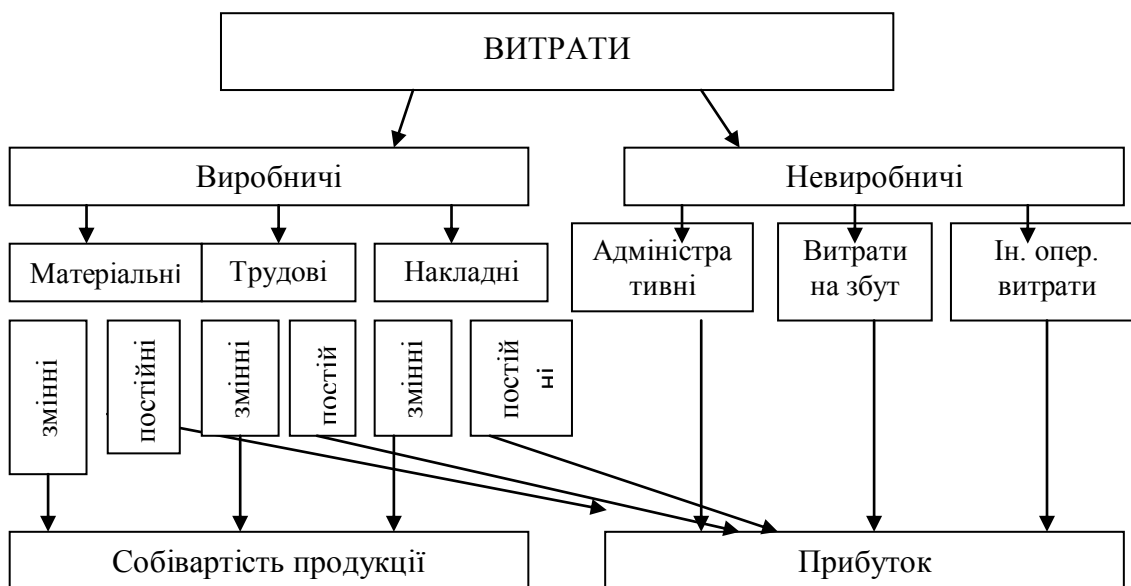

Рисунок 4 - Організація обліку витрат за системою директ-костинг.

* Джерело: складено на основі узагальнення джерел [3,4]

Виробнича собівартість виготовленої і реалізованої продукції формується лише зі змінних виробничих витрат, що знаходяться у прямій залежності від технологічного процесу та організації виробництва. За способом віднесення на собівартість продукції вони в основному є прямими, тому легко піддаються нормуванню на одиницю продукції, що випускається.

За змінними витратами оцінюються також залишки готової продукції на складах на початок і кінець звітної періоду, а також незавершене виробництво. Постійні витрати не пов'язані безпосередньо з виробничим процесом і тому не включаються до виробничої собівартості продукції (робіт, послуг). Ці витрати

збираються на окремому рахунку і по закінченні звітнього періоду повністю (без розподілу за видами продукції) списуються на зменшення прибутку від реалізації продукції, що отримана в даному звітньому періоді (рисунок 5).

ВИРУЧКА				Марж. дохід 4
			Марж. дохід 3	Постійні витрати по підрозділах: -на відрядження; - реклама; - адміністративний персонал; -страхові внески; -реалізація.
		Марж. дохід 2	Постійні витрати за центрами відповідальності: -на утримання цеху; -оренда; -транспортні витрати.	
	Марж дохід 1	Постійні витрати за видами продукції: -витрати на поточний ремонт і утримання ОЗ -інші витрати.		
	Змінні витрати: -прямі витрати на робочу силу -прямі витрати на сировину і матеріали -інші прямі витрати.			

Рисунок 5 - Модель обліку витрат за методом директ-костинг з виділенням рівнів постійних витрат

* Джерело: складено на основі узагальнення джерел [3,4]

Система директ-костингу дозволяє здійснювати більш оперативний контроль за постійними витратами, ніж це можливо при системі повного розподілу витрат, оскільки в процесі контролю за собівартістю продукції використовуються стандартні витрати або гнучкі бюджети.

Система директ-костингу має ряд переваг, основні з яких наступні:

- маржинальний дохід, отриманий з її допомогою, характеризує суму покриття за конкретними видами продукції, що дає можливість відібрати вироби з найбільшою рентабельністю та впроваджувати їх у виробництво;
- сприяє спрощенню нормування, обліку та контролю за рахунок скорочення статей витрат;
- підкреслюється вплив постійних витрат на прибуток, оскільки загальна сума цих витрат за даний період відображається у звіті про прибутки та збитки;
- дані про собівартість, обсяг, прибутки, необхідні для цілей планування прибутку, завжди можна отримати з регулярної звітності;

- прибуток за певний період не змінюється під впливом постійних накладних витрат при зміні залишків запасів;

- звіти про витрати виробництва і доходи, складені за системою директ-костингу, більшою мірою відповідають інтересам керівництва фірми, ніж ті, які складені за системою розподілу витрат між виробами;

- директ-костингу об'єднує такі ефективні засоби контролю, як стандарт-кост і гнучкі бюджети;

- на основі даних обліку сум покриття можливо приймати різноманітні оперативні рішення з управління підприємством;

- орієнтує облік на кінцевий результат, що досягається шляхом розрахунку сум покриття за кожним напрямом діяльності і в цілому по підприємству;

- дозволяє визначити суми покриття в розрізі груп виробів, центрів відповідальності, покупців, зон реалізації.

Проте система директ-костинг не позбавлена певних недоліків:

- основні труднощі полягають у відокремленні постійних витрат;

- для потреб довгострокового планування та інших потреб управління необхідно паралельно розподіляти постійні накладні витрати в позасистемному порядку;

- при переході від системи повного розподілу витрат до системи директ-костингу виникають серйозні проблеми у визначенні суми податку на прибуток;

- аналогічні труднощі виникають і в питаннях оцінки запасів при складанні звітів для власників акцій.

Такий метод як стандарт-кост, є самостійним методом калькулювання собівартості одиниці продукції, в основі якого лежить облік стандартних витрат. Зміст системи стандарт-кост полягає в тому, що обліковується лише те, що повинно відбутись, а не те, що відбулося.

В основі цієї системи є:

- основні матеріали;
- оплата праці основних виробничих робітників;
- виробничі накладна витрати;

- комерційні витрати.

Калькуляція, розрахована за допомогою стандартних норм, є основою оперативного управління виробництвом та витратами. Виявлені в поточному порядку відхилення від встановлених стандартних норм витрат піддаються аналізу для з'ясування причин їх виникнення.

Таким чином, стандарт-кост – це «система оперативного управління і контролю за ходом виробничого процесу і витратами на виробництво, а також система аналізу причин, в силу яких утворилася різниця між стандартною та фактичною собівартістю продукції та прибутком від її реалізації» [4]. Метод не регламентується законом і не має єдиної методики встановлення стандартів і ведення облікових реєстрів, а тому на практиці використовують різні стандарти всередині підприємства.

Своєчасний вплив на рівень виробничих витрат і формування собівартості продукції можливий при такій організації і методології обліку, при якій причини змін собівартості, допущення перевитрат і економія засобів розкривається не тільки шляхом наступного вивчення звітних калькуляцій, але й щоденно в самому процесі виконання плану на підставі первинної документації і поточних облікових записів. Таким вимогам відповідає нормативний метод який застосовується в різних галузях промисловості.

Основними принципами системи нормативного обліку є:

- нормування витрат і обов'язкове складання нормативних калькуляцій по кожному виробу;
- систематичне виявлення відхилень фактичних витрат від поточних норм витрат матеріалів і заробітної плати;
- постійний та своєчасний облік зміни норм та визначення впливу цих змін на собівартість продукції;
- попередній контроль витрат на основі первинних документів та фіксація відхилень від норм в момент їх виникнення з одночасним виявленням їх складу, місця виникнення, винуватців та причин для глибшого дослідження можливостей впливу на їх величину.

Нормативний метод обліку витрат виробництва дозволяє своєчасно виявляти і встановлювати причини відхилення фактичних витрат від діючих норм основних витрат і кошторисів витрат на обслуговування виробництва і управління.

Перехід до ринкової економіки вимагає від організацій значного збільшення обсягу інформації, яка виникає як всередині підприємства, так і за його межами. З боку (сторони) зовнішніх організацій також виникає певний інтерес або до діяльності цього підприємства, або до результатів його діяльності.

Збільшується обсяг інформації про попит на випускаючу продукцію, можливості збуту продукції при певних умовах і вимогах, матеріально-технічне забезпечення виробництва цієї продукції, про основне виробництво, технічну підготовку виробництва, про затрати на виробництво і ефективність випуску певних виробів і т.п.

Власників підприємства, постачальників, покупців, кредиторів, податкові органи, акціонерів цікавить інша інформація: про зміну питомої ваги власного капіталу, ефективність інвестицій, доходи і ефективність використання ресурсів і т.п.

Отже, розвиток концепції управлінського обліку, яка відповідала б сучасним проблемам управління, очевидно, полягає у поєднанні та вдосконаленні планування, фінансового обліку, контролю та аналізу, результатом якого має стати формування інформації для прийняття управлінських рішень. Система управління забезпечує планування, організацію, контроль і регулювання для успішного здійснення діяльності підприємства, а управлінський облік обслуговує всі ці процеси необхідною інформацією. Місце управлінського обліку в системі управління можна показати на схемі.

Однак для того, щоб управлінський облік нині відповідав запитам управлінців, він має розширити горизонти своєї діяльності. Для цього він повинен забезпечувати вихідну інформацію із споріднених областей: математики, економіки, маркетингу, технології, статистики тощо.

Отже, на вимоги часу на перехресті багатьох сфер діяльності виникла нова галузь знань та практичної діяльності, яка називається управлінським обліком.

Завдяки сучасним комунікаційним технологіям різко зросли інформаційні потоки, можливості оперативної роботи з великими масивами інформації.

З метою координації та підготовки необхідної інформації для управління є доцільним виділення управлінського обліку з системи обліку підприємства. Від якості інформації, її корисності, а також повноти задоволення потреб користувачів у прийнятті управлінських рішень залежить їх якість. Показником її високого рівня є здатність підприємства вистояти в жорсткій конкурентній боротьбі. Економічна ситуація на підприємствах України вимагає від суб'єктів господарської діяльності своєчасного прийняття ефективних управлінських рішень. Зробити це неможливо без достовірної, належним чином обробленої та підготовленої інформації про фінансово-господарську діяльність підприємства. Інструментом для одержання такої інформації виступає система бухгалтерського управлінського обліку. Саме облік надає керівництву підприємства оперативну, достовірну та об'єктивну інформацію. Ефективне досягнення цієї мети можливе при комп'ютеризації обліку на підприємстві. З плануванням тісно пов'язане прогнозування господарсько-фінансової діяльності підприємства.

Прогнозування – це:

1. цілеспрямований процес дослідження перспектив розвитку;
2. процес розробки судження про можливий стан і шляхи розвитку в майбутньому.

Рисунок 6 - Сфери діяльності, з яких живиться управлінський облік з метою формування управлінської інформації

* Джерело: складено на основі узагальнення джерел [3, 4]

Прогнозування широко використовується на попередніх стадіях розробки планів і програм як інструмент отримання додаткової інформації при прийнятті рішень.

Прогнозування ґрунтується на аналізі інформації про попередній і теперішній стан. Однак прогнозування не є складовою частиною бухгалтерського обліку.

Складовою частиною планування є бюджетування. Бюджет є складовою частиною контролю, створює об'єктивну основу оцінки результатів діяльності підприємства. Бюджет – це:

1. план, який охоплює всі аспекти господарських операцій на певний період у майбутньому;
2. технологія приведення майбутніх витрат у відповідність з планами майбутніх доходів;
3. кількісне вираження плану, інструмент координації і контролю за його виконанням.

Бюджет є засобом координації діяльності різних підрозділів підприємства. Від спонукає управлінців окремих ланок будувати свою діяльність, приймаючи до уваги інтереси підприємства в цілому, тобто бюджет координує дії виконавців. Контроль є заключним етапом управлінської діяльності, що дозволяє спів ставити досягнуті результати із запланованими. Основна мета контролю полягає в забезпеченні виконання управлінських рішень, успішному здійсненні завдань, а також у попередженні можливих помилок. Контроль здійснюється через контролінг. Це:

1. синтез елементів обліку, аналізу, контролю, планування, реалізація яких забезпечує визначення альтернативних підходів при здійсненні оперативного

і стратегічного управління процесом досягнення кінцевих цілей і результатів діяльності підприємства;

2. система забезпечення виживання підприємства на етапах стратегічного і тактичного управління;

3. функціонально забезпечений напрям економічної роботи на підприємстві.

Мета контролінгу полягає в забезпеченні і підтримці цілей, поставлених підприємством. Контролінг можна розглядати як систему використання даних управлінського обліку за його прямим призначенням, тобто як кінцеву проектну аналітичну стадію обліку для управління.

Отже, контролінг займає особливе місце в інформаційно-аналітичній системі управління підприємством і поєднує в собі облік, контроль, аналіз і планування.

Список літератури:

1. Бібліотека: BukLib.net. URL : [https:// buklib.net/books/27896](https://buklib.net/books/27896).
2. Електронний фонд Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського URL : <https://nbuv.gov.ua>.
3. Бутинець Ф.Ф., Давидюк Т.В., Малюга Н.М., Чижевська Л.В. Бухгалтерський управлінський облік: Підручник для студентів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» вищих навчальних закладів. ПП «Рута», 2012. 480 с.
4. Нападовська Л.В. Управлінський облік: Монографія.- Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2012. 450 с.

РОЗВИТОК УПРАВЛІНСЬКИХ ЗАСАД ОРГАНІЗАЦІЇ СТРАХОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ ТА ЄС

М.О. ЮНАЦЬКИЙ

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та банківської справи
Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-
Барановського

Є.В. МИРНА

здобувач вищої освіти зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Ринок страхових послуг слугує важливим компонентом фінансової системи будь-якої держави. Ринок страхування є одним з найголовніших елементів економічної системи, адже створює страхове середовище, тим самим надає страховий захист громадянам, у зв'язку із наслідками страхових подій.

Умовою стабільного розвитку та покращення національної економіки є результативне та стале функціонування всіх галузей.

Одним з головних елементів національного господарства, безумовно, є фінансовий ринок, який значною мірою впливає на ефективність формування та впровадження інвестиційного потенціалу держави. Страховий ринок та страхові компанії є одними головних учасників фінансового ринку, які запроваджують унікальні послуги і реалізують потрібні учасникам функції, головними серед яких є інвестиційна, захисна та заощаджувальна.

Забезпечення стабільності функціонування страховиків є базовим завданням як менеджерів компаній, які дбають про зростання фінансової результативності бізнесу, так і державного регулятора, зацікавленого у здатності компаній виконувати взяті зобов'язання. Втім, незважаючи на той факт, що в багатьох страхових компаніях впроваджуються елементи ризик-менеджменту та стратегічного планування, а державний регулятор страхового ринку активно реалізує практику пруденційного нагляду, об'єктивність та ефективність реалізації процесів антикризового фінансового управління в страхових компаніях залишається низькою.

Слід зазначити на даний час в Україні наявність низки політичних, фінансово-економічних та соціальних проблем, які впливають на розвиток вітчизняного страхового ринку. Сучасній світовій ринковій економіці не можливо відмовитись від страхування, яке виступає важливим інструментом, який забезпечує розвиток

підприємництва, економічну стабільність та безпеку, ефективний захист від ризиків природного та/або техногенного характеру, запровадження державної соціальної політики. А з підписанням Україною договору про євроінтеграцію, постає завдання розгляду європейського досвіду та історії створення та регулювання страхового ринку, з метою розвитку та вдосконалення національного страхового ринку.

Нині страхування є одним із перспективних секторів економіки, адже в його завдання входить допомога у вирішенні основних макроекономічних проблем країни, через накопичення страхових премій і трансформацію їх в інвестиції. Страховий ринок України вимагає змін, що базуються на модернізації сучасної моделі його функціонування і покращення.

На стан розвитку українського ринку страхування істотно впливають відчутні зрушення у сфері фінансових послуг. До таких змін можна віднести прихід на ринок страхових послуг нових юридичних осіб з інших галузей економіки. Така ситуація спонукає страховиків активно діяти у стані конкурентного середовища. Покращення якості страхових послуг на вітчизняному ринку потребує акумуляції усіх накопичених знань і вмінь. Реалізація активних змін у сфері страхування має контролюватися і виконуватися державою, шляхом проведення аргументованої та рішучої страхової політики, спрямованої на майбутній розвиток.

Ринок страхування пов'язаний з економічним зростанням країни. До основних чинників розвитку страхового ринку належать: максимізація доходів населення; створення комфортних умов для здійснення страхових операцій; покращення законодавчої основи, яка регулює діяльність суб'єктів страхування; розуміння населенням необхідності у здійсненні операцій, щодо страхування; залучення іноземних інвестицій до ринку страхових послуг; доступність інформації для широких мас, щодо бізнесу страхування; створення довіри у населення, відносно ринку вітчизняного страхування.

Важливими чинниками функціонування ринку страхових послуг в Україні є: ведення воєнних дій на території країни; зменшення попиту на страхові послуги з боку страхувальників, внаслідок скорочення вільних доходів населення; значне

зниження курсу національної валюти; втрата депозитів суб'єктів страхування, через припинення існування значної кількості банківських установ; зниження ліквідності фондового ринку тощо.

Рівень розвитку ринку страхування окреслюється соціально-економічним становищем у країні, бажанням фізичних і юридичних осіб користуватися послугами страхових ринків, та державною підтримкою фінансових операцій.

Аналізуючи страхові ринки розвинених країн, можна зробити висновок, щодо їх страхового поля, котре сягає понад 90%. В Україні операції страхового ринку менш розвиненні (10–15% страхового поля). Дані показники ґрунтуються на мінімальній довірі до страховиків з боку страхувальників і базовому рівні фінансової грамотності громадян.

На сьогодні фінансові показники ринку страхування є підтвердженням його неефективного функціонування у ролі елемента фінансової системи.

За аналізом економістів частка страхових платежів за особистим страхуванням в Україні дорівнює лише 4-5%, а повний обсяг послуг у сфері страхування в Україні сягає понад 0,06%.

Рух страхових премій та виплат є рушійним чинником розвитку ринку страхових послуг і демонструє рівень реалізації важливих функцій, пов'язаних із завданнями ринку страхування. Однією з основних причин недовіри до українського ринку страхових послуг з боку страхувальника є низький рівень страхових виплат. У розвинутих країнах цей показник має перевищувати 140 дол. США.

За статистикою в Україні кожна особа витрачає на страхування приблизно 65,4 дол. США, в той час, як в Польщі показник щільності страхування має значення 140 дол. США, в Німеччині – 1482 дол. США, в Японії – 5-6 тис. дол. США.

Аналізуючи рівень розвитку вітчизняного страхового ринку можна навести перелік проблем, які гальмують його функціонування:

надмірне збільшення кількості паперових грошей;

недостатня платоспроможність страхувальників, низький рівень фінансової грамотності населення;

низький розвиток основних видів нагромаджувального страхування.

Подолання цих недоліків допоможе покращити рівень розвитку ринку страхування, що дасть можливість «сформувати ринкове фінансове середовище, дозволить мобілізувати значні фінансові ресурси для інвестиційних проектів та сприятиме розвитку механізму фінансування через фінансовий ринок» [5].

Вітчизняна система страхового ринку нині вимагає створення дієвої стратегії розвитку страхового ринку. Для модернізації даної страхової системи необхідно створити концепцію розвитку, яка має складатися із основної мети, пріоритетів та порядку розв'язання проблем. Найважливішим кроком є розробка самої концепції.

Чимало вчених займалися вивченням проблем розвитку ринку страхування, серед яких можна виділити: В. Базилевич, Дж. Стігліц, В. Фурман, В. Берг, А. Вагнер, К. Воблій, О. Вовчак, С. Осадець, Дж. Глаубер, О. Заруба, В. Шахов, С. Юрій, М. Клапків, С. Маккі, А. Манес, О. Барановський, М. Міранда, Н. Внукова, М. Мних, П. Мюллер, В. Нордхаус, Л. Орланюк-Малицька, К. Пфайффер, В. Райхер, М. Жилкіна, Л. Рейтман, З. Ріль, М. Ротшильд, К. Турбіна, Т. Федорова, У. Хаасен, Р. Холлі, С. Янова, П. Самуельсон.

Недивлячись на велике число раціональних пропозицій та підсумків, стосовно покращення системи страхового ринку, нині відсутня доцільна тактика, яка б змогла вивести вітчизняний ринок страхування на новий рівень функціонування. Сьогодні, створюючи дієву концепцію, щодо розвитку страхування в Україні, необхідно враховувати стратегію розвитку на майбутнє. Можливо виокремити лише декілька основних стратегій, стосовно подальшого розвитку страхового ринку в Україні.

Інерційний сценарій модернізації ринку страхування, який передбачає навмисне ігнорування вирішальних змін і нововведень та характеризується лавіруванням між групами інтересів. Інша концепція це удосконалення існуючого страхового ринку, яке вимагає створення інституційного середовища, котре взмозі підтримувати розвиток суб'єктів страхування, максимізацію

конкурентоспроможності на страховому ринку, діючу страхову політику, модернізацію якості інститутів, яка передбачає неможливість підкупу суддів, мінімізацію корумпованості, укорінення законності, забезпечення максимального рівня людського капіталу. Відносно даної концепції, обмежується державний вплив на економіку країни. Основним плюсом даної стратегії є позитивні довгострокові наслідки, які полягають у піднесенні страхового ринку й зростанні рівня захищеності майнових прав та інтересів суб'єктів страхування, забезпеченні економічної безпеки держави. Недоліком цієї стратегії є необхідність залучення великої кількості спеціалістів страхової справи в органи контролю за діяльністю органів влади, збільшення відповідальності посадовців за прийняті рішення. Європейський страховий ринок засновано шістьма країнами-засновниками Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) в березні 1957 року шляхом підписання Римської угоди. Так, відповідно до статей 54, 59 і 69 Римської угоди, започатковано:

право «свободи установи», що передбачає, що юридичні особи, зареєстровані на території однієї з країн ЄЕС, мають право на відкриття представництва або відділення в будь-якій країні спільноти на рівних умовах (стаття 54);

право «свободи надання послуг», тобто юридичні особи, зареєстровані в одній з країн ЄЕС, незалежно від свого розташування, отримали право надавати послуги споживачам ЄЕС інших країн (стаття 59);

право «вільного руху капіталу», коли юридичні та фізичні особи ЄЕС набули право безперешкодно вкладати, власні кошти в фінансові інструменти на території будь-якої з країн, що підписали угоду (стаття 69).

Етапи створення Європейського страхового ринку.

На першому етапі, що стався в 1973 році і 1979 році, прийнято Директиви ЄС першого покоління: по страхуванню іншому, ніж страхування життя та відповідно по страхуванню життя. На основі цих документів були засновані основні принципи регулювання страхової діяльності:

- створення єдиного понятійного апарату що має на меті розробку єдиного страхового правового поля;

- розробка єдиної класифікації видів страхової діяльності з метою ліцензування та страхового нагляду;
- поділ страховиків на спілки, що здійснюють страхування життя, і спілки, що здійснюють інші види страхування;
- єдиний порядок та умови установи страхових організацій, в т. ч. вимога до розміру страхового капіталу, а також правила формування і інвестування страхових організацій.

Директиви другого покоління (1988 -1990 роки) були покликані сформувавши порядок оцінки фінансового стану страховиків та застосування національного права критерії поділу ризиків. Прийняття нових регулюючих документів дало змогу найбільшим європейським страховикам збільшити свою долю на ринках країн, що в той час інтегрувалися до ЄС. На третьому етапі (1992 рік) завершився процес створення основ єдиного страхового ринку і був введений так званий «європейський паспорт» страховика, врегульовано розподіл регулюючих функцій між країнами, що приймають ризик і країнами, в яких розташовані головні компанії, що випускають страховий продукт.

Таким чином, кожна європейська страхова компанія, незалежно від місця своєї реєстрації, може створювати на території ЄС власні філії, та через них вести свою діяльність, а контроль за нею буде вести наглядовий орган тієї країни де зареєстрована головна компанія.

Четвертий етап створення загального європейського ринку страхування пов'язаний з узгодженням через директиви ЄС суттєвих умов державного регулювання договорів страхування. У країнах ЄС до 2010 року систему страхового нагляду на міждержавному рівні здійснювалася Комітетом з нагляду за страхуванням і пенсійним забезпеченням.

В результаті впливу світової фінансової кризи виявилася неефективність функціонування даного комітету, відповідно, рішенням членів Європейської комісії з 1 січня 2011 року в структурі органів фінансового нагляду була утворена Європейська організація страхування та пенсійного забезпечення (ЕОСПО -

European Insurance and Occupational Pensions Authority, EIOPA) зі штаб-квартирою у Франкфурті. Але система страхового нагляду потребувала удосконалення.

Таким чином, Європейською комісією було прийнято меморандум Solvency II, де було заявлено, «що діючі вимоги до платоспроможності застаріли, так як вони не реагують на появу нових ризиків, занадто великий обсяг регулювання залишається на національному рівні, вони не справляються з регулюванням діяльності груп страхових компаній» [6].

На сьогодні Європейська система регулювання страхового ринку має складові державного регулювання та саморегулювання (таблиця 1, 2).

Таблиця 1 – Перелік органів державного регулювання страхової діяльності у деяких країнах ЄС

Країна	Орган регулювання	Особливості державного регулювання
Франція	Комісія по страховому нагляду (Autorité de contrôle des assurances et des mutuelles — ACAM)	Задіяний страховий Кодекс, де обґрунтована нормативна регламентація щодо діяльності страховиків, яка поєднана із гнучкою політикою щодо нагляду за застосуванням страхових тарифів.
Німеччина	Федеральний орган фінансового нагляду (Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht — BaFin) і наглядові органи федеральних земель	Існує жорстка система контролю з боку держави за страховими компаніями яка фінансується за рахунок відрахувань самих страховиків
Швеція	Орган фінансового нагляду (Finansinspektionen — FI)	Застосовується тести попиту, тобто маркетингові підходи, які враховують попит страхувальників. Таким чином ускладнюється просування на ринок та діяльність нових структур.
США	Відділи по нагляду за страховими операціями в кожному штаті	Не існує жодного закону конкретно про страхування
Велика Британія	Орган регулювання (The Prudential Regulation Authority — PRA) Орган фінансового управління (The Financial Conduct Authority — FCA)	Застосовуються ліберальні принципи відкритості та гласності щодо страхової діяльності та державного нагляду. Існує закон про компанії, закон про страхових брокерів, закон про страхову корпорацію "Ллойд", закон про захист страхувальників

* Джерело: складено на основі узагальнення джерел [6; 7]

Розглянемо систему регулювання в провідних країнах Європейського Союзу. Британській системі державного регулювання притаманні ознаки інформаційної відкритості і гласності, що взагалі стосується функціонування, як органів державного нагляду, так і страхових організацій. Ліберальність у регулюванні

страхової діяльності у Великобританії підтверджено найбільш розвиненою в економічному світі системою саморегулювання, що в свою чергу тісно взаємопов'язана з державною системою регулювання. Наприклад, британські саморегулюючі організації мають спеціалізацію і чітко регламентовану компетенцію - діяльність страхових брокерів повністю регулюється відповідною асоціацією.

Але з 1 квітня 2013 року Відділ з фінансових послуг (FSA) було замінено двома новими регулюючими органами: - The Prudential Regulation Authority (PRA) регулює основні аспекти фінансової стійкості компанії; - The Financial Conduct Authority (FCA) який регулює питання господарської діяльності компаній.

Система державного регулювання страхової діяльності Німеччини.

Нагляд за страховою діяльністю у Німеччині заснований на принципах федералізму між федеральними землями та федеральним урядом, а за рахунок обов'язкових відрахувань від страхової премії проводиться Фінансування витрат на утримання органів страхового нагляду. Контроль за страховою діяльністю здійснює (BaFin) - Федеральний орган фінансового нагляду. Саморегулювання страхової діяльності в ЄС здійснюється міжнародним об'єднанням страховиків «Європейський страховий комітет» комітет зі страхування - ЄКР (Comite Europeen des Assurances, CEA).

Напрямки роботи ЄКР - це «сприяння формуванню страхової культури в суспільстві, організація конференцій, видавнича діяльність в галузі страхування, розвиток інформаційного забезпечення страховиків, участь в розробці міжнародних норм права, захист економічних інтересів учасників національних ринків у взаєминах з їх урядом і ін» [7].

Таким чином, країни - члени ЄС змогли поєднати методи державного регулювання і саморегулювання страхового ринку, залишивши можливості до конкурентоспроможності страховиків при укладанні договорів страхування та меншого втручання держави в діяльність страховиків.

Саморегулювання страхової діяльності в ЄС здійснюється міжнародним об'єднанням страховиків «Європейський страховий комітет» комітет зі страхування - ЄКР (Comite Europeen des Assurances, CEA).

Страховий бізнес завжди знаходиться під жорстким контролем держави, оскільки держава усвідомлює важливість і необхідність його стабільного існування. В даний час державні органи страхового нагляду країн - членів ЄС є єдиною конкурентоспроможною системою.

За останні десять років посадові особи України постійно заявляли про те, що Україна буде рухатися європейським напрямком. Цього можливо досягти шляхом оптимального регулювання бізнес-середовища, зменшення ролі держави в економіці, запровадженням європейські підходів і цінностей у створенні правил гри бізнесу.

Таблиця 2 – Саморегулюючі установи страхової сфери ЄС

Європейська асоціація паритетних інститутів (The European Asociation of Paritarin Institutions — AEIP)
Європейська асоціація товариств взаємного страхування і страхових кооперативів (Asociation of Mutuall surersand In surance Coperatives in Europe — AICE)
Організація європейських споживачів (Bureu Européen des Unions Consommateurs — BEUC)
Європейська федерація страхових посередників (European Federation Insurance Interme—VIPAR)
Форум керівників з управління ризиками (Chief of Risk Officers Forum — CRFO),
Європейська консультативна група з фінансової звітності (European Financial of Reporting Advisory Group — EFRAG)
Європейська федерація по пенсійному забезпеченню (European Federation of Retirement Provision — EFRP)
Європейська федерація аджастерів (Fédérationpéenne des Unions professionnellesd'Experts en Dommages après Incendie risques divers — FUEDI)
Європейська консультативна група актуаріїв (European Actuarial of Consultative Group)

* Джерело: складено на основі узагальнення джерел [6; 7]

Страхова галузь також не стала винятком, тому що підписання угоди з ЄС має зобов'язання імплементації положень Євродиректив 2009/138/ЄС, а саме про платоспроможність страхових компаній.

Взагалі норми Євродирективи є значною мірою рекомендаційними, «Цей факт, та специфічна інтерпретація органами, що відповідають за формування регуляторної політики щодо страховому ринку України, а що ж взагалі є «європейські норми ведення бізнесу» та небажання зрозуміти, що в українських реаліях та саме зараз або в найближчому майбутньому можливо застосувати, призводить до того, що завдяки цьому, страховий ринок йде не тим шляхом «не в ту Європу». Також, необхідно розуміти, не можливість впровадження норм Євродиректив відразу після їх застосування на страховому ринку України. Прикладом може бути Литва, де пройшло майже 15 років вже після вступу цієї країни до ЄС, і був застосований перехідний період для поступового впровадження відповідних норм, що дало змогу зменшити потрясіння для галузі, держави та громадян від імплементації їх у нормативні документи щодо страхового бізнесу. Оптимальною позицією є, в першу чергу, захист державою прав споживачів а потім вже втручання з метою регулювання підприємств галузі» [8].

Одна з яскравих торічних ініціатив Нацкомфінпослуг – збільшення вимог до резерву та активу страховиків. Зазначене положення встановлює різні вимоги (що є непропорційними) до капіталу та платоспроможності в розрізі великих і середніх страхових компаній.

Норматив платоспроможності і достатності капіталу обчислюється як сума прийнятних активів, що на будь-яку дату не повинна бути меншою нормативного обсягу активів. Саме тут і з'являється новизна цього документу – «нормативний обсяг активів», якого немає у жодному кодексі та законі, тому що в Законі України «Про страхування» зазначено про «нормативний запас платоспроможності». Таким чином, всім страховим компаніям, незалежно від обсягу прийнятих на себе ризиків, необхідно мати мінімальний розмір активів в розмірі 30 млн грн..

Нацкомфінпослуг позиціонує нову норму як прогресивну та сучасну в рамках руху галузі до Європи. Однак це не так. Так, згідно з діючими нормами ЗУ «Про

страхування» розмір, так званої, «подушки безпеки» – запас платоспроможності страховика нон-лайфа має бути 18% від зборів страхових платежів попередніх 12 місяців. Тобто зовсім не однакову зафіксовану величину для всіх. Слід зазначити, що сам показник та формула його розрахунку свого часу були скопійованими з Євродирективи, тому відповідають європейській практиці. Якщо обрахувати який оборот повинна мати страхова компанія при запасі платоспроможності в сумі 30 млн грн, виходить цифри близька до 200 млн грн. Наприклад, згідно статистичних даних за 2017 рік, таких компаній в Україні приблизно чверть серед активно працюючих на ринку.

Головним із наслідків затвердження цього положення може бути банкрутство малих та середніх компаній. Якщо ситуація не зміниться, то за підсумками 2019 року з ринку підуть 50-60 працюючих страхових компаній, а через рік ще сотня піде з ринку страховиків. Відбувається фомування ринку для великих компаній. Таким чином, на українському ринку залишиться декілька великих страховиків, з яких більшість із іноземним капіталом.

Для розуміння перспектив розвитку українського страхового ринку слід розглянути досвід країн ЄС. З огляду на кількість компаній на страховому ринку, страховий ринок ЄС ділиться на два сектора. До першого сектору відносяться країни західної Європи. І для них характерна ліберальність у кількості компаній і у розмірі активів страхових компаній, тобто розміри не мають значення. Так у Німеччині працює близько 350 страхових компаній, що в мають різний розмір, а у Великобританії приблизно 500. Також слід обрахувати показник кількості населення окремої країни до кількості страхових компаній, цей показник характеризує доступність страхових послуг для громадян. Так у Німеччині цей показник дорівнює 160 тис., у Швеції 35 тис., у Великобританії – 133 тис., тобто на кожні 160 тис. громадян Німеччини має місце одна страхова компанія. На українському страховому ринку схожа тенденція – приблизно 150 тис. громадян на одну страхову компанію.

І зовсім інша ситуація у Східній Європі. Там у кожному національному ринку кількість страхових компаній невелика, і іноземні страховики в тій чи іншій формі

там присутні. Навіть на найбільшому страховому ринку ЦСЄ – польському, найбільша компанія PZU, яку позиціонують як національну, в капіталі має лише третину долі національних інвесторів. А показник кількості осіб на одну страхову компанію наступний: 305 тис. в Угорщині, 340 тис. у Чехії, 660 тис. у Польщі.

Тому, аналізуючи українські заходи щодо регулювання страхової галузі, можна стверджувати про схожу до Східної Європи тенденцію де досить значний ринок можна просто розділити між іноземними страховиками, не залишивши на страховому ринку національного капіталу.

Рахуючи показники всіх разом невеличких компаній, які будуть змушені залишити ринок у зв'язку з новими вимогами регулятора до активів і капіталу, страховий ринок втратить (за даними 2017 року) згенеровані 555 млн грн прибутку, уплочені 110 млн грн податків, та 260 млн грн витрат на оплату праці найманих працівників. Тому головною причиною нових вимог регулятора до капіталу страховиків є боротьба за значну частину страхового ринку.

Страховий ринок України, відповідно до нової законодавчої бази, повноцінно почне працювати з 1 січня 2021 року, повідомив директор департаменту ліцензування Нацбанку України Олександр Бевз.

Але за деякими нормами передбачений перехідний період. Так у березні НБУ презентує «білу книгу» страхування, за допомогою якої розробляються закони, щодо регулювання роботи страхового сектора, і в квітні громадськості запропонують нову редакцію закону про страхування.

Центробанк вже провів інвентаризацію все підзаконних актів, що регулюють небанківський фінансовий сектор України - їх близько 150. З 1 липня 2020 року, тобто з моменту, коли НБУ почне регулювати ринок, в його роботі, в частині законів, нічого не зміниться, тільки будуть оприлюднені кілька підзаконних актів, які вступлять в дію до 1 січня 2021 року. Зокрема, це положення про ліцензування і нагляд за страховими компаніями.

Але вже зараз страховикам запропонували подати власну звітність в НБУ для того, щоб 1 липня, коли подається звітність за півріччя, не виникли проблеми.

Зараз в НБУ йде підбір кадрів для регулювання небанківського ринку країни. Так, на оголошені конкурси з відбору директора департаменту страхового нагляду подано більше 70 заяв, директора департаменту по методології - близько 80. Протягом місяця на сайті центробанку запрацює платформа обміну інформацією з можливістю зворотного зв'язку. Тобто, можна буде письмово повідомити про проблему і в залежності від її значущості буде письмову відповідь або заявника запросять на зустріч зі співробітником НБУ.

Ринок страхування в Україні перебуває на низькому рівні розвитку та потребує вирішення низки питань. Здійснюючи свою політику, держава має користуватися такими інструментами ліквідації недоліків:

- створення єдиної законодавчої бази, щодо нормативів діяльності страховиків;

- покращення добробуту страхувальників;

- підвищення фінансової грамотності серед населення;

- стабілізація державних та корпоративних фінансів;

- введення системи захисту прав суб'єктів страхування;

- повний контроль, щодо здійснення внутрішньої системи управління та контроль за ризиками, прозора фінансова звітність, виявлення недоліків у діяльності страховиків на ранніх стадіях їх розвитку.

- запровадження європейського досвіду щодо рівних можливостей ведення бізнесу для малих та великих компаній.

Для модернізації сучасного стану розвитку, вітчизняний ринок страхування потребує узгоджених дій з боку як самої країни, так і страховика. Нині дієва робота вітчизняного ринку страхових послуг уповільнюється, внаслідок відсутності злагодженого плану розвитку ринку страхування в Україні, нестабільності в сфері економіки, низької фінансової грамотності суб'єктів страхового ринку, недостатності фінансових інструментів для здійснення дієвої політики інвестування коштів, затримки у здійсненні обов'язкового медичного, земельного та пенсійного страхування за участю страховиків, низького рівня якості послуг, що надаються окремими страховиками тощо.

Отже, можна зробити висновок, що створення цілісного, дієвого плану розвитку ринку національного страхування, здійснить позитивні зрушення у даній галузі економіки України.

Державна політика має базуватися на певних аспектах, стосовно розвитку вітчизняного страхового ринку. До них належать модернізація наявної нормативно-правової основи страхування, пропонування нових та покращення наявних видів страхування, здійснення операцій, щодо страхування для незаможних верств населення, створення сприятливих умов для інвестиційної діяльності суб'єктів страхування.

На перше місце Україна має ставити підтримку тих видів страхування, які належать до довгострокових. Це стосується страхування життя, інвестиційне, пенсійне страхування, медичне страхування та страхування аграрних ризиків.

Задля захисту інтересів страхувальників та збільшення їх довіри до фінансових установ, можна запровадити декілька заходів, такі як:

Покращення контролю за діями страховиків та моніторинг за їх належним здійсненням страхової діяльності страховими.

Внесення правок до законодавчих актів, щодо фіксування терміновості виконання потреб страхувальників у загальній черзі інших кредиторів.

Формування резервів страхових гарантій, щодо страхування життя.

Проведення внутрішнього аудиту за діяльністю страховиків і модернізація аналізу статистичної інформації зі страхування та звітності суб'єктів страхування.

Забезпечення захисту прав та інтересів фізичних осіб, щодо одержання страхових виплат.

Впровадження комплексної стратегії розвитку страхового ринку України позитивно вплине на динамічний розвиток цього важливого фінансового сектору держави. Головною рушійною силою в розробці та реалізації стратегії повинні стати наступні суб'єкти: Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, Ліга страхових організацій України, страхові компанії, Національний банк України.

Ліквідація негативних факторів розвитку вітчизняного страхового ринку допомагатиме стабільному розвитку державної економіки та сприятиме приєднанню України до регіональних та світових ринків страхових послуг. Для виключення негативних чинників розвитку вітчизняного страхового ринку потрібно проводити дії, які базуватимуться на максимізації економічної стійкості страховиків.

Отож, базуючись на даних, можна виокремити основні дієві напрямки розвитку вітчизняного ринку страхування:

посилення фінансової безпеки українського страхового ринку;

здійснення фінансових операцій, націлених на модернізацію довгострокового страхування життя;

поліпшення українського законодавства, що регулює сферу страхування;

розробка транспарентної комунікаційної стратегії розвитку страхового ринку;

майбутнє приєднання до світового ринку страхування.

Список літератури:

1. Діба В.А. Сучасний стан та перспективи розвитку страхових компаній в Україні. Економіка та держава. 2016. № 11. С. 80-83.
2. Пономарьова О.Б. Визначення проблем страхового ринку та їх вирішення. Глобальні та національні проблеми економіки. Днепропетровська державна фінансова академія. 2015. № 5. С. 2-4.
3. Золотарьова О.В. Ключові тенденції та пріоритети розвитку ринку страхових послуг в Україні. Економіка і суспільство. Дніпровський державний технічний університет. 2017. №11. С. 413-420.
4. Світове страхування: стабільне зростання на тлі регіональних відмінностей. URL: [Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки..](#)
5. Журавка О. С., Бочкарева Т. О Фінансова безпека сучасного страхового ринку України. Економіка. Фінанси. Право. Українська академія банківської справи Національного банку України. 2015. №6/1. С. 57-65.

6. Пахненко О.М., Семенов А.Ю., Мілютіна М.О. Страховий ринок України та країн ЄС: порівняльний аналіз. Економіка і суспільство. 2017, №12. С. 612- 617.

7. Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II). Official Journal of the European Union 335, 17.12.2009, P.1.

8. Кулина Г. Світовий ринок страхових послуг в умовах зміни парадигми глобального економічного розвитку. Світ фінансів. 2017. № 3(52). С. 48-59.

9. Базилевич В.Д. Новітні тенденції та протиріччя на страховому ринку України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2012. Вип. 133. С. 5- 8.

10. Гринчишин Я.М. Стан та перспективи розвитку страхового ринку України. Молодий вчений. 2017. №3 (43). С. 622-626.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

ДІЯ ПРИРОДНИХ ФАКТОРІВ НА СОБІВАРТІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ЗАЛІЗОРУДНОЇ ПРОДУКЦІЇ: МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

С.В. ВОЛОШИНА

кандидат економічних наук, доцент кафедри технологій в ресторанному господарстві, готельно-ресторанної справи та підприємництва Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Л.Д. КОСТАКОВА

старший викладач кафедри технологій в ресторанному господарстві, готельно-ресторанної справи та підприємництва Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Метою дослідження є обґрунтування методичної та практичної складової щодо встановлення суттєвих зв'язків і характеру взаємодії між собівартістю та природними умовами добування і переробки залізних руд у контексті управління витратами гірничо-збагачувального комбінату (ГЗК).

Методика дослідження полягає у формуванні комплексу природних факторів впливу на собівартість продукції за технологічними переділами гірничо-збагачувального виробництва. У складі даного комплексу виокремлено гірничо-геологічні умови розробки родовищ, властивості корисних копалин, екологічні фактори. Визначено характер зв'язків між собівартістю та природними умовами добування і переробки залізних руд. Задля формалізації взаємозв'язків присвоєно відповідні умовні позначення природним факторам, видам витрат, калькуляційним статтям та собівартості відповідного переділу. Розроблено теоретичну модель у вигляді трьохрівневої системи взаємозв'язків, побудованої за калькуляційними статтями витрат і технологічними переділами. Змодельовано залежність рівня собівартості від природних умов добування і переробки залізних руд в умовах діяльності гірничо-збагачувального комбінату. Проведено коригування поведінки поточних витрат гірничо-збагачувального комбінату в умовах впливу окремих природних факторів.

З урахуванням галузевих особливостей діяльності гірничо-збагачувального комбінату з добування і переробки залізних руд визначено характер впливу природних факторів на собівартість продукції за технологічними переділами і розроблено теоретичну модель взаємозв'язків. З використанням прийомів кореляційного аналізу побудовані формалізовані моделі залежності рівня поточних витрат за калькуляційними статтями від дії окремих природних факторів. Визначено тісноту зв'язків у розроблених моделях і доведено їх суттєвість та роль окремих природних факторів у варіації собівартості продукції гірничо-збагачувального виробництва. На основі практичної перевірки доведено, що природні фактори мають бути об'єктами впливу в процесі управління витратами на гірничо-збагачувальному комбінаті з добування і переробки залізних руд. Діагностовано ступінь дії природних чинників на собівартість переділу

виробництва залізорудної продукції для ПАТ «Південний ГЗК». Визначено поведінку витрат при локалізації дії окремого природного фактора для умов діяльності базового підприємства.

Практичне значення отриманих результатів полягає у їх доведенні до рівня методичних узагальнень і прикладного інструментарію, які можуть бути використані гірничо-збагачувальними комбінатами для ефективного управління витратами.

Кожне підприємство, яке функціонує в ринковому середовищі, ставить за основну мету повне і своєчасне задоволення суспільних та особистих потреб, критерієм досягнення якої виступає максимізація прибутку на основі оптимізації обсягів і структури ресурсів. Цей постулат сучасної неокласичної економічної теорії, що народився як узагальнення ринкової практики господарювання, означає, що реалізація інтересів споживача можлива переважно за умови існування економічної зацікавленості виробника у результатах своєї діяльності. Реалізація цієї зацікавленості формулюється через постановку і досягнення економічних цілей підприємства, найбільш актуальними серед яких є оптимізація витрат та досягнення прибутковості діяльності і забезпечення умов її підвищення.

Саме тому вважається, що оптимізація витрат прямо впливає на рівень прибутку, що є цільовим орієнтиром розвитку підприємства, джерелом формування його капіталу та задоволення внутрішньофірмових і суспільних потреб.

Проте, виробництво залізорудної сировини на гірничо-збагачувальних комбінатах є витратомістким за рахунок дії широкого кола факторів, серед яких особливу увагу привертають природні фактори, як специфічні для даної галузі. Їх негативний вплив призводить до зростання витрат на кожному переділі (стадії, етапі, фазі) гірничо-збагачувального виробництва. Особливо це стосується добування залізних руд, де найбільш суттєвим є негативний вплив гірничо-геологічних умов розробки родовищ. Проте, гірничо-збагачувальні підприємства досить часто нехтують визнанням природних умов як таких, що мають бути об'єктами впливу в процесі управління витратами [1; 2]. Дана проблематика є

стратегічно важливою, оскільки гірничо-збагачувальні підприємства України є потужною складовою її експортного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес розвитку парадигм стосовно формування витрат та управління ними є тривалим. Утім, характер реагування витрат у гірничо-збагачувальному виробництві продовжує привертати увагу все більшого кола теоретиків та практиків. Різні аспекти поведінки витрат гірничо-збагачувальних комбінатів досліджувалися в роботах багатьох сучасних науковців, зокрема як Є.В. Афанасьєва, І.А. Белкіної, М.І. Іщенко, О.М. Кондратюк, Є.В. Кочури, М.М. Курило, І.І. Максимової, С.В. Максимова, Н.М. Малюги, І.В. Мамчука, А.А. Мутьєвої, В.Я. Нусінова, О.В. Плотникова, Н.М. Романюк, А.М. Турила, І.В. Хімко, М.С. Четверик та ін. [3-6].

Проте, прогалиною багатьох наукових досліджень є те, що вплив природних факторів на рівень собівартості добування і переробки залізних руд для умов діяльності ГЗК або взагалі не враховувався, або враховувався не в повній мірі.

Сучасні наукові дослідження в галузі управління витратами гірничо-збагачувальних комбінатів в основному базуються на вивченні диференційованої підсистеми, що охоплює науково-технічні, фінансові, організаційні, соціально-економічні та правові фактори [1; 2; 7; 8]. Це є суттєвим недоліком, оскільки нехтування стаціонарною підсистемою, яка включає такі групи факторів як гірничо-геологічні умови, фізико-механічні і хімічні властивості корисних копалин та екологічні фактори, призводить до зниження ефективності управління витратами ГЗК через неврахування в даному процесі специфічних умов діяльності, а відтак це є однією із причин зростання собівартості на всіх переділах гірничо-збагачувального виробництва. Отже, недотримання системності у підходах до управління витратами через відсутність оцінювання впливу природних факторів на рівень поточних витрат, пов'язаних з добуванням і переробкою залізних руд, слід вважати тією науковою проблемою, яка потребує нагального розв'язання.

Встановлення цілей передбачає проходження наступних етапів:

- визначити характер впливу природних факторів на рівень витратності добування і переробки залізних руд на ГЗК за відповідними переділами гірничо-

збагачувального виробництва;

- за допомогою кореляційного аналізу встановити ступінь залежності собівартості від дії часткових природних факторів на кожному переділі;

- аргументувати визнання природних факторів як таких, що належать до об'єктів управління витратами на всіх переділах гірничо-збагачувального виробництва;

- діагностувати ступінь дії природних чинників на собівартість переділу виробництва залізорудної продукції для ПАТ «Південний ГЗК»;

- визначити поведінку витрат при локалізації дії окремого природного фактора для умов діяльності базового підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Добування і переробка залізних руд є технологічно складним, багатоетапним та витратомістким процесом. До того ж, враховуючи те, що Криворізький залізорудний басейн (Кривбас) експлуатується вже понад 130 років, кількість проблемних питань, які потребують першочергового вирішення, постійно зростає. Звичайно, що їх розв'язання є можливим за наявності фінансових ресурсів. Проте, як правило, власники гірничо-збагачувальних підприємств Кривбасу не охоче інвестують свої кошти в соціально-економічний та техніко-технологічний розвиток, що пояснюють рядом несприятливих зовнішніх факторів, які постійно супроводжують політичний та економічний простір нашої країни. Вони воліють в більшій мірі знижувати рівень витрат виробництва за рахунок таких «популярних заходів», як оптимізація чисельності персоналу, економія на окремих комплексних статтях витрат тощо. Тому формування системи управління витратами, яка б забезпечувала оптимізацію рівня витрат на всіх етапах технологічного ланцюжка виробництва залізорудної сировини та враховувала б вплив як диференційованої, так і стаціонарної підсистеми факторів, має бути першочерговим завданням для ГЗК досліджуваного залізорудного басейну.

З початку XXI століття по теперішній час стан розвитку гірничо-збагачувальних комбінатів Кривбасу характеризується підвищенням інтенсивності розробки родовищ, а отже вплив природних факторів на формування собівартості їх продукції зростає все більшою мірою та ускладнює процес управління

витратами [2].

За таких умов ключовим етапом у побудові концепції управління витратами в умовах діяльності повинно виступати оцінювання дії природних факторів, які мають стати безпосередніми об'єктами управління.

Специфічна особливість системи управління витратами в умовах діяльності гірничо-збагачувальних підприємств, на нашу думку, полягає в існуванні стійких і суттєвих зв'язків між собівартістю та природними умовами добування і переробки залізних руд, які на окремих переділах виробництва залізорудної продукції мають різний прояв (таблиця 1, складено за [1; 7]).

Методика визначення впливу природних факторів на собівартість за окремими переділами та на фінансові результати діяльності ГЗК висвітлювалася нами раніше у [1; 8].

Таблиця 1 - Прояв природних факторів на окремих переділах гірничо-збагачувального виробництва залізорудної сировини

Переділ (стадія, етап, фаза) виробничого процесу на ГЗК	Групи природних факторів
1. Добування залізних руд	Гірничо-геологічні умови розробки родовищ, властивості корисних копалин та екологічні фактори
2. Подрібнення залізних руд	Властивості корисних копалин та екологічні фактори
3. Збагачування залізних руд	Властивості корисних копалин та екологічні фактори
4. Агломерація залізних руд	Хімічні властивості корисних копалин та екологічні фактори

* Джерело: складено на основі узагальнення джерел [1; 7]

Для оцінювання зв'язків між собівартістю та природними умовами добування і переробки залізних руд за окремими переділами розроблено теоретичну модель дослідження, яка являє собою трьохрівневу систему взаємозв'язків, де на першому рівні буде визначатись зв'язок між природними факторами і витратами за метою поставлених задач, на другому рівні – між

витратами за метою поставлених задач і калькуляційними статтями та на третьому рівні – між окремими калькуляційними статтями і собівартістю переділу.

У таблиці 2 показано сутнісні зв'язки між собівартістю продукції та природними факторами, які мають прояв у гірничо-збагачувальному виробництві [1], а також умовні позначення ознак для наступної побудови формалізованих моделей.

Таблиця 2 - Зв'язки між собівартістю залізородної продукції та природними умовами та умовні позначення ознак

Результат		Фактори III рівня		Фактори II рівня		Фактори I рівня	
1		2		3		4	
Собівартість за переділом	c'	Калькуляційні статті	z	Витрати за метою поставлених задач	y	Часткові природні фактори	x
1. Собівартість добування 1 т залізних руд	c'_{1}	1.1. Допоміжні матеріали	z_1	1.1.1. Витрати на бурові коронки	y_1	Абразивність	x_1
				1.1.2. Витрати вибухових речовин	y_2	Тривкість гірських порід (за М.М. Протодьяконовим)	x_2

Продовження таблиці 2

1		2		3		4	
		1.2. Електроенергія на технологічні цілі	z_2	1.2.1. Витрати електроенергії на дроблення негабаритів	y_3	Дробимість	x_3
						Тривкість гірських порід	x_2
						Пористість	x_4
						Щільність	x_5
				1.2.2. Витрати електроенергії на роздавлювання негабаритів	y_4	Коефіцієнт Пуассона	x_6
						Модуль Юнга	x_7
		1.3. Внутрішньо рудничне переміщення, сировини, матеріалів та продукції	z_3	-	-	Глибина залягання рудного тіла	x_8
				-	-	Об'ємна вага залізної руди	x_9
				-	-	Об'ємна вага пустої породи	x_{10}
	1.4. Додаткова заробітна плата	z_4	-	-	Вміст шкідливих домішок та токсичних речовин у руді	x_{11}	
			-	-	Газові відходи	x_{12}	
				-	-	Здатність до пилоутворення	x_{13}
		1.5. Погашення гірничо-підготовчих робіт	z_5	-	-	Коефіцієнт розкриття	x_{14}
		1.6. Інші	z_6	1.6.1. Витрати на відкачку води	y_5	Обводненість родовища	x_{15}
				1.6.2. Збір за надкористування	y_6	Обсяг розкривних робіт	x_{16}
2. Собівартість подрібнення 1 т залізних руд	c'_2	2.1. Електроенергія на технологічні цілі	z_7	-	-	Дробимість	x_3
						Тривкість гірських порід	x_2
						Пористість	x_4
						Щільність	x_5
						Магнітні та електромагнітні властивості	x_{17}
2.2. Додаткова заробітна плата	z_8	-	-	Вміст шкідливих домішок та токсичних речовин у руді	x_{11}		
		-	-	Газові відходи	x_{12}		
		-	-	Здатність до пилоутворення	x_{13}		
3. Собівартість 1 т концентрату	c'_3	3.1. Електроенергія на технологічні цілі	z_9	-	-	Магнітні та електромагнітні властивості	x_{17}
				-	-	Тривкість гірських порід	x_2
				-	-	Дробимість	x_3

Продовження таблиці 2

1		2		3		4			
		3.2. Додаткова заробітна плата	Z ₁₀	-	-	Пористість	X ₄		
				-	-	Щільність	X ₅		
				-	-	Вміст шкідливих домішок та токсичних речовин у руді	X ₁₁		
				4.1. Матеріальні витрати	Z ₁₁	-	-	Газові відходи	X ₁₂
						-	-	Здатність до пилоутворення	X ₁₃
						-	-	Вологість концентрату	X ₁₈
4. Собівартість т агломерату	c' ₄	4.2. Додаткова заробітна плата	Z ₁₂	-	-	Вміст заліза в концентраті	X ₁₉		
				-	-	Вміст шкідливих речовин	X ₂₀		
				-	-	Вміст шкідливих домішок та токсичних речовин у руді	X ₁₁		
				4.2. Додаткова заробітна плата	Z ₁₂	-	-	Газові відходи	X ₁₂
						-	-	Здатність до пилоутворення	X ₁₃
						-	-	Здатність до пилоутворення	X ₁₃

* Джерело: розроблено авторами.

У таблиці 2 підбір природних факторів, що впливають на поточні витрати діяльності за певним переділом, здійснено на основі узгодження їх потенційної вибірки зі службами технічного директора й економічного управління ПАТ «Південний ГЗК», а також з д.г.-м.н., професором А.І. Каталенцем та з дотриманням наступних правил кореляційного аналізу: оцінка факторів за парними коефіцієнтами кореляції з виключенням одного із взаємопов'язаних факторів; виключення факторів, які мають із собівартістю (факторами II рівня) функціональний зв'язок; оцінка значущості факторів за критерієм Стьюдента [9].

Враховуючи те, що при встановленні зв'язків для більшості факторів важко застосувати прийоми детермінованого аналізу, пропонується скористатися прийомами кореляційного аналізу.

Отже, відповідно до методики аналізу визначення впливу природних факторів на собівартість продукції за окремими переділами [1; 8] та з урахуванням інформації табл. 2, базовими моделями в подальшому дослідженні будуть виступати наступні:

$$y = f(x_1, \dots, x_n); \quad (1)$$

$$z = f(y_1, \dots, y_m); \quad (2)$$

$$c = f(z_1, \dots, z_k). \quad (3)$$

За допомогою кореляційного аналізу і комп'ютерної програми «Statgraphics plus 5.1» були отримані формалізовані моделі зв'язків між собівартістю та природними факторами добування і переробки залізних руд, які розроблені за калькуляційними статтями для умов діяльності ПАТ «Південний ГЗК» за період 2000-2015 рр.

При побудові моделей було здійснено перевірку екзогенних факторів на точність, однорідність і відповідність інформації нормальному закону розподілу.

На основі оцінки кожного з показників за величиною середньоквадратичного відхилення і коефіцієнта варіації було виключено із первинного статистичного масиву нетипові значення.

Визначення типу моделей стохастичного аналізу проведено за результатами оцінки графіків, які відображають кореляційне поле щодо розсіювання значень показника фактору відносно значень собівартості продукції.

Встановлено, що теоретичною лінією регресії може виступати пряма лінія, що вказує на лінійний характер зв'язку між досліджуваними ознаками.

При цьому перевірка адекватності обраного типу моделей фактичним даним була проведена на основі порівняльної оцінки різних моделей за критерієм Фішера, за показниками середньої помилки апроксимації і величиною множинного коефіцієнта детермінації.

Обґрунтовані за таких умов формалізовані моделі зв'язків між собівартістю та природними факторами добування і переробки залізних руд, які побудовані за переділами гірничо-збагачувального виробництва для I й II рівнів факторного аналізу у вигляді рівнянь регресії та їх модифікацій представлені у таблиці 3.

Таблиця 3 - Формалізовані моделі зв'язків між собівартістю та природними факторами добування і переробки залізних руд, які побудовані за переділами гірничо-збагачувального виробництва для I й II рівнів факторного аналізу

I рівень факторного аналізу		II рівень факторного аналізу			
Базова модель $y = f(x_1, \dots, x_n)$	К-т кореляції, %	Базова модель $z = f(y_1, \dots, y_m)$	Модифікації	Модифікована модель	К-т кореляції, %
Собівартість добування 1 т залізних руд					
$y_1 = -2,44 + 2,48x_1$	73,17	$z_1 = -138,133 + 5,34y_1 + 11,15y_2$	$z_1 = -138,133 + 5,34 \cdot (-2,44 + 2,48\delta_1) + 11,15 \cdot (-257,78 + 16,13\delta_2)$	$z_1 = -3025,4 + 13,24\delta_1 + 179,85\delta_2$	84,01
$y_2 = -257,78 + 16,13x_2$	50,04				
$y_3 = -9,6 + 0,83\delta_3 + 0,15\delta_2 - 1,23\delta_4 + 1,44\delta_5$	85,50	$z_2 = -0,63 + 1,6y_3 + 17,48y_4$	$z_2 = -0,63 + 1,6 \cdot (-9,6 + 0,83x_3 + 0,15x_2 - 1,23x_4 + 1,44x_5) + 17,48(-0,57 + 1,08x_6 + 0,054\delta_7)$	$z_2 = -25,95 + 1,33x_3 + 0,24x_2 - 1,97x_4 + 2,3x_5 + 18,88x_6 + 0,94x_7$	97,52
$y_4 = -0,57 + 1,08x_6 + 0,054\delta_7$	52,93				
-		-	-	$z_3 = -204,21 + 0,44x_8 + 8,71x_9 + 16,76x_{10}$	86,78
-		-	-	$z_4 = 29,16 + 3,6\delta_{11} + 2,25\delta_{12} + 6,52\delta_{13}$	91,07
-		-	-	$z_5 = 29,16 - 37,86\delta_{14}$	77,00
$\delta_5 = -32,38 + 9,74\delta_5$	67,95	$z_6 = 0,117 + 3,68y_5 + 0,98\delta_6$	$z_6 = 0,117 + 3,68(-32,38 + 9,74\delta_{15}) + 0,98(-59,03 + 6,67\delta_{16})$	$z_6 = -176,9 + 35,84x_{15} + 6,54x_{16}$	99,42
$y_6 = -59,03 + 6,67x_{16}$	69,06				
Собівартість подрібнення 1 т залізних руд					
-		-	-	$z_7 = 5,23 + 1,02\delta_3 + 0,45\delta_2 - 1,64\delta_4 + 1,95\delta_5 - 13,2\delta_{17}$	99,42
-		-	-	$z_8 = 11,2 + 0,62\delta_{11} + 1,04\delta_{12} + 0,95\delta_{13}$	81,07
Собівартість 1 т концентрату					
-		-	-	$z_9 = 3,06 + 0,9x_3 + 0,38x_2 - 1,61x_4 + 1,83x_5 - 11,4x_{17}$	88,22
-		-	-	$z_{10} = 8,85 + 0,51\delta_{11} + 0,8\delta_{12} + 0,27\delta_{13}$	97,52
Собівартість 1 т агломерату					
-		-	-	$z_{11} = 112 + 5,23\delta_{18} - 8,45\delta_{19} + 3,64\delta_{20}$	88,22
-		-	-	$z_{12} = 12,96 + 0,26\delta_{11} + 0,58\delta_{12} + 0,31\delta_{13}$	97,52

* Джерело: розроблено авторами.

За даними таблиці 3 видно, що вибірка природних факторів, яка входить до кола дослідження стаціонарної підсистеми ПАТ «Південний ГЗК», складається з 20 факторів, які взяті з різних груп.

Результати аналізу показали, що між природними факторами і витратами за метою поставлених задач та між витратами за метою поставлених задач і калькуляційними статтями, на стадіях визначення собівартості добування 1 тонни залізних руд, собівартості подрібнення 1 тонни залізних руд, собівартості 1 тонни концентрату та собівартості 1 тонни агломерату, існує тісний зв'язок. Це підтверджується отриманими значеннями коефіцієнтів множинної кореляції в

межах II рівня аналізу.

Отримані моделі для III рівня факторного аналізу у вигляді рівнянь регресії та їх модифікацій, представлені у табл. 4.

Таблиця 4 - Формалізовані моделі зв'язків між собівартістю та природними факторами добування і переробки залізних руд, які побудовані за калькуляційними статтями витрат і переділами гірничо-збагачувального виробництва для III рівня факторного аналізу

Результат (собівартість)	III рівень факторного аналізу			К-т к-ї, / к- т д-ї, %
	Базова модель $c = f(z_1, \dots, z_k)$	Модифікації	Модифікована модель	
1	2	3	4	5
<i>Собівартість добування 1 т залізних руд</i>	$c'_1 = 3,25 + 1,22z_1 + 1,13z_2 + 6,98z_3 + 0,45z_4 + 0,13z_5 + 1,64z_6$	$c'_1 = 3,25 + 1,22(-2926,15 - 158,3x_1 - 179,85x_2) + 1,13(-25,95 + 1,33x_3 + 0,24x_4 - 1,97x_4 + 2,3x_5 + 18,88x_6 + 0,94x_7) + 6,98(-204,21 + 0,44x_8 + 8,71x_9 + 16,76x_{10}) + 0,45(29,16 + 3,6x_{11} + 2,25x_{12} + 6,52x_{13}) + 0,13(29,16 - 37,876x_{14}) + 1,64(-176,9 + 35,84x_{15} + 6,54x_{16})$	$c'_1 = -5288,44 - 193,13x_1 - 219,15x_2 + 1,5x_3 + -2,23x_4 + 2,60x_5 + 20,54x_6 + 1,06x_7 + 3,07x_8 + 60,8x_9 + 116,98x_{10} + 1,62x_{11} + 1,06x_{12} + 2,93x_{13} - 4,92x_{14} + 58,78x_{15} + 10,72x_{16}$	99,82 / 99,64
<i>За переділом</i>				
<i>За повною собівартістю</i>				
<i>Собівартість подрібнення 1 т залізних руд</i>	$c'_2 = 0,95 + 0,42z_7 + 0,05z_8$	$c'_2 = 0,95 + 0,42(5,23 + 1,02x_3 + 0,45x_2 - 1,64x_4 + 1,95x_5 - 13,2x_{17}) + 0,05(11,2 + 0,62x_{11} + 1,04x_{12} + 0,95x_{13})$	$c'_2 = 3,71 + 0,43x_3 + 0,19x_2 - 0,69x_4 + 0,82x_5 - 5,54x_{17} + 0,03x_{11} + 0,05x_{12} + 0,05x_{13}$	96,42 / 92,97
<i>За переділом</i>				
<i>За повною собівартістю</i>				
	$c_2 = 4,2 + 1,22z_1 + 1,13z_2 + 6,98z_3 + 0,45z_4 + 0,13z_5 + 1,64z_6 + 0,42z_7 + 0,05z_8$	-	$c_2 = -5284,73 - 193,13x_1 - 219,5x_2 + 1,93x_3 - 2,92x_4 + 3,42x_5 + 20,54x_6 + 1,06x_7 + 3,07x_8 + 60,8x_9 + 116,98x_{10} + 1,65x_{11} + 1,06x_{12} + 2,98x_{13} - 4,92x_{14} + 58,78x_{15} + 10,72x_{16} - 5,54x_{17}$	
<i>Собівартість 1 т концентрату</i>	$c'_3 = 4,96 + 1,89z_9 + 0,23z_{10}$	$c'_3 = 4,96 + 1,89(3,06 + 0,9x_3 + 0,38x_2 - 1,61x_4 + 1,83x_5 - 11,4x_{17}) + 0,23(8,85 + 0,51x_{11} + 0,8x_{12} + 0,27x_{13})$	$c'_3 = 12,78 + 0,9x_3 + 0,38x_2 - 1,61x_4 + 1,83x_5 - 11,4x_{17} + 0,51x_{11} + 0,8x_{12} + 0,27x_{13}$	96,53 / 93,18
<i>За переділом</i>				

Продовження таблиці 4

1	2	3	4	5
За повною собівартістю	$c_3 = 9,16 + 1,22z_1 + 1,13z_2 + 6,98z_3 + 0,45z_4 + 0,13z_5 + 1,64z_6 + 0,42z_7 + 0,05z_8 + 1,89z_9 + 0,23z_{10}$	-	$c_3 = -4271,95 - 193,13x_1 - 218,52x_2 + 2,83x_3 - 4,53x_4 + 5,25x_5 + 20,54x_6 + 1,06x_7 + 3,07x_8 + 60,8x_9 + 116,98x_{10} + 2,16x_{11} + 1,86x_{12} + 3,25x_{13} - 4,92x_{14} + 58,78x_{15} + 10,72x_{16} - 16,94x_{17}$	
Собівартість І т агломерату	$c'_4 = 109,56 + 21,6z_{11} + 9,4z_{12}$	$c'_4 = 109,56 + 21,6(112 + 5,23x_{18} - 8,45x_{19} + 3,64x_{20}) + 9,4(12,96 + 0,26x_{11} + 0,58x_{12} + 0,31x_{13})$	$c'_4 = 2650,58 + 112,97x_{18} - 182,52x_{19} + 78,62x_{20} + 2,44x_{11} + 5,45x_{12} + 2,91x_{13}$	96,7 / 93,51
За переділом				
За повною собівартістю	$c_3 = 118,72 + 1,22z_1 + 1,13z_2 + 6,98z_3 + 0,45z_4 + 0,13z_5 + 1,64z_6 + 0,42z_7 + 0,05z_8 + 1,89z_9 + 0,23z_{10} + 21,6z_{11} + 9,4z_{12}$	-	$c_4 = -1621,37 - 193,13x_1 - 218,52x_2 + 2,83x_3 - 4,53x_4 + 5,25x_5 + 20,54x_6 + 1,06x_7 + 3,07x_8 + 60,8x_9 + 116,98x_{10} + 4,6x_{11} + 7,31x_{12} + 6,16x_{13} - 4,92x_{14} + 58,78x_{15} + 10,72x_{16} - 16,94x_{17} + 112,97x_{18} - 182,52x_{19} + 78,62x_{20}$	

Примітка. У чисельнику 5-ї колонки розміщено коефіцієнт кореляції, %, а у знаменнику - коефіцієнт детермінації, %.

* Джерело: розроблено авторами.

Дані таблиці 4 є узагальнюючими і показують результати факторного аналізу III рівня, які були отримані з використанням результатів перших двох етапів і які свідчать про існування суттєвого впливу природних факторів як на окремі калькуляційні статті витрат, так і на витрати за переділом та на повну собівартість відповідних видів залізорудної продукції. Оцінка кореляційного зв'язку за коефіцієнтом множинної кореляції показала, що на всіх переділах гірничо-збагачувального виробництва його значення перевищують 96%, що вказує на достатньо високу щільність зв'язку між показниками, які відображають дію природних факторів на собівартість добування і переробки залізних руд.

Найвищий ступінь впливу природних факторів має місце на першому та на останньому переділах, це переділи добування залізних руд та їх агломерації.

Оцінка якості отриманих моделей за коефіцієнтом множинної детермінації показала, що на всіх переділах зміна собівартості більш ніж на 92% пояснюється впливом природних факторів, які були включені до цих моделей. Отже, усі моделі містять лише найсуттєвіші фактори впливу на собівартість даного процесу.

Підтвердження надійності показників зв'язку в отриманих моделях і правомірності їхнього використання на практиці дозволило з достатньою

вірогідністю виміряти вплив природних факторів на собівартість продукції за кожним переділом гірничо-збагачувального виробництва. Результати такої оцінки узагальнені в таблиці 5.

Таблиця 5 - Узагальнення впливу природних факторів на собівартість окремих переділів гірничо-збагачувального виробництва

Назва природного фактору	Од. вим.	Умов. познач.	Тенденція зміни фактору	Зміна рівня собівартості 1 т залізорудної продукції, %
1	2	3	4	5
Добування залізних руд (продукт – сира руда)				
Абразивність	мг	x ₁	зростання	+12,31
Тривкість гірських порід (за М.М. Протодьяконовим)	МПа	x ₂	зростання	+14,00
Дробимість	см ³	x ₃	зростання	+0,96
Пористість	%	x ₄	зростання	-1,42
Щільність	г/см ³	x ₅	зростання	+1,69
Коефіцієнт Пуассона	Н	x ₆	зростання	+13,1
Модуль Юнга	$\frac{E_g \cdot 10^7}{5 \text{ кг/см}^2}$	x ₇	зростання	+0,68
Глибина залягання рудного тіла	м	x ₈	зростання	+1,95
Об'ємна вага залізної руди	т/м ³	x ₉	зниження	+3,89
Об'ємна вага пустої породи	т/м ³	x ₁₀	зниження	+7,46
Вміст шкідливих домішок та токсичних речовин у руді	%	x ₁₁	зростання	+1,03
Газові відходи	т	x ₁₂	зростання	+1,35
Здатність до пилоутворення	г/см ³	x ₁₃	зростання	+1,87
Коефіцієнт розкриття	м ³ /т	x ₁₄	зростання	-3,14
Обводненість родовища	м ³	x ₁₅	зростання	+37,49
Обсяг розкривних робіт	м ³	x ₁₆	зростання	+6,83
Разом вплив факторів				+100,05
Подрібнення залізних руд (продукт – подрібнена руда)				
Тривкість гірських порід (за М.М. Протодьяконовим)	МПа	x ₂	зростання	+0,11
Дробимість	см ³	x ₃	зростання	+0,25
Пористість	%	x ₄	зростання	-0,36
Щільність	г/см ³	x ₅	зростання	+0,03
Вміст шкідливих домішок та токсичних речовин у руді	%	x ₁₁	зростання	+0,02
Газові відходи	т	x ₁₂	зростання	+0,06
Здатність до пилоутворення	г/см ³	x ₁₃	зростання	+0,03

Продовження таблиці 5

1	2	3	4	5
Магнітні та електромагнітні властивості	%	x ₁₇	зростання	-3,24
Разом вплив факторів				-3,16
Збагачування залізних руд (продукт – концентрат)				
Вміст шкідливих домішок та токсичних речовин у руді	%	x ₁₁	зростання	+0,08
Газові відходи	т	x ₁₂	зростання	+0,11
Здатність до пилоутворення	г/см ³	x ₁₃	зростання	+0,06
Магнітні та електромагнітні властивості	%	x ₁₇	зростання	-10,11
Разом вплив факторів				-9,86
Агломерація залізних руд (продукт – агломерат)				
Вміст шкідливих домішок та токсичних речовин у руді	%	x ₁₁	зростання	+5,45
Газові відходи	т	x ₁₂	зростання	+10,6
Здатність корисних копалин до пилоутворення	г/см ³	x ₁₃	зростання	+5,62
Вологість концентрату	%	x ₁₈	зростання	+4,10
Вміст заліза у концентраті	%	x ₁₉	зростання	-38,42
Вміст шкідливих речовин	%	x ₂₀	зростання	+3,16
Разом вплив факторів				-9,49

* Джерело: розроблено авторами.

За інформацією таблиці 5 вплив природних факторів, що діють на різних переділах добування і переробки залізних руд, для умов діяльності ПАТ «Південний ГЗК» можна описати наступним чином:

1) переділ добування залізних руд:

- вплив на собівартість сирової руди майже всіх факторів, що були включені до вибірки, а це 16 факторів взятих з різних груп, є негативним, окрім впливу коефіцієнту розкриття пористості;

- в межах досліджуваного періоду зростання рівня собівартості 1 т добутої руди за рахунок окресленої вибірки факторів склало 100,05%;

2) переділ подрібнення залізних руд:

- вибірка природних факторів, що входила до кола дослідження стаціонарної підсистеми на цьому переділі, включала в себе 8 факторів;

- дія шести факторів, що досліджувалися у вибірці, є негативною, щодо пористості і магнітних та електромагнітних властивостей, то їх вплив на собівартість подрібнення руди є позитивним;

- загалом на переділ і подрібнення вплив включених до моделі факторів призвів до зниження собівартості на 3,16%;

3) переділ збагачування залізних руд:

- вибірка природних факторів, що входила до кола дослідження стаціонарної підсистеми на даному переділі, включала в себе 4 фактори;

- дія трьох факторів із загальної вибірки є негативною, у той час як вплив фактору магнітних та електромагнітних властивостей на собівартість концентрату була позитивною;

- загалом вплив включених до моделі факторів призвів до зниження собівартості концентрату на 9,86%, що відбулося за рахунок дії лише одного фактору, частка якого становить $\frac{1}{4}$ від сукупної вибірки факторів на переділі збагачування;

4) переділ агломерації:

- вибірка природних факторів, що входила до кола дослідження стаціонарної підсистеми на цьому переділі, включала в себе 6 факторів;

- вплив переважної більшості досліджуваних у даній вибірці факторів на собівартість агломерації залізних руд є негативним;

- у той час підвищення вмісту заліза в концентраті обумовило зниження собівартості агломерату, розмір якого перевищив негативну дію інших факторів;

- враховуючи негативну та позитивну дію ендогенних факторів моделі на даному переділі гірничо-збагачувального виробництва, загальне зниження собівартості агломерату склало 9,49%. Результати проведеної оцінки впливу природних факторів на собівартість добування і переробки залізних руд за окремими технологічними переділами гірничо-збагачувального виробництва дають можливість скоригувати поведінку витрат в умовах дії певного виду природного фактору при фіксованому значенні усіх інших (таблиця 6 розроблена для умов діяльності ПАТ «Південний ГЗК»).

Таблиця 6 - Коригування поведінки поточних витрат гірничо-збагачувального комбінату в умовах впливу окремих природних факторів

Вид	Поведінка витрат	Фактори впливу на переділах
-----	------------------	-----------------------------

впливу		добування	подрібнення	збагачування	агломерації
Компенсуючий	Усунення негативної дії окремого фактору призведе до зниження рівня частки витрат відповідного виду (калькуляційної статті), але за умови використання додаткових капіталовкладень на локалізацію його дії	Об'ємна вага залізної руди, об'ємна вага пустої породи, вміст шкідливих домішок та токсичних речовин у руді, газові відходи, обводненість родовища, здатність до пилоутворення, обсяг розкривних робіт	Тривкість гірських порід, пористість, вміст шкідливих домішок та токсичних речовин у руді, газові відходи, здатність до пилоутворення	Вміст шкідливих домішок та токсичних речовин у руді, газові відходи, здатність до пилоутворення	Вміст шкідливих домішок та токсичних речовин у руді, газові відходи, здатність до пилоутворення, вміст шкідливих речовин
Синергійний	Усунення негативної дії окремого фактору одразу не призведе до зниження рівня частки витрат відповідного виду (калькуляційної статті) та вимагатиме додаткових капіталовкладень на локалізацію його дії	Абразивність, тривкість, дробимість, щільність, глибина залягання рудного тіла	Дробимість, щільність,	-	Вологість концентрату
Незалежний	Усунення негативної дії окремого фактору призведе до зниження рівня частки витрат відповідного виду (калькуляційної статті), та не потребуватиме додаткових капіталовкладень на локалізацію його дії	Коефіцієнт Пуассона, модуль Юнга	-	-	-

* Джерело: розроблено авторами.

З інформації таблиці 6 видно, що більшість природних факторів, що діють на формування поточних витрат спричиняють компенсуючий або синергійний вплив. Тому, в умовах незалежної дії усунення негативного впливу того чи іншого природного фактору призведе до зниження рівня частки витрат певного виду (калькуляційної статті) на відповідному переділі гірничо-збагачувального виробництва. У більшості випадків такого ефекту можливо буде досягти за рахунок додаткових капіталовкладень на локалізацію дії часткового фактору.

Сутність наступного методу полягатиме у визначенні ступеня впливу природних чинників на рівень собівартості видобутку і переробки залізної руди. Виробничо-господарська діяльність підприємств ГЗК прямо і безпосередньо пов'язана з використанням в процесі виготовлення та реалізації продукції

різноманітного комплексу матеріальних, енергетичних, трудових, фінансових й інтелектуальних ресурсів, рівень яких в певній мірі залежить від впливу природних чинників. Дана специфіка й визначає її галузеві особливості.

Безсумнівним є те, що поведінка витрат підприємств ГЗК залежить від дії галузевих факторів. Причому посилення їх тиску обумовлює більшу ступінь варіації рівня собівартості кінцевої продукції.

Дія галузевих факторів визначає специфічні особливості витрат у досліджуваному виробництві:

- наявність значного числа різних видів витрат, що пов'язано із специфікою виробництва (добування та переробка залізорудної сировини, виготовлення попутної продукції), реалізацією готової продукції (залізна руда, концентрат, агломерат, обкотиші), залученням фінансових ресурсів, зі здійсненням інших видів діяльності;

- встановлення тісного зв'язку між розмірами витрат окремих переділів на кожній стадії технологічного процесу виробництва продукції з врахуванням обумовлених обсягів її випуску;

- можливість до часткової субституції ресурсів, що трансформуються у витрати в процесі виробництва готової продукції;

- наявність значної кількості специфічних комплексних витрат при формуванні собівартості добування залізорудної сировини (погашення гірничопідготовчих робіт, загальнорудничні витрати, внутрішнє переміщення сировини, матеріалів і продукції тощо);

- номенклатура калькуляційних статей витрат окремих підгалузей підприємств ГЗК є різною за економічним змістом та цільовим використанням.

Таким чином, витрати у виробничо-господарській діяльності підприємств ГЗК слід розглядати під кутом ефективного управління ними, що передбачає безперервний у часі цикл, який забезпечується, з одного боку, раціональністю використання ресурсів, а з іншого – ефективністю прийняття відповідних управлінських рішень.

Вплив природних чинників має двоякий характер. Можна представити їх

дію, як єдину цілісну систему, що складається з двох підсистем:

- стаціонарної (гірничо-геологічні географічні умови, хімічні і фізико-механічні властивості корисних копалин, екологічні чинники);
- диференційованої (ресурсні, науково-технічні, фінансові, організаційні, соціально-економічні та правові чинники) [10, с.41].

Між зазначеними підсистемами існує зворотній зв'язок, починаючи з вибору вхідних ресурсів (промислові запаси, вибір технології, виробниче обладнання, підбір персоналу, визначення обсягів інвестицій тощо) та закінчуючи трансформацією їх у просторі і часі при добуванні та переробці корисної копалини в динамічних умовах ринкового середовища. Це стосується вартісної оцінки спожитих ресурсів, розміру виробничих витрат, прийняття управлінських рішень щодо формування стратегічних орієнтирів відносно витрат з урахуванням негативної дії ринкового середовища при поєднанні вище зазначеного кола чинників обох підсистем.

У відповідності до типової класифікації чинники стаціонарної підсистеми характеризуються наступними ознаками:

- за гірничо-геологічними умовами розробки родовищ;
- за фізико-хімічними властивостями корисних копалин;
- за географічними умовами;
- екологічні фактори.

Зазначені групи чинників є узагальнюючими для добування різних корисних копалин і у тому числі залізної руди. Перші три групи чинників є типовими та загальноприйнятими, остання – запропонована нами особисто, оскільки з кожним роком зростає роль впливу екологічних проблем, як в соціально-економічному, так і в суспільному сенсі [10, с. 41].

Методика визначення впливу природних чинників на рівень витрат гірничо-збагачувальних комбінатів є багаторівневою. Частково вона висвітлювалася у попередніх працях [10; 11].

Отже, на базі системного підходу, з метою визначення впливу природних чинників на рівень собівартості добування і переробки залізної руди

підприємствами ГЗК, пропонуємо застосування теорії еластичності, положення якої адаптовано під умови даного дослідження. Такий підхід надасть можливість визначити відсоткову зміну рівня витрат при зміні значення впливового фактора (окремо взятого природного чинника) на 1%, що може впливати на зміну відповідної калькуляційної статті витрат.

Обчислювати еластичність витрат за впливом природних чинників можна за допомогою точкової, дугової еластичності та еластичності для інтервального ряду.

Формула для розрахунку точкової еластичності витрат за впливом природних чинників має наступний вигляд:

$$E_{TC,F} = \frac{\% \Delta TC}{\% \Delta F} = \frac{TC_2 - TC_1}{TC_1} \cdot \frac{F_2 - F_1}{F_1}, \quad (4)$$

де TC – витрати, що залежать від впливу природного чинника;

F – значення природного чинника.

Розрахунок дугової еластичності витрат за впливом природних чинників має проводитися за наступною формулою:

$$E_{TC,F} = \frac{\% \Delta TC}{\% \Delta F} = \frac{TC_2 - TC_1}{(TC_2 + TC_1) : 2} \cdot \frac{F_2 - F_1}{(F_2 + F_1) : 2}. \quad (5)$$

Розрахунок еластичності витрат за впливом природних чинників для інтервального ряду передбачається проводити за формулою наступного виду:

$$E_{TC,F} = \frac{\% \Delta TC}{\% \Delta F} = \frac{TC_n - TC_1}{\sum_{i=1}^n TC \cdot n} \cdot \frac{F_n - F_1}{\sum_{i=1}^n F \cdot n}, \quad (6)$$

де n – кількість періодів.

Рівні оцінки щодо визначення впливу природних чинників на собівартість добування і переробки залізної руди представлені у табл. 7.

Таблиця 7 - Рівні оцінки впливу природних чинників на собівартість видобутку і переробки залізної руди

№	Критерії оцінки	Тенденція зміни	Ступінь впливу
1	$ E_{TC,F} < 1$	Зростання/Зниження	Стриманий
2	$ E_{TC,F} > 1$	Зростання	Катастрофічний
		Зниження	Масштабний

* Джерело: розроблено авторами.

Окрім того, що еластичність витрат за впливом природних чинників дозволяє обчислити ступінь впливу природних чинників на зміну витрат, вона дає можливість визначити поведінку витрат при локалізації дії окремого природного чинника.

Якщо $E_{TC,F} > 0$, то вплив природного чинника на зміну рівня витрат є компенсуючим, тобто усунення негативної дії даного чинника призведе до зниження рівня окремої частки витрат, але за умови використання додаткових капіталовкладень на локалізацію його дії.

Якщо $E_{TC,F} < 0$, то вплив природного чинника на зміну рівня витрат є синергійним, тобто усунення негативної дії даного чинника одразу не призведе до зниження рівня окремої частки витрат та потребуватиме додаткових капіталовкладень на локалізацію його дії.

Якщо $E_{TC,F} = 0$, то вплив природного чинника на зміну рівня витрат є незалежним, тобто усунення негативної дії даного чинника призведе до зниження рівня окремої частки витрат та не потребуватиме додаткових капіталовкладень на локалізацію його дії.

Практичну перевірку запропонованої методики було проведено на прикладі одного з провідних підприємств ГЗК Кривбасу. Отже, використовуючи зазначену методику та інформаційну базу джерела [12], було здійснено розрахунки еластичності витрат за впливом природних чинників для окремо взятого фактора та визначено їх вплив на собівартість добування і переробки залізної руди у ПАТ «Південний ГЗК». У табл. 8 представлено узагальнення ступеня впливу природних чинників на собівартість переділу виробництва залізорудної продукції.

Таблиця 8 - Узагальнення ступеня впливу природних чинників на собівартість переділу виробництва залізорудної продукції

Назва природного чинника	Од. вим.	Умов. познач.	Значення еластичності фактора	Ступінь впливу
1	2	3	4	5

Сира залізна руда				
Абразивність	мг	x ₁	-14,69	масштабний
Тривкість	МПа	x ₂	-12,64	масштабний
Дробимість	см ³	x ₃	-25,08	масштабний
Пористість	%	x ₄	13,8	масштабний
Щільність	г/см ³	x ₅	-47,4	масштабний
Коефіцієнт Пуассона	Н	x ₆	0	стриманий
Модуль Юнга	$E_g \cdot 10^{-5}$ кг/см ²	x ₇	0	стриманий
Глибина залягання рудного тіла	м	x ₈	-52,4	катастрофічний
Об'ємна вага залізної руди	т/м ³	x ₉	0,79	стриманий
Об'ємна вага пустої породи	т/м ³	x ₁₀	1,36	катастрофічний
Рівень вмісту шкідливих домішок та токсичності хімічних речовин у залізній руді	%	x ₁₁	18,45	масштабний
Здатність корисних копалин до пилоутворення	г/см ³	x ₁₃	21,6	масштабний
Коефіцієнт розкриття	м ³ /т	x ₁₄	-2,22	масштабний
Обводненість родовища	м ³	x ₁₅	49,4	катастрофічний
Обсяг розкривних робіт	м ³	x ₁₆	33,9	катастрофічний
Дроблена залізна руда				
Тривкість	МПа	x ₂	18,68	катастрофічний
Дробимість	см ³	x ₃	-25,08	масштабний
Пористість	%	x ₄	13,8	катастрофічний
Рівень вмісту шкідливих домішок та токсичності хімічних речовин у залізній руді	%	x ₁₁	16,31	катастрофічний
Здатність корисних копалин до пилоутворення	г/см ³	x ₁₃	0,98	стриманий
Магнітні та електромагнітні властивості	%	x ₁₇	-551	масштабний
Концентрат				
Рівень вмісту шкідливих домішок та токсичності хімічних речовин у залізній руді	%	x ₁₁	10,4	катастрофічний
Магнітні та електромагнітні властивості	%	x ₁₇	-356,2	масштабний
Вологість концентрату	%	x ₁₈	-48,2	масштабний
Витрати залізної руди за рахунок: <i>вмісту заліза у руді</i>	%		-278,36	масштабний

Продовження таблиці 8

	2	3	4	5
коефіцієнту розубожування	пн.		1,91	катастрофічний
коефіцієнту вилучення заліза у концентрат	пн.		1,86	катастрофічний
Агломерат				
Рівень вмісту шкідливих домішок та токсичності хімічних речовин у залізній руді	%	X ₁₁	34,48	катастрофічний
Вологість концентрату	%	X ₁₈	-64,29	масштабний
Вміст заліза	%	X ₁₉	2065,04	катастрофічний

* Джерело: розроблено авторами на основі [12].

За даними таблиці 8 були отримані наступні результати:

- на стадії добування залізної руди ступінь впливу більшості чинників є різним. Стриманий вплив на собівартість видобутку залізної руди спричиняє об'ємна вага залізної руди, коефіцієнт Пуассона та модуль Юнга. Це означає, що рівень собівартості продукції буде змінюватись повільно по відношенню до зміни рівня перелічених чинників. Катастрофічний вплив на собівартість видобутку залізної руди спричиняє рівень об'ємної ваги пустої породи, глибина залягання рудного тіла, обсяг розкривних робіт та обводненість родовища.

Це вказує на назрівання проблеми добування залізородної сировини при значному рівні обводненості родовища. Дана проблема на даний час вирішується використанням технологій, що дозволяють проводити підривні роботи на обводнених горизонтах. Але поряд з цим назріває інша проблема, яка пов'язана з ефективністю транспортування залізної руди до наступної стадії виробництва. Іншими словами, це такі проблеми, які потребують найшвидшого вирішення;

- на стадії подрібнення залізної руди ступінь впливу досліджуваних чинників є значним. Майже всі фактори істотно впливають на зміну окремих статей витрат, таких як витрати електроенергії, стисненого повітря тощо;

- на стадії збагачення залізної руди ступінь впливу досліджуваних чинників є значним. Найвищий рівень впливу чинників мають магнітні та електромагнітні властивості та вміст заліза у руді. Така тенденція вказує на зростання собівартості 1 т концентрату значними темпами за всіма чинниками, що увійшли у коло дослідження. Найбільшого значення для підвищення ефективності збагачення

залізної руди має рівень магнітних та електромагнітних властивостей корисних копалин. Визначена тенденція співпадає з загальною тенденцією зміни даного показника як на вітчизняному, так і на світовому ринку;

- на стадії агломерації залізної руди ступінь впливу досліджуваних чинників є значним. Гостро стоїть питання вологості концентрату, що використовується при виробництві агломерату. Більш високий рівень вологості концентрату призводить до виникнення додаткових витрат електроенергії на його підсушування, зростання витрат на його транспортування, так як надмірна вологість концентрату впливає на зростання його ваги, а й відповідно знецінює якісні показники продукції. Окрім вищезазначених факторів значний ступінь впливу на собівартість переділу має рівень вмісту шкідливих речовин у корисних копалинах. Його зростання впливає на завищення норми споживання бентоніту, вапняку, твердого палива та негативно відображається на значенні якісних показників залізорудної продукції. Саме тому на світовому ринку більшим попитом користується концентрат у порівнянні з агломератом.

З проведеного аналізу видно, що найсуттєвіший вплив природних чинників спостерігається на стадії добування залізної руди. Це пов'язано з погіршенням гірничо-геологічних умов розробки родовища. На інших стадіях рівень наявних у виробництві технологій дозволяє стримувати вплив природних чинників на собівартість переділу у допустимих межах.

Отже, найвагомий вплив природних чинників спостерігається на стадії добування залізної руди. Оскільки дана стадія є першою, то саме вона надає можливість визначати дію природних чинників при формуванні собівартості залізорудної продукції на інших переділах.

Підводячи підсумок проведеного дослідження щодо моделювання функціональних зв'язків між собівартістю та природними умовами добування і переробки залізних руд, для умов діяльності гірничо-збагачувальних комбінатів, слід відзначити наступне:

- між собівартістю та природними умовами добування і переробки залізних руд існує щільний зв'язок. Він може бути як прямим, так і оберненим, залежно від

дії фактору, що розглядається;

- вплив більшості природних факторів на собівартість добування і переробки залізних руд є негативним, що спричиняє зростання рівня поточних витрат;

- найвищий ступінь впливу природних факторів спостерігається на першому та останньому переділах гірничо-збагачувального виробництва (добування та агломерація), що призводить до некерованого зростання собівартості залізородної продукції;

- негативний вплив природних факторів на стадії добування залізних руд обумовлений у більшій мірі дією гірничо-геологічних умов розробки родовищ корисних копалин, а на стадії агломерації – дією екологічних факторів, властивостей корисних копалин та рівнем вологості концентрату.

Тож, отримані результати дослідження вказують на існування тісних функціональних зв'язків між собівартістю добування і переробки залізородної сировини та природними умовами розробки родовищ. А досягненню тактичних і стратегічних цілей гірничо-збагачувальних комбінатів має передувати побудова такої системи управління витратами, яка буде враховувати дію природних факторів у процесі формування собівартості залізородної продукції на кожному етапі її виробництва. Отже, природні фактори мають стати об'єктами впливу в процесі управління витратами на гірничо-збагачувальних підприємствах та зокрема на ПАТ «Південний ГЗК».

Список літератури:

1. Соціально-економічні аспекти розвитку економіки підприємства : монографія / О.Є. Бавико, С.В. Волошина, Н.В. Лохман та ін. ; під заг. ред. д.е.н., проф. О.Б. Чернеги, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Кривий Ріг : ФОП Залозний В.В., 2017. 353 с.

2. Костакова Л.Д. Роль природних умов розробки родовищ залізних руд у формуванні собівартості продукції підприємств гірничо-збагачувального комплексу / Л.Д. Костакова // Формування ринкової економіки: Економіка підприємства: теорія та практика: Спеціальний випуск: зб. наук. пр. 2012. С. 285-

297.

3. Мутьева А.А. Стратегическое управление издержками горного предприятия [Электронный ресурс] /А.А. Мутьева // Science Time. 2014. №11. С. 260-265. // Режим доступа к журналу: <http://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskoe-upravlenie-izderzhkami-gornogo-predpriyatiya>

4. Іщенко М.І. Моделювання та прогнозування рівня поточних витрат на гірничо-збагачувальних комбінатах України / М.І. Іщенко // Європейський вектор економічного розвитку. 2013. - № 2 (15). С. 114-123.

5. Кочура Є.В. Вплив якості руди на собівартість залізорудного концентрату / Є.В. Кочура, І.А. Белкіна // Науковий вісник НГУ. 2011. №4. С. 120-126.

6. Романюк Н.М. Економічне обґрунтування стратегічного розвитку гірничо-збагачувальних комбінатів: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Романюк Наталя Миколаївна; Держ. ВНЗ «Нац. гірн. ун-т». Дніпропетровськ, 2014. 19 с.

7. Волошина С.В. Удосконалення класифікації витрат підприємств гірничо-збагачувального комплексу / С.В. Волошина, Л.Д. Костакова // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. Серія «Економічні науки». 2016. №2 (63). С.134-143.

8. Волошина С.В. Методичний та практичний аспекти визначення впливу природних чинників на собівартість переділу виробництва залізорудної продукції / С.В. Волошина, Л.Д. Костакова // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. Серія «Економічні науки». 2016. - №3 (64). С. 13-21.

9. Дрейпер Н. Прикладной регрессионный анализ /Н. Дрейпер, Г. Смит. [3-е изд.] М.: Диалектика, 2016. 912 с.

10. Костакова Л.Д. Витрати на утримання персоналу та їх зв'язок з природними чинниками / Л.Д. Костакова, А.Г. Костакова // Україна: аспекти праці. 2013. №8. С. 40-45.

11. Волошина С.В. Особливості формування поточних витрат гірничого підприємства в умовах ризику / С.В. Волошина, Є.Ю. Коваль // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ КНЕУ: зб. наук. праць. – Кривий Ріг:

КЕІ КНЕУ, 2008. -№3 (15). С. 11-19.

12. Державна система розкриття інформації про емітенти цінних паперів [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.smida.gov.ua/emitants> The website smida.gov.ua. Available at: <http://www.smida.gov.ua/db/emitent>

13. Кондратюк О.М. Облік і аналіз екологічних витрат промислових підприємств: дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Кондратюк Ольга Михайлівна. Київ, 2008. 260 с.

14. Курило М.М. Екологічні показники при геолого-економічній оцінці родовищ корисних копалин на окремих стадіях геологічного вивчення та освоєння надр / М.М. Курило [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Ebtp/2009_4.pdf.

15. Максимів Л.І. Тенденції розвитку екологічно орієнтованого бухгалтерського обліку / Л.І. Максимів // Бухгалтерський облік і аудит. 2005. № 5. С. 18-23.

16. Малюга Н. Екологічні витрати: класифікація та бухгалтерське відображення / Н. Малюга, І. Замула // Бухгалтерський облік і аудит. 2009. № 5. С. 35-41.

17. Мамчук І.В. Врахування природоохоронних витрат під час проведення реструктуризації еколого-шкідливих підприємств / І.В. Мамчук // Торгівля і ринок України : темат. зб. наук. праць. - Донецьк : ДонНУЕТ, 2009. Вип. 27. С. 62-69.

18. Сухіна О.М. Дослідження екологічної складової у виробничій діяльності підприємств гірничовидобувної промисловості. Економіка природокористування і охорона довкілля: Щорічник наук. праць НАН України. Рада по вивченню продуктивних сил України / Відп. ред. Б.М. Данилишин. – К., 2005. – 376 с.

РОЗДІЛ 5. ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

ASSESSMENT OF THE REGULATORY IMPACT OF THE TAX ON INDIVIDUAL INCOME ON SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

I.F. Gudz

Grand PhD in Economic sciences, Associate Professor, Head of the Department of Finance and Banking Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky, Kryvyi Rih, Ukraine

The coronavirus that left China has already infected more than 2 million people worldwide. However, the spread of the disease has also greatly affected the economies of different countries around the world. The Organization for Economic Cooperation and Development has already stated that it will take many years for the world to recover from a pandemic. now the economic impact of the disease is greater than just the financial crisis. Changes in the stock markets where companies buy and sell stocks affect not only companies and traders themselves. They affect the way investment moves around the world, as well as pension and other savings in many countries.

The spread of personal income tax in most countries of the world was made possible primarily due to the growth of individual income and the concentration of their various types (as a result of simultaneous ownership of industrial enterprises, securities, real estate, etc.) in one hand, which made more expedient aggregate taxation. income. The proper functioning of the income tax involves introducing a higher or less tax-free minimum. Under such conditions, many smallholders under real taxation can fall under this minimum; they will all be involved to some extent and pay a considerable amount.

«Personal income tax is the payment of an individual for services rendered to him by a territorial community in the territory of which such an individual has a tax address or is a person withholding this tax according to Section IV of the Tax Code of Ukraine dated 02.2010 №2755 (as amended from 01.01.2019)» [2].

Should be noted, «Taxation of personal income is an integral part of the financial mechanism of the state. As a result of the redistribution of income of individuals, on the one hand, the economic doctrine of the welfare of different segments of the population is realized, and on the other - the financial base of the state is formed» [1,2].

Another important condition for the spread of personal income tax was the increase in the level of tax culture, which is only partially related to the level of general culture of the population.

The spread of personal income tax in most countries of the world was made possible primarily due to the growth of individual income and the concentration of their various types (as a result of simultaneous ownership of industrial enterprises, securities, real estate, etc.) in one hand, which made more expedient aggregate taxation [3].

The place and role of this tax in the tax system are usually related to its benefits:

- personal income tax allows to pay the payer in accordance with his solvency;
- allows you to levy income from different sources;
- provides a link between taxes and public goods
- is one of the most sophisticated forms of taxation, since it covers the net income of society - the main source from which taxes should be paid
- is more in line with the ideal of social justice as a result of the introduction of a tax-free minimum and a progressive taxation scale that is applied in many countries;
- receives an individual from the state, whose demand (according to econometric estimates of Western scientists), as well as the amount of tax payments, depends on the amount of individual income.

The need for a personal income tax is due to:

1. Its fiscal value is evidenced by the fact that the share of personal income tax in the consolidated budget revenues has been increasing year by year.
2. The previous system had shortcomings in the taxation of personal income (income was regulated, limited in expenditures, provided the opportunity to evade tax, without directly violating the law, contravened the new economic conditions and ineffectively regulated the income of citizens) [4-6].

«Taxation of individuals holds a special place in the tax system of any state. This is due to several factors. First, its recognized fiscal importance in most developed countries. The share of this tax in GDP can reach 10% or more. Second, the ability to be an effective fiscal instrument for regulating economic-socio processes. Third, improving the

efficiency of administration of this tax, which is associated with the introduction of electronic services» [7].

But during the period of development of personal income tax, its elements and mechanism underwent significant changes, which caused a number of problems, including: tax evasion, difficulty of taxing non-labor income, artificial manipulation of the tax status of the source state, etc. selected research topic [8-9].

The personal income tax regulates the cash (income) of the population, stimulates the use of labor. In the conditions of the market there is a development of different forms of ownership, which requires a restructuring of the system of taxation on a democratic basis and, above all, ensuring the equality of all taxpayers, regardless of what type of ownership their activity is related, taking into account all the income received by an individual from different sources.

If the purpose of public policy is to increase tax revenues, then the tax burden increases. If the state aims to increase the pace of economic development and improve the life of citizens, then the optimal value of the tax burden should be significantly reduced. Achieving this or that goal is possible only with full consideration of all the factors that affect the amount of income from taxation of personal income.

In today's context, individual income tax is one of the most important sources of budget revenue. Among the European countries, the most fiscal importance is in countries such as Sweden, Denmark and Finland, providing 30-50% of the total tax revenue. In some European countries, its fiscal role has diminished, giving way to payments to social funds. In the tax system of Ukraine, the personal income tax is one of the prominent places. It forms a considerable part of the revenue base of the State Budget of Ukraine.

Individual income tax is credited to the state and local budgets. In harmony the Ukraine budget code, 60% of the revenues from the city of Kyiv are credited to the state budget and 40% of the total personal income tax to the local budget of the city of Kyiv. For the rest of the local budgets, 25% of the total amount of personal income tax paid under the Tax Code of Ukraine in this territory is credited to the state budget, 15% to the regional budget, and 60% to the budgets of the united territorial communities [1].

In the following table 1 it is clear that a portion of the surcharge is underestimated, repairing in 2017, and if the bullet is overshadowed by overreporting due to the need to save more than 20% of the budget. In 2018, the growth, the required income tax for incomes of individuals, was equally paid by the cob period of income, and the more matured and later became 138782 million UAH, which was 78 971 million UAH. we went to the budget of the budget (the share of budget revenues became 46.28%) and 59 810 to the sovereign budget (they became 9.77% of all income to the budget).

After analyzing the personal income tax, we can see that it is very important in the tax system of Ukraine (table 1).

Table 1 - Receipts of the personal income tax to the state and local budget in 2017-2019

Роки	2017	2018	2019
Personal income tax, mln.	99 983	138 782	185 686
Local budget, mln.	120 480	170 645	201 005
Personal income tax in the local budget mln.	54 921	78 971	110 653
The share of the personal income tax in the local budget	45,59%	46,28%	55,05%
State budget, mln.	531 551	612 103	627 154
Personal income tax in the State Budget, mln.	45 062	59 810	75 033
A portion of the surcharge on the income of physical entities in the State Budget	8,48%	9,77%	11,96%

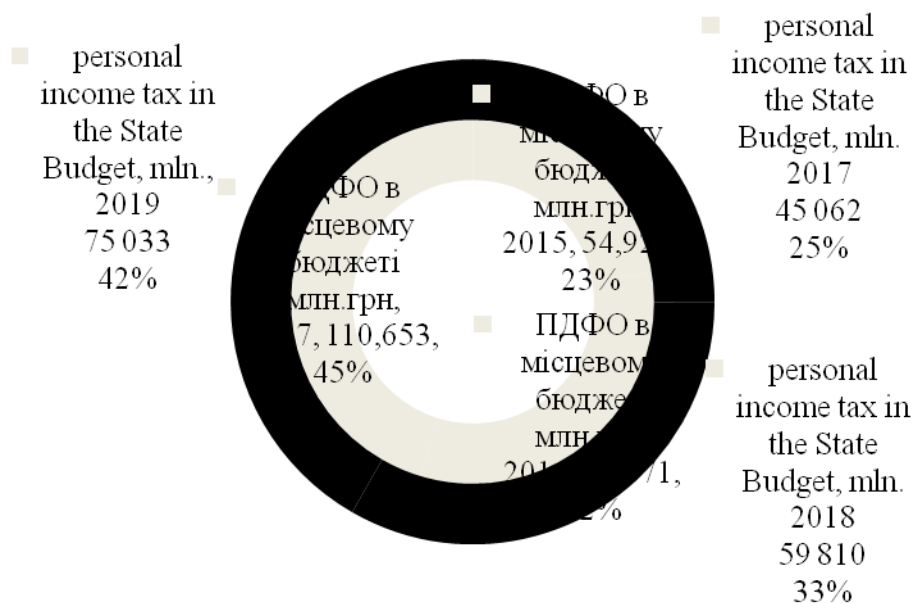
* Created by the author based on statistics [10].

In 2019, the Rotsi deposited 185,686 mln. UAH schto by 33.79%, more for the latest performance of 2018 rock. Zbilshuetsya and a portion of the surcharge in the warehouse income from the sovereign budget by 8.77% and the budget by 2.19%.

The dynamics of the income tax return is shown in Figure 1.

Figure 1 shows that the income tax for individuals both in the state and local budgets increases annually and in 2017 amounted to 25%, and in 2018 33%, ie 8% more than in the previous year, in 2019 is 42 % ie 12% more than in 2017 and 10% more than in 2018.

In the first quarter of 2019, personal income tax revenues amounted to UAH 16.0 billion, which is UAH 3.4 billion or 26.7% more than in the previous year. The budget execution rate for this article is 23.3%, with the plan for the 1st quarter exceeded by UAH 1.5 billion or 10.1%. The largest part of the personal income tax (UAH 9.8 billion) remains the income tax in the form of wages, which is more than half of all tax revenues.

Picture 1 - Dinamika nadhodzhen surcharge on the income of the physical budget of the sovereign budget in 2017-2019

* Created by the author based on statistics [10].

Almost a fifth comes in the form of a military fee (UAH 3.1 billion), introduced in 2014 as a temporary means of replenishing the budget in emergency situations. In addition, interest income is significant (UAH 1.6 billion), although it has decreased slightly compared to the previous year. Changes in the tax structure are associated with this decrease (Figure 2).

It may seem that the effects of the 2017-2019 tax reforms were only positive. However, a more detailed analysis shows that the growth is not due to factors such as improving the economic situation in the country, rising real wages, legalizing shadow wages, but, first and foremost, changes in tax legislation (introducing new taxation facilities, expanding existing ones). tax bases, changes in tax rates, etc.) that led to an

increase in the tax burden on labor income; a sharp devaluation of the hryvnia and related inflationary processes.

One of the key factors that influenced the nominal increase in personal income tax revenues is inflation. The real fiscal effects of the personal income tax are not observed despite the constant increase in the minimum wage (from 01.01.2011 to 31.12.2019 it increased by 70%), changes in the tax rate and other innovations as a result of the 2014-2017 tax reforms. Moreover, in 2017, the real income tax revenues of individuals declined.

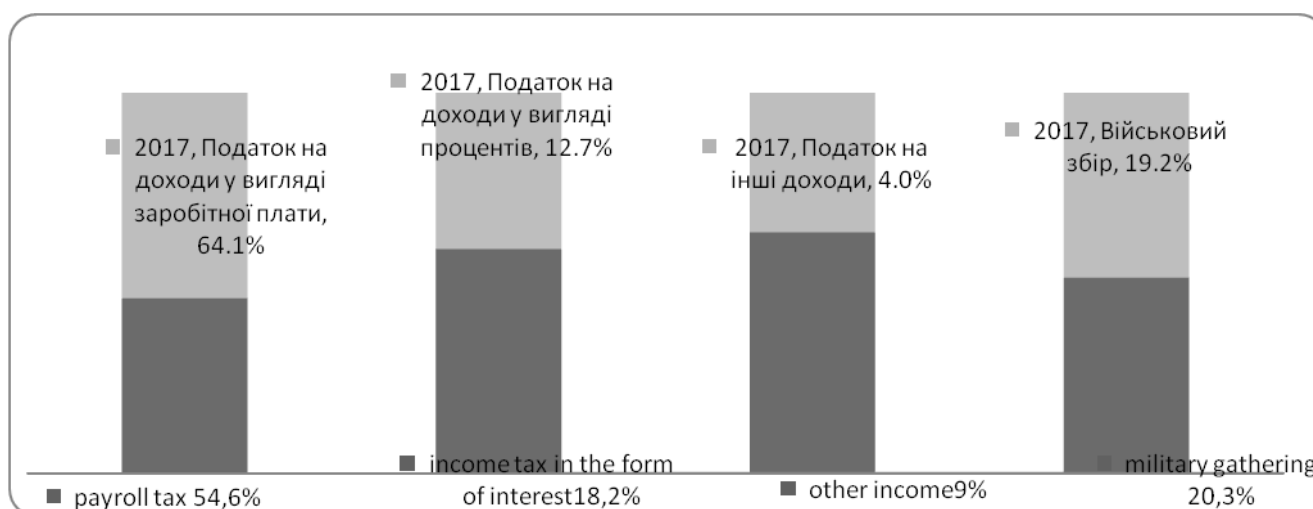

Figure 2 - Structure of income tax revenues of individuals of the state budget in 2018-2019

* Created by the author based on statistics

The forecast of tax receipts and levies on the income of individuals for 2020, calculated taking into account the projected volume of the payroll fund, the level of average wages, as well as the tax base on other incomes and rates of taxation of personal income, amounts to UAH 225700.9 million. including:

- to local budgets - UAH 134925,3 million.
- to the state budget - UAH 90775,6 million.

The main factors that will affect the income tax and levy on individuals:

- application of a single rate (18%) of taxation of personal income (except income in the form of dividends on shares and corporate rights accrued by resident taxpayers of the corporate income tax, which is taxed at the rate of 5%);

- raising the minimum wage and the subsistence minimum;
- reducing the tax burden on citizens by providing a social benefit tax of 50% of the living wage for able-bodied persons for any taxpayer, provided that the income does not exceed 1.4 living wages for able-bodied persons, set at 2.6 billion UAH.

Therefore, it can be concluded that the taxation of personal income is an integral part of the financial mechanism of the state. As a result of the redistribution of income (payments) of individuals, on the one hand, the economic doctrine on the level of welfare of different segments of the population is realized, and on the other, the financial base of the state is formed. The sphere of redistribution of personal income is one of the main financial resources of the state. In 2017-2019 tax revenues increased by UAH 38.8 billion. in 2018 and by 46.9 mln. in 2019, and the share of the personal income tax in the structure of tax revenues to the Consolidated Budget of Ukraine is increasing.

Individual income tax is one of the main sources of revenue of the state budget, which is used to regulate the income and accumulation of various social groups. Due to the personal income tax, the connection of the payer citizens with the state (represented by the fiscal authorities) and local self-government bodies is realized, thus they become involved in the formation of budget revenues and give the basis for control over the efficient use of public resources.

The volatility of the tax legislation has the effect of changing the approach to taxation and setting rates. Changes in the size of interest rates depend on the influence of various factors, in particular, the greatest influence is caused by political and economic.

According to the data of the State Fiscal Service of Ukraine on the amounts of accrued income, accrued and withheld taxes in the context of the basic codes of income signs (cumulatively this is about 90% of total revenues of the personal income tax to the consolidated budget in 2017 - 2019, the effective tax rate was calculated before individuals when taxing income in the form of wages and taxation of remuneration under a civil contract (Figure 3).

In accordance with the 2017-2019 tax reforms, the tax base for personal income tax has been expanded at the expense of non-wage income and the basic tax rate has been increased.

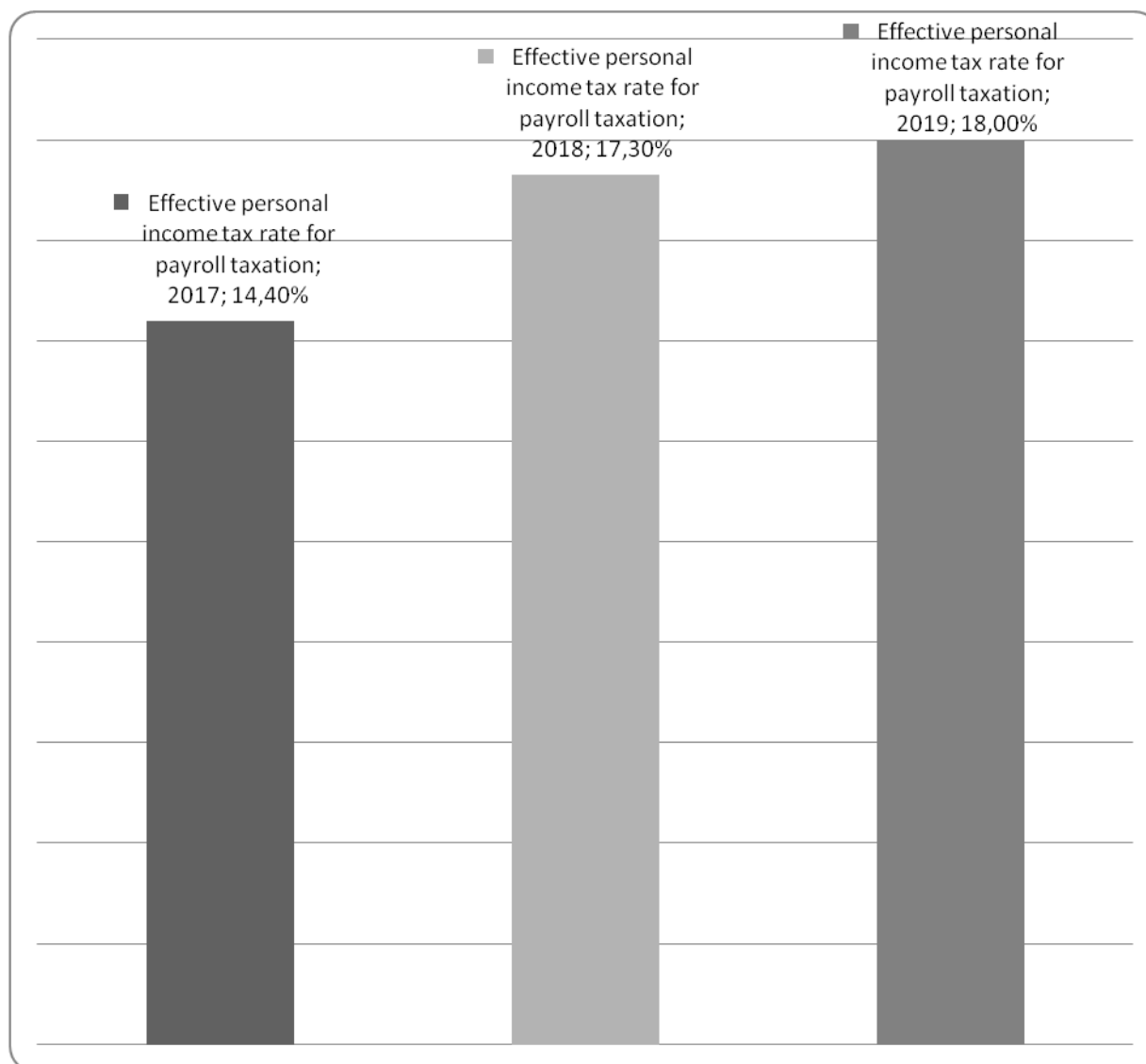

Figure 3 - Dynamics of effective tax rate on personal income from wages

* Created by the author based on statistics [10]

The introduction of pensions and lifelong tax deductions has allowed the mobilization of the Consolidated Budget to raise additional funds in 2017-2019. In turn, an increase in personal income tax rates as interest on current or deposit bank accounts and deposits (deposits) in credit unions (up to 20% in 2017 and 18% in 2018-2019) increased Consolidated budget revenues by UAH 8.2 billion in 2018 and by UAH 7.6 billion in 2019.

According to the current Tax Code of Ukraine, every payer has the right to reduce the amount of the total monthly taxable income received from one employer in the form of wages by the amount of the social security tax.

Thus, on the one hand, the state reduced the budget losses due to the tax on personal income from tax social benefits. However, such savings are not significant, and sometimes socially just. In trying to limit the number of fraudulent cases when receiving tax social benefits, the right to a small privilege was also denied to those who really needed it.

The social effect of the available tax social benefits in Ukraine is negligible - with tax benefits of 689 hryvnia, the savings on the personal income tax in 2018 amounted to 124 hryvnias a month (at a salary below 1 930 hryvnias), and in 2019 the social the benefit was UAH 881 (50% of the subsistence minimum). The real tax rate for such citizens is about 11.5% (with an average effective tax rate on personal income from salaries of 17.26%).

Important indicators characterizing the peculiarities of the formation of tax revenues are the tax on income of individuals per 1 person and 1 employee. In recent years, the tax burden on labor income of all segments of the population in Ukraine has tended to increase. In Ukraine, however, the tax burden on low incomes is actually higher than in many EU countries. However, the growth of the budget revenues from the personal income tax without further increasing the tax burden is possible only by improving the quality of tax control, which should result in real wage deduction.

In the structure of tax revenues to the budget, the personal income tax takes a significant share, which ranges from an average of 18 to 20.7%. An increase in personal income tax revenues indicates an increase in nominal income of the population, primarily due to an increase in nominal wages and an increase in the fiscal efficiency of the tax. The share of the personal income tax relative to the gross domestic product in the period 2017-2019 is approximately 5% with deviation plus (minus) 3%, which characterizes the personal income tax as a stable source of budget revenues.

Therefore, we can conclude that there is a tendency for the share of the personal income tax to be gradually increased in local budgets (from 54.1% of the personal income tax paid in 2017 in Ukraine as a whole to 59% in 2019) . On separate items of the personal income tax, there is a significant over-execution of the annual income plan: the personal income tax on salaries (80%), the personal income tax on the results of annual

declaration (75%). This is driven by rather low targets, given the double minimum wage increase and the Government's associated expectations. Budget-forming sources of the city budget in 2019 are tax and levy on personal income, the share of tax is 59%.

According to the data of the State Treasury Department in Kryvyi Rih, the income tax of natural persons amounted to 1693058.9 thousand hryvnias. Compared to 2018, tax revenues increased by 30.1% due to higher wages. In total for the city and rayon budgets, including intergovernmental transfers, for 2019 revenues amounted to 6 477 796,8 thousand hryvnias. Of these, general fund revenues amount to UAH 6,247,031.6 thousand or 100.5% of the plan, UAH 230,765.2 thousand from the special fund. In 2019, the tax and levy on personal income received UAH 1 899 744.9 thousand, which is UAH 32 489.4 thousand. more than planned (Table 2).

Table 2 - Income tax receipts for individuals in Kryvyi Rih in 2019

City budget indicators	The plan for 2019 has been refined	General Fund	Completed as of 01.01.2020	General Fund
Income tax	1 867 255,5 UAH	1 867 255,5 UAH	1 899 744,9 UAH	1 899 744,9 UAH

*

Created by the author based on statistics [10]

Compared to 2018 tax revenues increased by UAH 451 054,8 thousand. or 31%. The dynamics of the total revenues to the city budget and the receipt of the personal income tax in the city of Kryvyi Rih in 2018 - 2019 are shown in Figure 4. The city budget received revenues in the amount of UAH 6,295,455.3 thousand, including:

- to the General Fund - UAH 6 070 102,9 thousand. or 100.4%, including taxes, fees and payments - UAH 3 156 806,8 thousand. or 101.7%;

- to the special fund - 225 352.4 thousand UAH, including taxes, fees and payments - 184 088.4 thousand UAH, which is 84.4% of the specified plan.

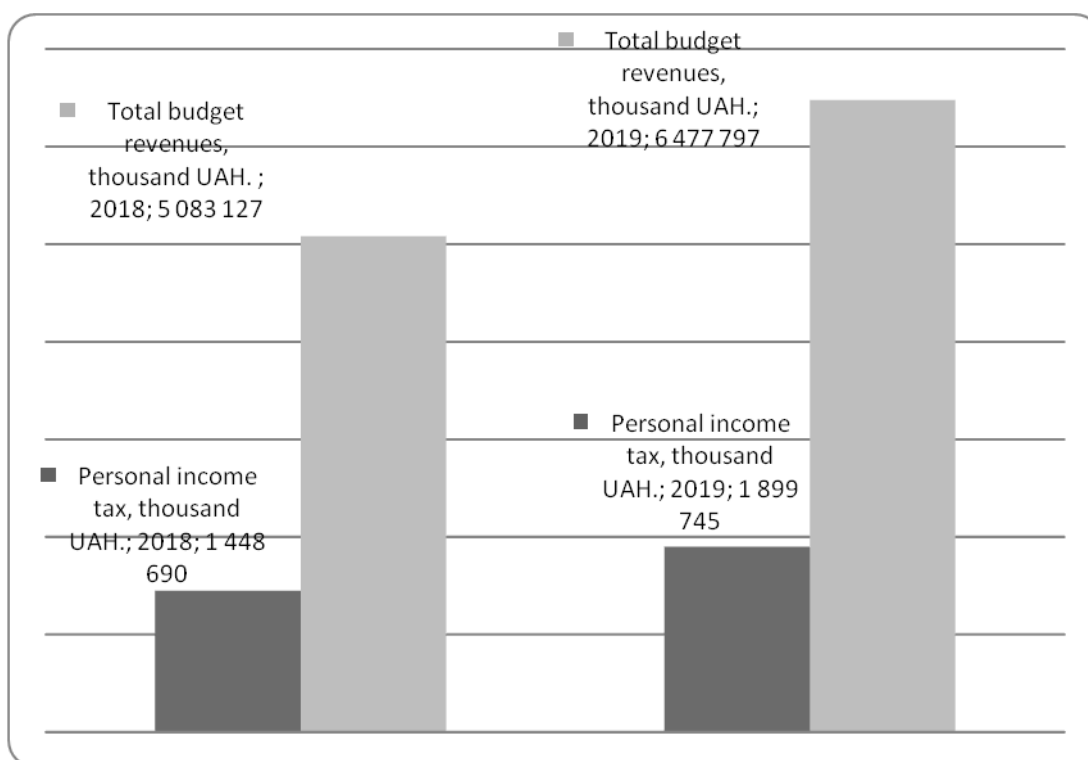

Figure 4 - Dynamics of city budget revenues and personal income tax receipts in Kryvyi Rih in 2018-2019

* Created by the author based on statistics [10]

Planned performance is ensured by all significant sources: personal income tax - 101.7%, land payments - 100.3%, income tax - 134.4%, single tax -104.6%, rental income for use of communal property -104%, excise tax - 100.1%, fees and charges for administrative services - 103.3%.

Figure 4 shows that the income tax revenues of individuals increase in proportion to the increase in revenues to the city budget. In 2019, budget revenues increased by 14% compared to the previous year. Budget-forming sources in the own revenues of the general fund of the city budget are tax and levy on personal income (60%) and payment for land (27%). According to other sources, receipts totaled 13%.

The increase in revenues compared to last year was due to the increase of the minimum wage to 4173 UAH. Compared to 2018, the minimum wage in 2019 increased by 450 UAH. that is, 12.08% and still be less than the expected actual living wage for the working population. The increase in the minimum wage in Ukraine in recent years is shown in Table 3.

Table 3 - Minimum wage increase over the last 3 years in Ukraine

Year	2017	2018	2019
Minimum wage, UAH	3200	3723	4173
Minimum wage, USD	130	150	170
The inflation rate in Ukraine according to the table of inflation indices, %	113,7	109,8	104,1

* Created by the author based on statistics [10]

Therefore, it can be concluded that budget-forming sources in the own revenues of the general fund of the city budget are tax and levy on personal income (60%) and payment for land (27%). According to other sources, receipts totaled 13%. Personal income tax is approximately 60% of the city budget revenues. In 2019, the personal income tax came to UAH 1,899,744.9 thousand. Compared to 2018 tax revenues increased by UAH 451 054,8 thousand. or 31%.

The key drawback of the mechanism for taxing the income of citizens in Ukraine, which in times of financial instability can lead to social unrest, in the application of tax rates. This approach to income taxation is extremely negative, because statistics show that in Ukrainian society more than 90% of the population have low incomes and only about 10% are too high.

In most European countries, personal income tax is local and is governed by local self-government, and in Ukraine by state only. At the same time, it is worth paying attention to the definition of problems regarding the payment of personal income tax in Ukraine:

- Not quite complete tax base for personal income tax.
- The inflexibility of the national personal income tax system and its low efficiency.
- The taxation system does not take into account the experience of EU countries.
- Absence of a progressive scale of taxation of personal income.
- Low level of tax culture.
- High level of corruption in the field of taxation.

- A common practice of tax evasion for individuals.
- There is practically no practice of implementing measures to legalize citizens' incomes in the shadow sector of the economy.

To date, the issue of combating the shadow wage, which is linked to the excessive tax burden on the payroll fund and the inconsistency of existing pay standards with the real needs of people, is particularly relevant to Ukraine.

The tax burden with the main indicator of the success of taxation of personal income, including wages, but its unconditional level can provoke the concealment by payers of their real income.

The current mechanism for taxing personal income (in particular, wage taxation) creates a significant tax burden on household income, contributes to the development of the shadow economy, informal employment and envelope wages, and tax evasion. The existence of a high level of shadow economy is one of the main indicators, which shows the disparities in the distribution of tax burden between payers, failure to comply with the basic principles of tax legislation established by the Tax Code of Ukraine.

It is worth noting the fact that in Ukraine, even wages that are less than or equal to the living wage are subject to taxation. One of the components of the shadow economy is the undeclared income of individuals, which at the moment is quite difficult to accurately calculate, including income earned as a shadow wage.

The real tax burden is lower for those who receive tax-exempt shadow income at the time of payment. The subjects of the shadow economy consume state-owned public goods that are tax-free. The shadow economy leads to underfunding of education, science, health care, communal services, etc. due to significant losses of state and local budgets in the form of non-receipt of appropriate amounts of personal income tax.

Today, one of the biggest problems in the development of the economy, which has a negative impact on the social security of citizens is the payment of unofficial wages.

Therefore, it can be concluded that despite the fact that this tax form provides a significant portion of budget revenues, the current mechanism of its calculation and payment is not without significant disadvantages, the main of which are the proportional rates of this tax, the lack of taxation of family income in general, not the incomes of each

citizen individually, as well as the imperfect order of distribution of the mobilized tax amounts between budgets. In recent years, the tax burden on the labor income of all segments of the population (especially at the level of 1 minimum wage) in Ukraine has tended to increase.

However, in Ukraine the tax burden on low incomes is actually higher than in many EU countries. However, the growth of the budget revenues from the personal income tax without further increasing the tax burden is possible only by improving the quality of tax control, which should result in real wage deduction. The tax policy implemented during 2016-2019 is fiscally oriented and does not take into account the social aspect of taxing citizens' income.

Since 2013, the tax burden on official salaries has been gradually increasing and since 2017, regardless of the amount of accrued wages, it is 19.5% for all citizens.

The main task of reforming Ukraine's tax system should be to reduce the tax burden on the economy. Although during the country's independence, the tax system has undergone significant changes, the essence of which is to reduce basic tax rates, such as: corporate income tax - 18%, personal income tax through the introduction of a single tax rate scale of 18% and payroll fund.

At the same time, if the regulatory function is fulfilled, the tax system is not focused on sustainable economic growth. The significant tax burden on production and the lack of tax burden on the use of natural resources adversely affect the development of the economy. It also does not enhance the country's position on tax competition, especially given the changes taking place in the tax systems of the former socialist states - new EU member states, which have managed to reduce the tax burden on capital in the course of tax reforms.

According to forecasts in 2021, the income tax and collection on the income of individuals will be affected by:

- application of a single rate (18%) of taxation of personal income (except income in the form of dividends on shares and corporate rights accrued by resident taxpayers of the corporate income tax, which is taxed at the rate of 5%);
- raising the minimum wage and the subsistence minimum;

- reducing the tax burden on citizens by providing a tax social benefit of 50% of the subsistence level for able-bodied persons for any taxpayer.

The priority of the state tax policy for 2020 - 2022 is to ensure the stability of the tax system, in particular to improve efficiency and facilitate tax administration while minimizing opportunities for abuse. The objectives for 2020-2022 are as follows:

- implementation in the tax legislation of the mandatory minimum standard of the plan of action of the Organization for Economic Cooperation and Development to counteract the erosion of the tax base and the deduction of profit from taxation;

- organizing the activities of the Financial Investigation Service as a body charged with the responsibility of ensuring the prevention, detection, termination, investigation and disclosure of criminal offenses that are the subject of financial interests of the state and / or local government;

- introduction of a single account for payment of taxes and fees;

- introduction of submission of a single report on a single social contribution and personal income tax;

- renewal / conclusion of new international treaties on avoidance of double taxation with Germany, France, Spain, Turkey and introduction of amendments to the existing treaties of Ukraine in order to reduce tax obstacles for foreign investments and prevent tax evasion with respect to taxes on income and capital;

- revision of the rates of excise tax, environmental tax and rent, determined in absolute terms, taking into account the consumer price index and the producer price index of industrial products;

- the gradual approximation of the rates of excise duty on tobacco to the level laid down in the EU directive.

It is proposed to introduce the following changes regarding the taxation of personal income:

- change of the procedure for calculation of daily allowances for business trips abroad from 0.75 of the minimum wage established by law on January 1 of the tax (reporting) year (not included in the income of an individual);

- cancellation of the norm on the obligatory presence of boarding pass and the marking of the authorized official of the State Border Guard Service of Ukraine in the foreign passport or the document replacing it to confirm the expenses in case of business trips abroad;

- extension of the list of expenses of the natural person - entrepreneur from carrying out economic activity, except for the persons who have chosen the simplified system of taxation, by the amount of excise tax paid during retail trade in excisable goods;

- granting the right to natural persons - entrepreneurs, except for persons who have chosen the simplified taxation system, to depreciation of fixed assets used in economic activity (except residential real estate and cars);

- introduction of a new system of taxation of personal income.

The implementation of the state budget over the next three years may be influenced by a number of factors that may arise due to:

- the risk of the spread of coronavirus in the world can lead to a recession in the world economy and a significant slowdown in economic activity in Ukraine;

- changes in the macroeconomic situation, in particular in the external environment, exchange rate fluctuations and commodity prices;

- the sector of state-owned enterprises, whose activity may deviate from expectations, as well as the proceeds from the privatization of state-owned assets at a level lower than planned;

- implementation of contingent liabilities such as state guarantees;

- other fiscal risks that result in costs that deviate from the planned level, which were not foreseen at the time of preparation of the mid-term cost forecast or were not included in the calculations due to the inability to predict their occurrence.

Thus, slower growth of gross domestic product than projected can lead to lower tax revenue collection. Macroeconomic risks may arise due to the weakening of global economic and trading conditions, which may affect export earnings and exchange rates.

The main innovations that can be offered in support of individuals and entities in the case of coronavirus pandemic may be:

- exemption from any liability for violation of tax laws within two months. But it may be extended;
- exemption from the payment of ERUs to all self-employed persons for a period of two months;
- prohibition of inspections before July 1, 2020;
- declarations of Entrepreneurs for Entrepreneurs are offered to be submitted until July 1, 2020;
- exemption from the payment of land tax if the land is under the objects used in business activities until May 31, 2020;
- exemption from the real estate tax until May 31, 2020 (only for commercial real estate).

Deviation of macroeconomic parameters from forecasted ones will also have an impact on government and government guaranteed debt indicators, so when implementing debt policy, attention will be focused on reducing risks related to sovereign debt management, including currency, budgetary, refinancing and interest rate. Thus, the level of government and government-guaranteed debt, two-thirds of which is denominated in foreign currency, is sensitive to changes in the exchange rate and the external environment.

The positive trend of personal income tax revenues cannot objectively characterize the state's tax policy. The way it depends on a number of other factors such as: increasing the number of taxpayers; legalization of payers' income; the level of wages in the country; the level of the minimum wage in the country and the possibility of applying the tax social privilege; the employment rate and general well-being of the population in the country; establishing a tax culture among taxpayers and other factors.

The main factors that could adversely affect the financial position of state-owned enterprises and lead to the materialization of these risks include the possible fall of the Ukrainian and global economies against the backdrop of a pandemic, a fall in commodity prices, a fall in the exchange rate or an increase in interest rates. There are a large number of businesses (about 1,200) that are planned to cease operations, which have accumulated

liabilities due to unpaid wages and social contributions, which can also have a significant negative impact on public finances.

Delays in the planned privatization of government assets may also result in lower privatization proceeds. Currently, changes to the legislation necessary to ensure transparency and competitiveness of the process remain in the form of projects.

The financial sector is also a source of fiscal risk. Detailed obligations arise through the Deposit Guarantee Scheme. Fiscal risks are mitigated by taking appropriate steps by the Government and the National Bank to strengthen the banking system, including improving the governance of state-owned banks and requiring all banks with loss-making activities to submit restructuring plans and ensure that capital adequacy requirements are met.

Other specific fiscal risks may also be the result of unexpected expenses that occur during the year. Such risks may arise from court decisions, natural disasters, changes in budget execution and new costs.

Therefore, it can be concluded that one of the problems of our country's functioning is the large volume of the shadow economy, which, in the first place, is associated with an excessive tax burden on the payroll fund, which leads to the emergence of a phenomenon such as payment of wages. envelopes. " Reform of the tax system of Ukraine, focused on the European tax legislation and take into account the experience of reforming EU countries in connection with the European integration processes taking place in the country. The priority of the state tax policy for 2020 - 2021 is to ensure the stability of the tax system.

References:

1. Бюджетний кодекс України: станом на 14 листопада 2019 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). URL : <https://rada.gov.ua/>
2. Податковий Кодекс України: станом на 1 січня 2019 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР) офіційний портал верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

3. Кузнєцова С. Розвиток державних фінансів в умовах хаотичного структурування економіки: монографія. Київ: ЦУЛ, 2018. 200 с.
4. Бандурка О.М, Понікаров В.Д Податкове право: наук. - практ. посібник. Київ: ЦУЛ, 2014. 312 с.
5. Сідельникова Л.П. Податкова система: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 424 с.
6. Гречко А.В. Перспективи реформування податкової системи України в умовах євроінтеграції. *Економіка та управління національним господарством*. 2014. № 3. С. 60 – 70.
7. Круковська О.В. Ключові зміни в реформуванні податкової системи України: реалії та перспективи. *Мукачівський державний університет*. 2016. № 2. С. 702-709.
8. Сідельникова Л.П., Найденко О.Є. Реалізація принципу соціальної справедливості в оподаткуванні фізичних осіб. *Економіка розвитку*. 2017. № 2. С. 86 - 96.
9. Тофан І. Проблематика оподаткування в країнах Євросоюзу. *Аграрна економіка*. 2012. № 1-2. Т. 5. С. 78-82.
10. Statistical Information / State Statistics Committee of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ, КОНТРОЛЬ,
ОПОДАТКУВАННЯ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

(українською та англійською мовами)

Підписано до друку 24.06.2020.

Формат 64x90/16.

Замовлення №24-06/20-33

 [oktanua](#) [oktanua](#) oktanprint@ukr.net

 +38 (067) 46-46-102

 [oktanprint.com.ua](#); [oktanshop.com](#); [oktanprint.cz](#)

ДРУКАРНЯ ОКТАН-ПРИНТ